

Ketvirtoji knyga

Apie įvairias arklių ligas

I skirsnis

Pratarmė

é vienas laisvasis mokslas ir menas meistrų niekada neturėjo daugiau, nei gydymo mokslas, tik, regis, iki šių dienų jis taip ir neištobulėjo. *Hippocrates*, garsus ir mokslingas gydytojas, gerai yra parašęs: *Ars difficilis, tempus breve, experientia longa*. Ir aš, imdamasis aprašyti ligas ir vaistus, nors ir su gyvuliais susijusius, daugiau laiko ir didesnės patirties jau vien dėl paties dalyko būčiau reikalingas, o toji patirtis kaupiamama ne tiek bégant metams, kiek iš atkaklaus rūpesčio, stebėjimo ir nuolatinės veiklos. Nė vienas žmogus pasaulyje negalėtų dėtis tobulu šito mokslu žinovu, jei ir ilgiausiai gyvendamas nuolat nepatirtų ir nesimokyti pačių naujausių dalykų, tad ir mano triūsas tenebūna palaikytas blogu, mat ir mažai šio mokslu mokiausi, ir retai tesinaudojau gyvenime. Ką iš kitų esu sužinojės, ir kitiems perduoti laikau esant reikalinga ir naudinga. O kad nesigėdiju savo menkų gebėjimų rodyti viešai, tegul išmoningesni ir labiau išprusę nepavydi žinių ir nesibodi to, ką didesniu patyrimu pasiekė, taip pat ištraukti iš dienos šviesą ir su manimi bei kitaais pasidalysti. Beje, jei turėčiau rašyti daugiau ir norėčiau išdėstyti viską, ką iš tikrujų žinau, prireiktų trijų už šią didesnių knygų, todėl čia paminėsiu tik pačius svarbiausius dalykus. Laikui bégant šios žinios gali būti papildytos.

II skirsnis

Apie arklio kūno valymą

é vienas iš elementų sukurtas ir susietas dalykas negali veikti sklandžiai tiek ilgai, kad kokia nors jo dalelė neužstrigtų. Todėl išmintingieji gydytojai ne be reikalo moko, kad žmogaus, kad ir nuosaikiausią gyvenimą gyvenančio, kūnas būtų dažnai valomas, idant už akių užbėgtų įvairiems dėl kokio nuklydimo, per sunkaus darbo arba oro pokyčių dažnai kylantiems negalavimams, taip pat kad susirges kokia bjauria liga žmogus sparčiau pasveiktu, o tokios ligos neretai užpuola netikėtai ir kartais nežinant dingsties, atsiradus kokiam trūkumui ar pažeidus kūno vidų, arba užsikimšus kraujo gysloms. Kaip tas menkas kūniškasis mechanizmas pamažėle prasideda ir auga, lygiai taip augumo visiškai pasiekęs ima senti ir senėdamas vis kinta, tai dėl vienos, tai dėl kitos priežasties menksta, kol atėjus paskirtam laikui, apleidus jégoms ir mirties valiai paklusdamas, žemėn atgula ir iš kur atėjo, vėl tuo pavirsta. Tad ir mes, užkirsdami kelią šio mums reikalingo gyvulio įvairioms ligoms, imsime nagrinėti būdus, kaip jam padėti.

Pirmiausia dera žinoti, kad visas kūnas nuodugniai valomas ketveriopai: per odos skylutes, kurias lotyniškai vadina *poros*, tai yra prakaituojant; arba susilaikant nuo maisto ir gérimo, tai yra pasninkaujant; arba nuleidžiant kraują; arba galop vartojant į vidų – tiek gérimus, tiek kitokius vaistus. Kaip valyti prakaituojant, mokyta dar anoje knygoje – aprašyta, kaip arklys, liejantis prakaitą per išjodinėjimus ir pratybas, turi būti prižiūrimas, kad dažnai bėgiodamas supluktų ir atsikratytų ne tik tingumo, bet podraug daugybės nuo skysčių pertekliaus atsirandančių ligų. Aprašant pasninkavimą taip pat gaila gaišti laiką, nes jodinėjamiems arkliams ir taip dažnai tenka pabadauti, kai negauna pašaro jiems įprastu laiku ir būna ištisas dienas neédę; tačiau tokius arklius, kurie ilgai stovi vienoje vietoje ir nebūva mankštinami, sveika kai kada palikti be pašaro arba ir visą dieną neduoti ēsti; tai ne tik naudinga jų sveikatai, bet gerai ir išugdyti tokį įprotį – juk per karą ar iškilus kokiam reikalui arklys arba negauna pašaro, arba jo nėra kaip duoti: taip būva tiek sargyboje, artejant priešo kariuomenei, tiek ir dėl įvairių priežasčių prireikus ūmai slėptis. Bet apie tai, kaip ir kada tenka pagelbėti nuleidžiant kraujo ar kitokiu būdu tinkamai valyti arklius iš vidaus, pats reikalas verčia parašyti plačiau ir dalykiškiau, o tada pereiti prie vidinio valymo būdų.

III skirsnis

Apie tai, kada laikas duoti vaistų ir nuleisti kraują

mdamiesi visokių darbų turime atsižvelgti į laiką, kada kiekvienas dalykas atliekamas ir būva naudingesnis bei labiau vykės, nors visiems supratinčiams ir taip aišku, kad mūs niekingus žemiškus reikalus lemia ir valdo dangiškosios žvaigždės ir aukštėsnieji ratai, Dievo valia įstabai sutvarkyti, o ypač žemei artimiausias ménulis, nuo kurio žalingos drėgmės, regis, tarsi viskas priklauso; tai jis, eidamas trumpiausiu dangaus keliu greičiausiai savo taką nukeliauja, visus dangaus šviesulius pagal paprastą skaičiavimą ratu apsukdamas per dvidešimt devynias dienas, o ties kiekvienu ženklu užtrukdamas po pustrečios dienos ir trisdešimt minučių, kaskart kitokią galiai ir valią iجاuna. Taigi praleidus kitas padėtis ir planetas, svarbias paties skvarbiausio proto astronomams ir jų tyrinėjimams, dera paisyti vien tik ménulio galios ir į ją atsižvelgti, ypač kurią dieną tinkamas, o kurią netinkamas laikas nuleisti krauko ir duoti visokių vaistų, taip pat ir gydant iš vidaus. Pirmiausia, idant būtų lengviau įsidėmėti, pravartu pažymeti kiekvieno mėnesio dienas, kuriomis, kaip rodo nuo seno atidūs stebėjimai ir sukaupta nepertraukiama patirtis, nereikia nei kaip nors gydyti, nei nuleidinėti krauko. Tai yra sausio 3, 4, 5, 9, 13 diena, vasario 13, 17, 19 diena, kovo 13, 15, 16, balandžio 4, 5, gegužės 8, 14, birželio 6, liepos 16 ir 19, rugpjūčio 8 ir 16, rugsėjo 1, 15, 16, spalio 15, lapkričio 15 ir 16, gruodžio 6 ir 8 diena. Be šitų, yra ir kitų dienų, netinkamų visokiam pradėjimui ir visokiemis darbams, jas vadina *aegyptiacos dies*, o vadina taip dėl to, kad Mozės laikais tomis dienomis Egipto tautą ištiko Dievo rykštę. Tokios dienos yra: sausio 1 ir 25 diena, vasario 4 ir 20 diena, kovo 1 ir 28 diena, balandžio 10 ir 20 diena, gegužės 3 ir 25 diena, birželio 10 ir 16 diena, liepos 13 ir 22 diena, rugpjūčio 1 ir 31 diena, rugsėjo 3 ir 21 diena, spalio 3 ir 22 diena, lapkričio 5 ir 28 diena, gruodžio 7 ir 22 diena. Dar reikia žiūrėti ir kiekvieno ménulio jaunaties ir pilnaties meto, kai ir krauko nuleidinėti, ir imtis gydyti pavojinga. Dar yra ir toks laikas, kai ménulis prasilenkia su kitais ženklais, taip pat esama ir įvairių planetų nepalankių aspektų, į tai *medici* atsižvelgia gydydami žmones, o astrologams įprasta visa tai aprašyti kalendoriuose. Vengdamas duoti kam nors dingstį šaipyties, šias visas subtilybes baigiu, nes žmogų gydyti svarbiau nei gyvulį. Pabaigoje dera tik perspēti, kad tinkamiausias laikas nuleidinėti krauko iš dviejų kaklo kraujagyslių yra pavasarį – balandį arba gegužę, kai pasikeitus orams atsinaujina ir ima tekėti visokie skysčiai tiek žemėje, elementuose, tiek gyvūnuose. Tas pat esti ir rudenį. O žiemą iš tų kraujagyslių nuleidinėti krauko labai žalinga, nes nuo aštraus šalčio jos pasausėja; užtat venos, vadinamosios šoninės kraujagyslės, iškilus dideliam reikalui tuo metu drąsiai gali būti atveriamos. Vasarą per karštymetį kraujas paprastai užkaista ir juoduodamas tirštėja, tada pravarčiausia

ir saugiausia nuleidinėti iš kojų ir krūtinės kraujagyslių, idant, kaip sakoma, arklys iš vidaus atvėstę ir užterštas kraujas išbėgtų iš užpakalinių galūnių. Tai tik apie patį laiką. O iš kurių kraujagyslių ir nuo kurių ligų gelbstint reikia nuleidinėti krauko (mat svarbių kraujagyslių, kurias drąsiai galima įpjauti, yra trisdešimt ir viena), apie tai bus pakankamai parašyta toliau, aptariant kiekvienos ligos gydymą. Baigiant dar verta pridurti, kad senovės graikų autoriai *Hierocles*, *Absyrtus* nepataria nuleidinėti krauko kastratams, nes šiemis jo gaminasi ne taip gausiai kaip jauniems ristūnams, nebent to būtinai reikėtų dėl ligos, mat ganymasis ant žolės jiems atstoja metinį išvalymą arba krauko nuleidimą. Dera žinoti ir tai, kad nuleidus krauko arkliui nevalia ilgai stovėti prigirdytam, nes, būdamas karštos prigimties, jis kęstų skryscių stygių kraujagylslėse. O jeigu nuleidus krauko jis sustoti nenorėtų, paėmęs šviežio arklių arba kiauliu mėšlo prispausk prie žaizdelės arba pabarstyk degintu alūnu, tada apvyniok kokia nors nosinaite, ir kaip mat liausis kraujuoti. Būva ir taip, kad neapsižiūrėjus kraujagylslė perpjaunama kiaurai, ji tinsta ir brinksta, keldama arkliui didelį skausmą, tada daryk šitaip: paimk šviežią rūtų ir, jas sutrynės su druska grūstuvėje, dėk ant žaizdos; taip kelissyk padarius, kaip mat atleis.

IV skirsnis

Apie būdus išvalyti visą kūną iš vidaus

ik šiedu metų laikai – pavasaris ir ruduo, dėl anksčiau minėtų priežasčių labiausiai tinka valyti visą kūną iš vidaus. Ar arklys būtų perdém išlepintas, ar nuvargintas ir liūdnas, ar liesas ir niekaip nesitaisas, kad ir koks buvęs, kiekvieną reikia deramai valyti, idant galima būtų laiku užkirsti kelią visoms ligoms ir negalavimams; gerai yra pasakės poetas:

Principiis obsta, sero medicina paratur

Taigi skirtinti arklių gydytojai ir kalviai valo kūną įvairiais, o kai kurie – ir labai pavojingais būdais; tuos praleidęs, aprašysiu pačius saugiausius ir įprasčiausius. Taigi paimk išlydytos sieros ir, sutrynės ją į miltus, sumaišęs su sauja avižų, kaskart valandą prieš rytinį šerimą duok arkliui suesti tiek, kiek sveria du lotai, ir taip daryk tris dienas.

Kitas vaistas

Paimk žalių, gerai išvėtytų rugių arba daržovių, gerai išvirk lietaus vandenye ir išdžiovinęs tris dienas arba ilgiau duok vietoj pašaro rytais po dvi saujas, bet vakare ir įprastai pašerk avižomis; ne tik vidų išvalo, bet ir kirmėles iš žarnyno išvaro.

Kitas vaistas

Paimk sėklų, kurias vadina *faenum graecum*, lenkiškai ožragiu, įdėk pusę kvortos žalio nesūdyto sviesto ir atvėsink; tada, užkabinęs strypeliu arklio viršutinę lūpą ir aukštai parišęs, ištraukęs liežuvį mediniu šaukšteliu, dėk palengvėle stumdamas gerklėn, ligi viską suės ir nuris. Tik prieš tai ir po to keturias valandas neduok jam ésti nei gerti.

Kitas vaistas

Paimk iš vaistinės pusę loto *agaricum*, tai yra maumedžio kempinės, ketvirtį loto *senes*, pusę loto cinamono, vieną lotą miros. Viską grūstuvéje sutrink į smulkius miltelius ir, įpyles kvortą balto vyno, pastatyk nakčiai šiltoje vietoje. Kitą dieną ankstų rytą įmaišęs du lotus skysto medaus, palik ant anglų, kol gerai išvirš. Tada apyšilti su kaušeliu supilk arkliui į gerklę, pastatyk jį skyrium tyloje ir neduok jam ésti nei gerti dar keturias valandas.

Kitas vaistas, naudingas bet kurio metu

Paimk *gentiana*, tai yra, gencijono, *aristolochii*, tai yra kartuolių, miros, pupų, grūsto dramblio kaulo miltelių, visko po ketvirtį loto ir kartu sutrink į miltus. O kai jau ketinsi duoti arkliui, pirma paimk po du lotus *marrhubium*, tai yra šantros, kadagių kankorežių ir viską gerai pavirk kvortoje vyno. Tada nusunkęs į trečią dalį to vyno įberk minétų miltelių, irgi trečią dalį, ir duok ryte arkliui išgerti; taip daryk tris dienas, kol neliks anų miltelių ir vyno.

Kitas vaistas

Mūsų krašte arklius paprastai valo pavasarį, šerdami su rasa perkoštais žaliais miežiais, kol šių varpos nesubrendusios, nelygu poreikis, devynias, 13 arba 15 dienų, uždarę nepririštą arklį tamsioje vietoje ir per tą laiką neduodami nieko ésti nei gerti ir jo net nevalydami; ir man toks būdas labai patinka, nes užbèga už akių daugeliui negalavimų; tik perspėju – itin jauną ar nusenusį arklį šitaip iš vidaus valyti yra labai pavojinga.

Kitas vaistas

šiltesniu metu birželį labai gerai arkliui duoti trūkažolių, iškastų su šaknim ir, pirm jas gerai nuskalavus vandenye, kaskart duoti vietoj pašaro tokiu pat būdu kaip ir miežius, tik nebe tiek ilgai, o ilgiausiai devynias dienas: jos vésina, valo iš vidaus, sveičia ir yra labai naudingos, ypač tukliems arkliams. Praverčia ir susirgus sunkiomis bei ūmiomis ligomis, kurių net ir kalviai neįstengia pagydyti – šito būdo drąsiai imkis

taip pat visaip kūną valydamas. Gali ir iš vaistinių imti vaistų bei valiklių, paprastai nuo panašių ligų duodamų žmonėms, tik patikslinu, kad svoris arba kickis, kuris skiriamas žmogui, arkliui turi būti padvigubintas. Iš to, skaitytojau, tavęs prašau nesišaipyti, nes štai pats esu daugybę kartų sėkmingai išbandės ir išgydžiau arklius nuo daugelio neva nepagydomų ligų.

V skirsnis

Apie aklumą, giedravalkį ir akies sumušimą

klumas būna dvejopas – išorinis ir vidinis. Išorinis aklumas esti tada, kai sutrenkus, dėl kokio nors sutrikimo arba negalavimo atsiranda matoma plėvelė, giedravalkis arba akis apteka krauju. O vidinis aklumas – kai akis iš išorės atrodo gražiai, bet arklys ja nieko nemato; taip nutinka dėl to, kad užsikemša gysliukės, einančios nuo smegenų iki vyzdžio, gydytojai jas vadina *nervos opticos*. Tad supratęs, jog arklys apako iš vidaus, tokio aklumo niekaip kitaip nepagydysi, kaip tik valydamas galvą ir atkimšdamas tas gysliukes; tam imk šitokius vaistus.

Vaistai nuo vidinio aklumo

Paimk iš vaistinės 1 lotą to, ką vadina *asam foeditam*, apsukęs skepetaitė pririšk prie paprastų kamanų žąslų ir, įdėjės arkliui į prusnas, pastatyk jį arklidėse, kur tylu, žemai pririšęs jo galvą dvi arba tris valandas prieš rytinį šerimą. Šitai jam taip ištrauks iš galvos visas negerybes, kad kaskart stebėsies. Podraug suvilgęs nenupeštos žąsies plunksnā aliejuje, vadinamame *oleum euphorbii*, ištepk arkliui iš vidaus abi šnerves, o taip kelias dienas padaręs ir vėliau pakartojęs, greitai sugrąžinsi arkliui regėjimą.

Kitas vaistas

Gerai ir dažnai įlašink arkliui į akis anyžinės degtinės, ja sudrėkink ir viršugalvi, be to, į pašarą visada įmaišyk gryno anyžiaus su kopra ir duok arkliui.

Vaistas nuo sumuštos akies

Jei kas arkliui akį užkabina šmaikščiu ar per ją suduoda, tuosyk iškart pagremžk peiliu šviežių baltų lašinių, vandenye gerai juos nuskalavęs nuspausk ir pridék prie pažeistos akies, tada paémęs apysausį rupios šiltos duonos skrebutį pamirkyk pačiame

geriausiamame acte, o kai išmirks, uždék ant tą lašinių, kad gerai uždengtų visą akį, ir, aprišęs kokia skepeta, nebenuriški iki pat vakaro, o vakare viską pakartok. Taip pat veikia iš krosnies ištraukta karšta duona, acte sumirkyta ir ant akies užrišta.

Arba

Paimk porą kiaušinio trynių, gerai išplak su degintu alūnu, kad net putos kaip krakmolas girgždėtų, ir, įliejės labai nedaug rožių acto arba rožių vandens, su skepeta pririšk prie sumuštos akies.

Nuo giedravalkio ir plėvelės

Pačiems šviežią kiaušinį kietai išvirk, gražiai nulupk, tada įdék į geležinį šaukštą ir užberk saują druskos, tada kepk ant degančių anglių, kol beliks pelenai; tuos pelenus sugrūdės grūstuvėje pabarstyk akį švelniai, o ne jėga, kaip kai kurie daro; taip pat reikia nuleisti kraujo iš žemiau skruosto esančios kraujagyslės, einančios nuo akies tiesiai žemyn.

Kitas vaistas

Labai padeda ir akytoji druska, perpus su imbieru sudeginta lig pelenų žaliame išgręžtame ąžuolo arba beržo medyje. Taip pat veikia gvazdikelių pelenai, sugrūsti perpus su cukrumi, greitai panaikina plėvelę ir akytoji druska, sutrinta su vienos jūrų žuvies kaulų milteliais, vadinais *os sepiae* (rasi jos vaistinėje ir pas visus auksakalius).

Kitas vaistas nuo įsisenėjusių giedravalkių

Paimk iš vaistinės vieną dalį *tutiam preparatam*, dvi dalis gebenės džiovintų lapų miltelių, sumaišyk ir po dukart per dieną apibarstyk.

Kitas vaistas

Paimk jauno ožiuko koją ir sugrūdės išrink vidurinius kaulus, įmaišyk perpus rožių aliejaus ir ištirpink ant silpnos ugnies, tada įmaišyk žiupsnį grūstos miros, gabalaitį šafrano ir kokia nors plunksnele patepk akį.

Kitas vaistas

Nuleisk kraujo iš skruosto kraujagyslės, sumaišyk svogūnų sultis su trupučiu salietros ir lašink į akį, kasdien perplauk ją maloniai šiltu vandeniu.

Kitas vaistas

Padeda ir sudeginto kregždėlizdžio pelenai, taip pat žalčio išnaros pelenai, sumaišyti su lediniu cukrum.

Kitas vaistas

Žalią driežiuką sudegink naujame glazūruotame puode, sutrink į miltus, sumaišyk su smilkytuvo smilkalais ir, ištirpinęs koprų aliejuje, patepk giedravalkį.

Vaistas nuo nepraeinančio giedravalkio

Prigremžk tris dalis akytosios baltos druskos, įmaišyk keturias dalis žydrojo aleksandrietiško alūno, kurio atveža iš Turkijos, ir užberk ant giedravalkio nuo karto iki kelių kartų per dieną, sergēk, kad nepadaugintum, nes šis vaistas be galos stiprus. Jei ir jis nepadės, to giedravalkio daugiau nebegydyk, nes štie vaistai už visus kitus pranašesni.

VI skirsnis

Apie valkių, arba valkti, mësingaji valkių

é singas valkius yra stora mësos plévelé su aštrios kremzlés kraštais, užaugusi tarp voko ir vyzdžio. Jei ji perdém išveši, uždengia bemaž visą akį ir ją spaudžia – net ašaros trykšta, kelia tokį didelį akies ir į smegenis einančių gyslų skausmą, kad arklys iš tos sopës alpdamas krenta be sąmonës it nuomario ištiktas, o galiausiai, jei nepasižiūrėjus jam nepadedama, ūmai nugaišta.

Šiai greitai ir sunkiai ligai kelią sparčiausiai ir tikriausiai užkirsi tokiu būdu. Pavertęs arba stipriai surišęs arklį taip, kad nė galvos nepajudintų, prispausk pirštu apatinį voką ties akies kampučiu ir, vos tik ta užaugusi mësinga plévelé pasirodys, plona aštria geležéle, užlenkta it kabliukas, tą valkių nuo pat vyzdžio atkelk, užkabink ir stipriai patrauk; arba jei nuogastautum, kad pažeisi akį, tuosyk, paleidęs tą kabliuką, iškart per plévelę perverk stiprų siūlą su ilga adata. Tada už siūlo valkių vėl ištrauk ir tą plévelę arba odelę, užsitraukusią kruvina mësa arba kremzle, dräsiai nupjauk aštriu peiliu nieko nebijdamas, nes tas visai nepavojinga – taip, kad viena kremzléta dalis liktų su siūlu, o kita sugrižtų atgal. Nupjovęs susyk kruopščiai sutrintos akytosios druskos arba tokios, kokios gausi, užberk ten, kur nupjauta, ir visur po apatiniu voku, o tada atrišk arklį ir paleisk. Po valandos ar dviejų keliskart praplauk arkliui tą akį vynu ar šiltu actu ir bük tikras – pasveiks.

Kitas vaistas

Aleksandrietiškuoju alūnu, arba, kaip kiti vadina, Aleksandrijos salietra, įtrink voką prie pat akies arba paliesk iš viršaus ir patį mėsingajį valkių, kad net ašara ištrykštų.

Kitas vaistas

Vos pastebėjės tą valktį akyje, kaipmat patepk arkliui akis šiltu nesusifermentavusiu medumi, perpjauk kryžmai ausies gyslas, o kai iš jų ims tekėti kraujas, patrink žaizdeles druska. Be to, dar rėžtuku įdrėksk jam šnerves ir po viršutinę lūpą, visur gerai ištrink druska – nieko nepakenks, nors ir labai kraujuotų; taip pat apipjauk rėžtuku iltinius dantis ir įtrink druska.

Kitas vaistas

Iš gyvos lūšies išluptu nagu nudraskyti iki krauko viršutinę lūpą ir šnerves, ir valktis kaipmat prapuls.

Kitas vaistas

Po akimis arba ir šnervių viršuje prapjautos kraujagyslės, jei kas geba pataikyti, yra puikūs vaistai nuo valkčio, o ir apskritai visiškai ji panaikina, kad ir vėliau jis arklio niekada nekamuojा.

Kitas vaistas

Paimk žalią driežiuką ir sudegink puode įdėjės dalį *arsenicum* ir, sutrynės į smulkius miltus, užberk ant mėsingojos valkiaus, akį laikydamas užmerktą tol, kol ištrykš ašara.

VII skirsnis

Apie nuomarij, arba epilepsiją

uomaris, arba epilepsija, ištinka tada, kai arklys eidamas keliu arba stovėdamas vietoje pradeda purtyti galvą, vartyti akis, trepsėti kojomis ir visu kūnu drebėti taip, kad net griūva ant žemės ir visas kojas ištiesės ima blaškytis, o kartais dar iš šnervių ar prusnų jam drimba putos. Ši liga pavojinga ne tik pačiam gyvuliui, bet kenksminga ir raiteliui, jei

kokš skubus reikalas randasi ar reikia skubėti į kelionę; tad kelią jai šitaip užkirsk: pirmiausia, vos tik arkli nuomaris mes, jei tik taip greitai gausi, užpilk jam ant akių vandens, kokia gelumbe ar gūnia užklok visą galvą ir ilgai laikyk arba ir prie žemės prispausk, kol praeis, tik negaišuok; o jeigu arkliui taip būna retai arba niekad nebuvo, daryk taip.

Duodamas jam avižų, įberk salietros, įmaišyk jos ir į vandenį. Arba paimk du lotus salietros, sumaišyk su miškinio agurko šaknies milteliais, įpilk vieną kvortą vyno, padalyk trims kartams ir tris rytus pilk arkliui gerklėn, laikydamas jį arklidėse, kur tamsu ir labai tyku.

Kitas vaistas

Paimk tinkamą deginti geležį ir įkaitinės pridegink arkliui odą pačiam viršugalvyje išilgai tarp ausų bemaž iki kaulo, o paskui tą pridegintą vietą gydyk aliejum su tirpdytu šviežiu vašku.

Kitas vaistas

Nuomariui kelią užkirsi nuleidęs krauko iš didžiujų virš ausų esančių galvos kraujagyslių, einančių kaklo link, arba iš šoninių gyslų, jei anos kraujagyslės būtų nelabai žymios; tik nepamiršk iškart arba dar tą pačią dieną, kada jį ištiko ta neganda, paros meto nežiūrēdamas, nuleisti krauko.

Kitas vaistas

Paimk vieną lotą gerai sutrintų ir dar grūstuvėje sugrūstų briedžio kanopų, sumaišyk su ketvirčiu kvortos gero acto ir duok viską arkliui išgerti. Taip padareš triskart arba tiek, kiek reikia, ir laikydamas arkli tamsioje vietoje, labai jam pagelbësi.

Kitas vaistas

Gegužę pagautas gyvas vieversys ir visas sudžiovintas, o tada pakabintas maišelyje arkliui ant kaklo, užkerta kelią nuomariui, ir, kol arklys maišelį nešioja, ta neganda jo neištinka.

Rūkymas

Taip pat dažnai arkli aprūko bebrų kailiais, sutryne džiovintų rūtų ir rozmarinų. Ir patys rozmarinai, duodami arkliui ėsti kartu su šienu arba su levandomis ir juozažolėmis – patys pirmieji pagalbininkai nuo nuomario.

Galvos trinkimas

Praplauk šiltai arkliui galvą su anksčiau minėtomis šarme virtomis žolelėmis, o išplovės ir nušluostęs patepk paprastų daržinių koprų aliejumi; taip pat pravartu gerai išvalyti galvos gyslas tokiu būdu, koks buvo aprašytas anksčiau, kai kalbėta apie galvos valymą iš vidaus.

Géralas

Paimk 1 lotą sutrintos žmogaus galvos kaukolės miltelių, du lotus sudegintos asilo kaukolės, 4 lotus bijūnų, 1 lotą briedžio kanopų miltelių ir, viską padalijęs į tris dalis, tris dienas girdyk arkli su kazokinio kadugio degtine, o jei neturėtum - su vandeniu, virtu su tomis žolelėmis, nepamiršdamas aprūkyti ir ištrinkti galvą.

Kitas vaistas

Geriausiajam arkliui negaila duoti ir teriako arba *mitrhydatum* po lotą vienam kartui su vandeniu arba baltuoju Reino vynu.

VIII skirsnis

Apie piktmazgius

ai labai sunki ir ūmi liga; dažnai, ypač kai įsimeta labai dideli mazgai, arkliai nugaišta, nes vos pradėjus smaugti gerklę, arklys susyk krenta ant žemės ir uždūsta, jei jam skubiai nepadedama. Reikia ligai laiku užkirsti kelią, kad tie gumbai neišaugtų, o jeigu išauga, tada nėra greitesnio ir saugesnio būdo gelbėti arklius, kaip tik durti yla arba netgi geležėle, arba plonu peiliuku perrėžti po kaklu tas vietas, kur susikaupia tokie gumbeliai (juos vadina piktmazgiais) ir išimti podraug su odele, kuri apie juos išauga: o perrėžus arba pradūrus reikia tas žaizdeles užkimšti vilna arba lininiu pašukiniu, pamirkytu kiaušinio baltyme, ir tepti šiltu sviestu, kol ims gerai gyti.

Kaip užbègti piktmazgiams už akių

Turkai, persai ir italai įkaitinta geležim išdegina palei kaklą tas vietas, kur piktmazgiai susikaupia, ir jie daugiau jau niekada nebeįsimeta.

Kitas vaistas

Kaklą, kur ims kauptis piktmazgiai, tepk kuo šiltesniu linų aliejumi, sumaišytu su druska, arba pridék į miltelius sutrintų ir išvirtų šiltų linų sėmenų su vyno actu ir druska.

IX skirsnis

Apie džiovius

rusnų apačioje po liežuviu atsiradusios dviejų karpu pavidalo smailios išaugos arklių gydytojų vadinos džioviais. Augdamos tos karpos kuo toliau, tuo ilgesnės darosi ir arkliui bjauriai kliudo kramtyti avižas, miežius ar net šieną, šis už jų užsikabindamas žaloja liežuvį ir neįstengia nei prusnose volioti pašaro, nei gerai kramtyti, nei stumti gerklén édalo, dèl to daug to pašaro iš prusnų išmesdamas, mažai duoda maisto ir visam kūnui. Taigi vos pastebéjës tokią jo bédą, apversk arkli (jei stovédamas nebus ramus) ir surišk, idant būtų saugiau, ištrauk jo liežuvį šonan ir anas karpas žirklémis kuo trumpiau nukirpk, tada gerai praskalauk druska su šiltu actu arba užberk su trupučiu salietros sumaišytos druskos, arba jei nori, kad daugiau nebeataugtų, nukirpęs tuos džiovius, pamirkyk medvilnę degtinéje, distiliuotoje iš salietros (ją vadina *spiritus vitrioli*), ir uždék ant tų žaizdelių, arklio liežuvį laikydamas tol, kol žaizdelės nuo degtinés mažumą pabals.

X skirsnis

Apie mësingają dantų luobą

antų luoba vadina tokią tarsi mësingą šiurkščią plutą, išaugančią greta šoninių krūminių dantų ir uždengiančią pusę dantų ir visas dantinas, todèl arklys kramtydamas jas susižaloja, kenčia didelį skausmą ir neįstengia dorai ésti pašaro ir gerai kramtyti, o dèl to atsiranda ir nemenka dingstis lieseti. Taip nutinka dèl gleivijų – svarbiausiojo elemento, kuris iš dantinas nukreipia savo *descens*, sie, nerasdami kur daugiau išeiti, kažkokiu bûdu ištengia prasiskverbt iš dantų, patenka į dantis ir dantinas, prisišlieja prie jų ir juos padengia. Kone visi kalviai lengvai geba šiai ligai užkirsti kelią, tad

geležėle arba tam skirtu peiliuku nulupa tą luobą iki pat kraujo, tada įdeda į prusnas geležinius strypus, kad juos kramtant arkliui išbėgtų kuo daugiau blogo, sutirštėjusio, prie dantenių susitvenkusio nuodingo kraujo ir taip kandžiojant dantys geriau išsivalytų, o pabaigoje tas nuluptas vietas apšlaksto actu su druska. Taigi nėra reikalo apie tai plačiau rašyti.

XI skirsnis

Apie įnoses

Įnosės nustatomos tada, kai arklys stovi liūdnas, nunarinės galvą, iš šnervių jam sunkiasi skystis, pirma baltas, paskui nešvarus ir dvokus, o galop kreinta ir gabalais, ir kojos jo neklauso, eina kaip girtas, sunkiai gulasi, su didelėmis pastangomis keliasi: mat to pat skysčio, kuris teka jam iš šnervių, esti pripildyti ir kiti nariai. Sunki tat liga, ypač kai įsisenėja, ir retai pagydoma. Kol ne įsisenėjo, paprastai katile su lietaus vandeniu išvirę jauniklę avį duoda arkliui ėsti 9 dienas arba ir ilgiau, nelygu poreikis, ir tuo vandeniu, o ne kuo kitu, girdo, laiko jį tylioje ir šiltoje vietoje, nepririša ir taip išgydo. O jei tas nepadeda, paimk 1 lotą sutrintos maumedžio kempinės, pipirų, druskos, abiejų po ketvirtį loto, išvirk vyne arba acte ir supilk arkliui gerklėn; tinkta pilti ir per šnerves – išvalo.

Kitas vaistas

Išvirk skruzdžių su skruzdėlynu ir nukošes tris dienas girdyk arklių tuo vandeniu.

Kitas vaistas

Surišk arklių kuo tvirčiau, idant nesiblaškytų, įkaitink ilgą geležį ir įkišk jam pasturgalin tarp odos ir kaulų, į gylį per delną, padaryk tvirtą dagtį iš kanapių ir patepk jį ožio lajum, o kitą rytą išémęs išplauk žaizdą šiltu actu, o dagtį ištepęs lajum įkišk ir taip daryk kasdien, ligi nustos purkšti; nevenk ir kitokių vaistų duoti į prusnas arba per šnerves.

Kitas vaistas

Degtinge, kurioje per naktį mirko juodieji čemeriai, dažnai apipurkšk arkliui šnerves arba kelias joje suvilgytas žąsies plunksnas įkišk į abi šnerves, kad jas iščiaudėtų.

Kitas vaistas

Išvirk vandenye sidabražolių su šaknimis ir atvėsinęs tuo vandeniu arkli girdyk, o žole šerk iki septynių dienų; gerai išvalo vidinius pūlius ir gydo plaučių žaizdas.

XII skirsnis

Apie vilko ir šuns dantis

uns dantimis vadinami tie krūminiai dantys, kurie vienoje arba kitoje pusėje peraugą, už įprastus būva aštresni arba kai tarsi dar kitus dantis išleidžia. Kramtydamas arklys jais taip kapoja liežuvį, kad kartais net iki pusės jo atsiveria pūlingos ir labai skaudžios žaizdos. O vilko dantys paprastai išdygsta prie pat krūminių dantų arba iltinio danties, arba kitos pusės link, o kartais būva ir abiejose, lygiai kaip ir šuns dantis žaloja liežuvį ir labai kenkia. Šitoms abiem negerovėms lengva užbėgti už akių, nors sunkiausia jas pastebeti. Tokius ir panašius dantis reikia arba geležiniu pjūkleliu nudildyti ir nulyginti, arba kaltuku nukirsti ir nugludinti. Jeigu liežuvyje būtų kokių žaizdų, tada paimk žolės, kurią vadina kraujažole, lotyniškai *millefolium*, ją sugrūdės išspausk sultis ir jomis tas žaizdas užpilk arba dukart per dieną praplauk; ligi užgis, neduok arkliui ēsti nei avižų, nei miežių, idant nesusižalotų, o tik kvietinių arba miežinių selenų, nes ruginės yra žalingos jo viduriams.

XIII skirsnis

Apie dusulį ir kosulį

usulį lengva pažinti iš to, kad arklys neįprastai alsuoja arba ir nuo menkiausio darbo taip uždūsta, kad kaskart vis turi sustoti; kosulį – dar lengvai, nes žmogaus ausys ji bemat atpažįsta; abi šios negerovės ištinka arba dėl sužalotų, arba dėl išsigimusų plaučių, kurie atsiverdami kiekvienam gyvūnui leidžia ir įkvépti, ir iškvépti. Tikt dusulys yra už kosulį stipresnė bei sunkesnė liga, ją ir išgydyti sudėtingiau. Mat kosulys téra jos pirminis požymis, ir jei jam laiku kelias neužkertamas, pereina į dusulį, kuris retai ištinka be ispėjamojo kosulio; o kai liga išisenėja, tada sugadintos ir pūvančios kepenys gabalaus iš arklio krenta ir atneša arkliui mirtį. Nuo abiejų ligų – mat abi lemia tas pats skystis ir ta pati priežastis – vartoja vienodus vaistus, nelygu ligos sunkumas, silpniesnius arba stipresnius.

Pirmiausia tris dienas laikyk ji labai kukliai, šerdamas tik po kartą per dieną avižomis arba miežiais ir niekuo negirdydamas, išskyrus irgi tik kartą per dieną vandeniu, maišytu su miltais ir medumi.

Skrituliukai

Tada paimk baltų, nepageltusių lašinių, prigremžk jų sulig kumščiu, gerai išmirkyk švariame vandenye ir, išsunkęs vandenį, įdék į grūstuvę, paskui įdék vieną lotą lydytos sieros, tris galvutes česnako be viršutinės luobelės, viską gerai sutrink, išimk ir pridaryk skrituliukų sulig itališkų riešutų dydžiu – tiek, kiek išeis. Paémęs skysto su alyva sumaišyto medaus, pamirkyk tuos skrituliukus ir, pririšęs jį iškelta galva ir liežuvį šonan ištraukęs, kaip kad pradžioje mokiau girdyti arkli, dék po vieną arkliui ant tuščios gerklėn, pastumdamas pirštais, ligi visus prarisis. Taip daryk po tris dienas kas trečią dieną. Gali iš vaistinės paémęs pridéti pusę loto *agaricum*, tai yra maumedžio kempinės, jei arklys, ypač kosédamas, išpurškia kokį šlykštų skystį iš prusnų ar šnervių.

Kitas vaistas

Paimk senų taukų sulig kumščiu, du šaukštelius nesusifermentavusio medaus, ketvirtį loto negrūsto šafrano, 1 lotą *agarici*, tai yra maumedžio kempinės, viską išsukęs padaryk septynis skrituliukus ir, kai jau duosi, pabarstęs iš viršaus druska, dék kasdien po vieną arkliui gerklėn.

Tepalai

Kanapių aliejų sumaišyk perpus su šuns krauju ir patepk juo arklio krūtinės gyslas.

Kitas vaistas

Paimk alyvos, cukraus, skysto medaus, visko po 1 svarą, tris svarus itališkų kopru séklų, 4 lotus šalavijų sulčių, 10 lotų rožių vandens, viską sumaišęs ir išleidęs kepk ant anglių, kol iškeps per pirštą ir palik vėsioje vietoje per naktį, kad atvėstu. Pilk arkliui į gerklę po tiek, kiek sveria pusę svaro, ligi tų vaistų užteks, budriai žiūrēdamas, kad prieš girdant vaistus arklys nieko neéstu ir negertų bent dvylika valandų.

Kitas vaistas

Gerai yra arkliui dažnai į avižas įmaišyti smulkiai pjaustytu maumedžio kempinės, debesylų, kartuolių šaknų, gencijono, arba *faeni graeci*, tai yra ožragių, o paskui ilgai negirdyti arba galima į miltus sutrintas žoleles sumaišyti su prigremžtais lašiniais, šių vienam kartui imti sulig svaru, o žolių miltelį – pusę loto; duoti devynias dienas.

Kitas vaistas

Neturint kitų vaistų, neįsisenėjusį kosulį gydo ir paprasti ridikėliai įpjaustyti į avižas. Būtina atidžiai žiūrėti, kad nebūtų duodama šalto vandens iš šaltinio ar kenksmingo iš balų. Kaskart girdydamas įmaišyk į vandenį saujų kvietinių arba miežinių miltų, retsykiais įdėk kiek salietros – ji labai vėsina ir gerai valo plaučius.

Kitas vaistas

Paimk naują švarų puodą, pripilk į jį šviežios nedvokiančios alyvos ir įleisk gyvą žaltį, tada gerai aplipdės dangtį tešla, kad neišeitų garai, įdėk tą puodą į katilą su vandeniu ir tegu vanduo verda, ligi viduje išvirs ir pavirs alyva, taigi maždaug dvyliką valandų. Tada perkošęs alyvą per storą drobę, tris dienas ją pilk su kaušu arkliui gerklėn kaskart tiek, kiek sudaro pusę svaro; tai patikrintas vaistas.

XIV skirsnis

Apie širdies drebėjimą

irdies drebėjimo priežastis yra ne kas kita, kaip juodosios tulžies dvasia arba vėjas iš dvokių kūno skysčių, šis būva visad užsklestantas ir į širdies vidų patenka per venų gyslas, o neradęs kelio iš ten susargdina, atverdamas savo galią; širdies drebėjimas pirmiausia atpažįstamas iš to, kad arklys ima drebėti, varto akis, užsimerkia, iš šnervių jam virsta karšti garai ir per odą iš kūno sunkiasi prakaitas, arklys nenustovi ant kojų, bet nesiblaško, kaip kad būna nuomariui ištikus. Tada reikia sparčiai gelbėti, jei ne kaip kitaip, tai bent leidžiant kraujo įbrėžti į ausį, perdurti šnerves yla arba nuleisti kraujo iš šoninių gyslų. O kad šita liga arklio ir vėliau neištiktų, daryk taip.

Kitas vaistas

Toks arklys turi stovėti sausose, smagiose, nedvokiose, veikiau kvapniose arklidėse, tad pridėk į jas mėtų, šalavijų, mairūnų ir kitų kvapnių žolelių, rozmarinų, diemedžių, šantros, bijūnų. Bet svarbiausi yra gératalai.

Paimk pusę loto trintų gvazdikų, ketvirtį loto šafrano, mairūnų sulčių ir borakso vandens, abiejų po vieną kvortą, ir šiltą gérimatą supilk gerklėn.

Kitas vaistas

Naudingos yra ir levandų sultys, sumaišyto su degtine, o pristigus sulčių – levandų milteliai.

Kitas vaistas

Trisdešimt žirnelių pipirų, vieną lotą miros sutrink į miltus ir duok arkliui šiltą išgerti su paprastu arba Malvazijos vynu. Tai paprastut paprastučiai vaistai, bet geriausieims arkliams nekenkia įmaišyti ir žmonėms vartojamų vaistų, tai yra grūstų koralų, vienaragio, briedžio ragų su prieskoniais, citrinų miltelių ir žievių, netgi miltelių, kuriuos vaistinėje vadina *de gemmis*, taip pat *dia umbre*, kurių nors iš jų vienam kartui duok po ketvirtį loto su paprastu arba muškatelio vynu.

XV skirsnis

Apie karščiauimą arba peršalimą

rkliai, kaip ir žmonės, karščiuoja dėl įvairių priežascių, kurias po vieną išnagrinėti reikėtų nemenko triūso, nes ir daktarai parašė apie jas daug knygų, o ir arklių kūnas nepasižymi tokiu jautrumu kaip žmonių. Pakaks aptarti, iš ko galima suprasti, kad arklys karščiuoja ir dėl kurių priežascių susergama dažniausiai. Taigi yra trys priežastys. Pirmoji – vidinė, tai perteklius kūno skysčių, blogų savaime arba sugedusių dėl kitų priežascių, jų vidinis blogis uždega širdies takus ir pačią širdį, o paskui ir visą kūną. Antroji priežastis išorinė, kai smardūs ir užkrečiami garai į kūną įtraukiami alsuojant blogu oru arba kito, taip pat sergančio, gyvulio kvapu. Patekė į kūną tie garai užkrečia širdį, pripildydami ją savo kenksmingu ir blogu karščiu. Trečiąją priežastį lemia neapdairumas, kai labai nusidirbęs, išprakaitavęs arklys niekuo neapklotas atvėsta ir peršala arba sužvarbstą nuo smarkaus šalčio. Be to, godžiai geriant žalią vandenį, ypač šaltinio, kai arklys nusiplūkės, o kūnas spėjės įkaisti, užveriamos išorinės odos skylytės (gydytojai jas vadina *pori*), per kurias iš kūno išeina prakaitas ir karščio perteklius; tada neradę išėjimo skysčiai užkaista, uždega kraują ir kūną, taip sukeldami nebūdingą, žalingą uždegimą. O karščiuojančio arklio požymiai yra šie: galvą laiko labai žemai nunarinęs, kone iki žemės, su dideliu vargu ją pakelia, akys būva atviros, išsprogusios, degančios, tarsi padūmavusios, iš jų srūva ašaros. Šaltkrėtis apima arklių lygiai kaip žmogų, o kai praeina, jo ausys, šnervės ir visas kūnas dega, šonai kilojasi, arklys dažnai stena, dūsauja, jo kiaušeliai sutinsta, gyvulys tuo metu nieko neèeda, nes jam bet koks èdalas bjaurus,

vien tik gertų, kiek begavęs; lūpos atvimpas, o gulėti negali. Pažinęs šią ligą, imkis tokiu vaistu, idant ją greičiau įveiktum.

Pastates ji tylioje, sausoje ir šiltoje vietoje, deramai nuleisk kraujo iš pažandės abiejų šonų arba kaklo gyslų; neduok jam gerti, išskyrus su miltais sumaištą vandenį (ji ateityje visada vadinsiu jau vienu žodžiu – miltvandeniu, nuo visų vidinių ligų labai naudingu); jo pašaras tebūna sausi sugrūsti miežiai, rupūs kaip grūstinė, arba pašarui po porą saujų, ne daugiau, senų nesudvokusių, taip pat sugrūstų avižų; žiemą duok mažumą šieno, o vasarą – su žole sumaištų vėsinančių žolelių, kaip antai rūgštynių, salotų, trūkažolių, daržinių tuklių. Tada padaryk tokiu vaistu ir duok gerti į vidų. Paimk tris dedeklių kiaušinius, išleisk dubenėlin, įpilk keturis lotus rožių aliejaus, įliek vieną svarą lengvo balto vyno ir supilk arkliui per šnerves.

Kitas vaistas

Jei karštis apėmė nuo persidirbimo ir peršalimo, o arklys keistas, paimk dešimt lotų geriausią baltų smilkalų, vienuolika lotų miškinį našlaičių šaknų (liaudis jas vadina vilkdagiais), pusantro loto pipirų, du lotus pupų, du lotus salierų sėklų, viską sumaišyk ir gerai sugrūdės išvirk baltame vyne, o tada duok arkliui iš kaušo išgerti.

Kitas vaistas

Paimk vieną svarą ožkos pieno, šešis lotus krakmolo, keturis dedeklių kiaušinius, tris lotus rožių aliejaus, jei neturėtum – alyvos, dar įmaišyk keturis lotus sienžolėmis vadinamų žolių sulčių, o jei pristigtum – salierų sulčių, pašildyk ir duok arkliui gerti šešias dienas – pasveiks.

Kitas vaistas

Paimk *faenum graecum*, tai yra ožragių, išspausk iš jų sulčių, kiek reikia, salierų, rūtų, juozažolių, *mellifolum*, tai yra paprastųjų kraujažolių – po vieną saują kiekvienos, ir gerokai pavirk tose sultyse, tada gerai nukošęs ir nusunkęs šiltas supilk arkliui su kaušu gerklén.

Tepalas, kuriuo reikia tepti karščiuojant

Paimk svarą rožių, du svarus senos alyvos, pusantro svaro gero acto, tuklių, tai yra vištос kojelių, mėtų, rūtų po svarą; tas žoles sugrūdės, virk su actu ir alyva, kol vanduo išgaruos. Nukošęs nusunk ir tada, pridėjės keturis lotus pupų, ištepk visą arkli. Vos tik nuo vienų kurių iš tų vaistų arklys ims taisytis, su atitinkamomis žolelėmis virtu vandeniu reikia ji dažnai plauti – žiemą pirtyje, vasarą – saulėje, o nušluosčius

ištepti aprašytuoju tepalu. Kai sergama tokia liga, reikia valyti ir visą kūną iš vidaus, apie tai rasi parašyta anksčiau. Ir klizmą dera dažnai daryti, ypač kai jam kietėja viduriai, o ji turi būti tokia: paimk keturias saujas dedešvų ir virk vandenye ligi suvirs, į nukoštą vandenį įliek vieną svarą alyvos, įberk saują druskos, įmušk keturis kiaušinius, sumaišyk ir supilk per užpakalinę angą.

XVI skirsnis

Apie vidinį uždegimą

Uždegimą pažinti lengviausia, nes jis prasideda tik nuo sunkaus darbo arba greito bégimo per karštymetį. Tada arklys labai dažnai mušasi per šonus, jo galva ir visas kūnas dega, o iš šnervių veržiasi karštas garas, be to, jam tinsta kojos, kad oda atšoka net iki mėsos. Vos tik pastebėjės kuo ilgiau negirdyk jo vandeniu, ypač šaltu iš šaltinio, ir pastatyk jį nevėjuotoje, vésioje vietoje dviem valandoms arba ilgiau. Paskui paimk pusę svaro salietros, išmaišyk kibire šilto vandens, kad ištirptų, ir truputį atvésinės duok arkliui išgerti; paskui nešerk jo penkias arba septynias valandas. Taip pat iš visų kojų jam reikia nuleisti kraujo.

Kitas vaistas, mano išbandytas daugiau nei tūkstantį kartų

Paimk pusę kvortos geros balto, niekuo neužtaisytos degtinės, visą šaukštą grūstų pipirų, sumaišyk ir duok aukščiau pririštam arkliui išgerti iš kaušo, paskui neduok esti nei gerti kelias valandas, ir pasveiks; tik uždenk, nes prakaituos kaip pirtyje.

Kitas vaistas

Paimk vieną kvortą trūkažolių degtinės, keturis lotus našlaičių arba rožių sirupo, sumaišyk ir supilk gerklén. Pristigės degtinės išmaišyk trūkažoles virintame vandenye, jei neturėsi sirupo – taip pat paveiks rožės arba našlaitės su cukrumi. Arba septynias dienas duok arkliui vien žalių trūkažolių su žaliom daržo salotom vietoj pašaro ryte ir vakare.

Kitas vaistas

Išlidės septynis kiaušinius su balytumu ir tryniu, su kaušu supilk gerklén.

Būtina stebėti, ar arklio viduriai nekietėja, nes sergant taip dažniausiai esti; tam lengva užkirsti kelią, keliskart padarius jam paprastą klizmą iš dedešvos ir virtos vandens,

įmaišius nemažai alyvos ir saujų druskos – apie tai ir kitur parašyta. Arba įkiš jam pasturgalin kuo ilgesnį kaištuką iš muilo, o pilvą tepk alyva.

Kitas vaistas

Pridaryk iš senų lašinių skrituliukų, kaip pirm buvo mokoma, virk juos su senu vengrišku vynu, ligi išsileis, ir duok gerti tris dienas pildamas gerklęn kiekvieną dieną po vieną kvortą.

Kitas vaistas

Paimk kopūsto lapų, gerai sugrūsk su lygia dalim žalių salierų, išspausk ir, tas sultis sumaišęs su baltu vynu, supilk arkliui per kairiają šnervę.

XVII skirsnis

Apie kanopų uždegimą

anopų uždegimas prasideda dėl kelių svarbiausių priežasčių. Pirma, kai arklys po sunkaus darbo puola gerti daug šalto vandens arba suplukęs nuo triūso ilgai laikomas vandenye; štai vadina kanopų uždegimu nuo vandens. Antra, kai prastu oru turi greitai nukakti kelią ir bėgti arba kelionėje suprakaitavęs nerūpestingai paliekamas atvėsti šaltam ore; štai vadina kanopų uždegimu dėl oro. Trečia, kai iš nuovargio arba panūdės prieda nebrandžių rugių, miežių, avižų arba grikių, štaijį arklių gydytojai paprastai vadina kanopų uždegimu nuo grūdų. Sergančio kanopų uždegimu arklio požymiai tokie: arklio šonai išsipūtę, jis pats kaip pripūstas, iš šnervių sunkiasi tarsi vanduo, sunkiai lenkia kelius ir kojų veik nevaldo, jos painiojasi kaip girto, o kai atsistoja, tai vieną, tai kitą koją suriečia, iškart ant visų negali tiesiai stovėti, galvą nunarina ir siūbuoja, negali nei ilgai stovėti, nei eiti, nei gulėti. Jei nesuskubsi gydyti, arkliui sutins kojos, o galop nuo kojų nukris kanopos. Nuo šitos ligos yra įvairių vaistų, nelygu pačios priežastys, bet visoms kelią užkirsi nuleisdamas kraujo iš gyslų abipus kaklo, ir dar šviežiu krauju, sumaišytu su kvietiniais miltais, keliais kiaušiniais, kurie turi būti įmušti visi, įdėjės dar *boli armeni*, kelis šaukštelius alyvos, jei reikia – acto ir, viską kaip tešlą gerai išmaišęs, ištepk visą arklij, pradėdamas nuo kaklo, tepk iki pat kanopų ir uodegos ir palik nudžiūti, nenuplauk, ligi viskas savaime nukris, gulėti irgi neleisk.

Nuo vandens sukelto kanopų uždegimo

Užmesk arkliui ant kaklo dvi virves, duok vieną galą kam nors tempti, pats tempk už kito ir trauk taip stipriai, kol nuvirs; akimirksnį atleisk, kol atsistos, ir taip daryk kelissyk.

Kitas vaistas

Įkinkyk arklį į kokį sunkų vežimą, ir tegu tempia, kol gerai supluks, tada ji nušluostyk ir išvalyk, ir taip daryk irgi keletą sykių.

Kitas vaistas

Patepk žąslus žmogaus išmatomis ir įdék arkliui į prusnas, gerai užspausk jam šnerves, kad net nusičiaudėtų, o paskui duok avižų su šviežiom šimtūnėm.

Kitas vaistas

Išviręs tris svogūnus sudék į pusę puodo balto vyno, pilk arkliui gerklén, ligi viską nuris, tada išsiruošk pasijodinėti vesdamas ji greta arklio, ir po ano gérimo ilgai neduok jam nieko gerti.

Nuo oro sukelto kanopų uždegimo

Gydydami šitokį kanopų uždegimą, kiti smaugia lygiai kaip ir gydydami vandens sukeltą uždegimą, mano galva, tas labai nekenkia. Bet geriau nuleisk jam kraujo iš trijų gyslų tarp akių arba ausų, o jei kalvis nesugebėtų į jas pataikyti, įkišęs į vieną ir į kitą šnervę po kokį nors piršto storumo žalio medžio pagaliuką su rantytu galu, suktol, kol arkliui iš abiejų šnervių pasipils kraujas, bet tuos pagaliukus kišk negiliai, tik per porą pirštų žemiau akių.

Kitas vaistas

Porą iš muilo išdrožtų kaištukų arba skrituliukų įkišk gerklén, kad arklys nurytų; arba supilk gerklén baltame vyne ištirpinto muilo.

Nuo grūdų sukelto kanopų uždegimo

Įvesk arklį šaltan vandenin, kad visą apsemtų, ir palaikyk valandą, tada ji jodyk arba leisk bėgti, ligi supluks, o tada su juo dirbk. Gerai suprakaitavusiam nuleisk kraujo iš abiejų kojų, iš vienos vienoje pusėje ir kitos – kitoje, įpjaudamas po dvi gyslas.

Dar arklys turi tris kanopų uždegimo dryželius ant nosies: tą vidurinįjį suvilgęs degtine, pradurk rėžtuku ir leisk tekėti kraujui.

Nuo visokio kanopų uždegimo

Vélesniais laikais buvo pastebėta, kad dėl kiekvienos iš anksčiau paminėtų priežasčių kanopų uždegimu susirgusiam arkliui kulnuose, po pat ilgaisiais šeriais arba gaurais, atsiranda tarsi kokių pūslių, pritvinkusių žalsvo vandens. Taigi įprastai perréžęs ašttrių peiliu odą, tas pūsles visai išimk arba išspausk, tada vis dėk druskos, sumaišytos su nesusifermentavusiu medumi ir kvietiniais miltais, ligi tos žaizdelės sugis, saugodamas nuo visokios drėgmės.

XVIII skirsnis

Apie pažandas

ažandės yra tarp žandikaulių atsiradę tokie gumbai, pritvinkę ir kieti, lotyniškai jie vadinami *glandulos*: bet paprasto žmogaus supratimu, visoki kieti gumbai, kad ir kur jie ant arklio kūno būtų, vadinti pažandėmis. Šita liga užpuola dėl orų permainų, bet dažniausiai nuo šaltų gleivių, kai šios apima smegenis, taip pat dėl viso kūno lipnaus skysčio; aiškiausias tikrų pažandžių ženklas – kai atsiradus gumbams iš šnervių teka tarsi kokie balti pūliai: jei nuo to laiku negydoma, arklys netrukus suserga įnosėmis. Šiai negerovei už akių užbék tokiu būdu.

Paimk senų taukų ir tiek pat šilokų, viską sugrūsk, pakepinęs ant gelumbės skiautės užtepk ir uždék ant tų gumbų kuo šiltesnius, kiek arklys ištengia pakęsti, dék kelias dienas, ligi anie suminkštės. Tada sugrūsk česnaką su senais taukais ir, rėžtuku praréžęs gumbus, uždék dar šiltą; taip daryk, kol gumbai gerai pritvinks ir išbėgs. O susirgusį pažandėmis arkli gydyk vandenye išvirtais vasariniais rugiais, padék juos arkliui kokioje nors geldutėje ant žemės, idant ėstų nulenkės galvą; to nuoviro neišpilk, kad paėdės arba ēsdamas jį išgertų.

Kitas vaistas

Kad liga kuo sparčiau išeitų laukan, išplak keturis kiaušinio balytymus, įberk vieną lotą trintų smilkalų, viską pakepinęs supilk arkliui gerklėn ir taip kelissyk daryk.

Kitas vaistas

Parišk arkliui po kaklu dilgelių šaknų taip, kad kabėtų ant krūtinės. Kiti ant kaklo dar pakabina visą kukutį su plunksnomis maišelyje, ligi arklys pasveiksta, bet aš šito nesu išbandės.

Kitas vaistas

Kad ir kur gumbai susimestų, kasdien tepk jų patį viršų degutu, tada jie gražiai pritvinks ir sprogs; o kai atsivers, patepk nesusifermentavusiu medium, sumaišytu su miežiniais miltais, o galiausiai perplauk šiltu actu.

XIX skirsnis

Apie sąnario išnarinimą, gyslų ir menčių sausėjimą

 ai arklys keldamasis ir guldamas arba greitai jodomas, prastai bėgdamas ir sustodamas išjudina iš vietos sąnario kremzles, taip pat pažeidžia prie jų esančias sausgysles, tai vadinama išnarinimu. Jo požymiai: arklys negali priminti kojos, jos sulenkti ar ištiesti, kelia ją priešais save taip, kad turėdamas peržengti per slenkstį arba kelmanį pirmiausia perkelia tą šlubą koją, o tada peršoka su sveika, o ir vienas jo petys būna aukščiau už kitą; jei laiku nepradėsi gydyti, visos mentės raumenys ir sausgyslės nudžius ir arklys apšlubs amžiams. Vos tik štai pastebėjės, parišk sveiką koją virvele, o stovintį ant pažeistosios vis apsuk suduodamas į tą šoną, kuriame yra skaudama koja, ligi arklys kiek supluks. Tada gerai nušluostyk ir nuleisk jam kraujo prie nesveikos mentės, vadinamos išnirusia.

Kitas vaistas

Pabaksnak jam pečius iš priekio ir iš šono keliu, kad sąnarys sugrižtu į savo vietą, arba priešais tos mentės sąnarį įdurk yla, arba tegu jis paplaukioja giliame vandenye, o paskui liepk jam nuleisti kraujo iš gyslos tarp kanopos ir apynagės taip, kad kraujas gerai srūtų.

Kitas vaistas, kai koja jau pradeda džiūti

Paimk linų sėmenų, senų taukų ir aliejaus, pakepink ir dar šilta mase ištrink mentę ir visur aplink ją.

Liepk prarėžti pajodytam ir apšilusiam arkliui pečių gyslą, kad kraujas gerai srūtų, į dar šiltą kraują kokiam nors inde įmušk penkis kiaušinius, įmaišyk kvietinių miltų ir šlakelį alyvos, idant susidarytų lyg skysta tešla, ir ištepk ja visą petj ir koją iki pat kanopos kuo storai ties sąnariais, ir nenuplauk tris dienas, o paskui apiplovės šiltu vandeniu, patepk itališku muilu su degtine, ir tegu taip stovi parą, paskui reikia arklį prajodinėti.

Kitas vaistas, kai sąnarys seniai išniręs

Liepk rėžtuku subadyti surištam ir parverstam arkliui pečius, paskui kokiu nors šmaikščiu jį mažumą išplak, kad oda kiek išbrinktų, tada iškart ten pat patepk pakenčiamai šiltu linų aliejumi, o kai patins, kelissyk patepk šiltu tepalu, padarytu iš šviežių dilgelių ir senų taukų; tam puikiai tinka ir elnio, briedžio arba ir arklio kojų čiulpai, taip pat pupų tepalas ir vandenye ištirptyti lašiniai, bet užvis geriausiai – aliejas iš aklų šuniukų.

Nuo pečių ir kitų sąnarių sausėjimo

Išvirk vandenye balteglės kankorėžių, kas išgali – perpus su vynu, nuplikyk vietas, kur laikosi sausumas, ir taip kelissyk padaręs, dviejose arba trijose vietose prarėžk odą ir atverk ją ant peties, idant išsipūstų nelyginant maišas. Sugrūsk šviežių dilgelių šaknų su senais taukais, kad būtų skystos kaip viralas, pamirkyk tame gerai apdorotų ir iššukotų linų ir prikimšk jo į žaizdas, kad ten pūtų, o blogas kraujas ištekėtų pūliais, mat nuo jo sausėja sąnariai. Tuos linus kas trečią dieną išimk ir įdék naujų, o išvalęs pūlius, pabarstyk perpus su ilgaisiais pipirais sugrūstų baltujų čemerų milteliais – jie neduos žaizdoms gyti nei dvokti, į jas neįsimes kirmélės, o kai žaizdos pagaliau gerai išsivalys, tada lengvai jas išgydysi.

Kitas vaistas

Paimk kadagio uogelių, gelsvių šaknų, seno lajaus ir nesūdyto sviesto, viską smulkiai sugrūsk, pakepinęs patepk džiūstančias vietas ir palik savaitę. Praėjus tam laikui, išvirk vandenye avižinių šiaudų ir iš jų padarytu gniužulu trink išnarintą sąnarį, vis pamirkydamas gniužulą aname vandenye, ir taip trink tiek kartą, kol pasveiks – kasdien po pusvalandį prie ugnies, kad geriau įsigertų į kūną.

Kitas vaistas

Paskutinioji pagalba po visų vaistų lieka tik tokia: prikimšti ašutų ir tiek ilgai jų neišimti, kol patys supus ir žaizda išsivalys, o kaip tą padaryti, kiekvienas kalvis žino ir be mano aprašymų.

XX skirsnis

Apie kryžmasopę

ryžmasopė yra kryžmens skausmas – kai toks įsimeta žmonėms, jis vadinamas išiju; kryžmasopė prasideda, kai gleivių skysčiai iš smegenų per nugarą ten suteka, o nebeturėdami kur ištakėti, apima sānarius bei kaulų raiščius ir sukelia neapsakomą skausmą. Pažinti ją lengva, mat arklys velka pasturgalį arba ir suvis negali žengti galinėmis kojomis, aimanuoja, o jei atsigula, tiesiog per prievertą stojas, kryžmenį keldamas viršun. Šita liga arklių dažniausiai suserga peršalę ar neprižiūrimi po didelio darbo, kai suplunka, būna daug šokinėjė arba lakstę; kelią jai mūsų arklių gydytojai užkerta durdamis yla į patį kryžmenį, kur kaulai sueina, kad išeitų blogas kraujas, bet, mano galva, geriau nuleisti pakankamai krauko iš abiejų kojų apatinį gyslų virš kelio iš lauko pusės. Tada suruošk tokią pirtį: paimk vyno, priroves įdėk ištisų dedešvų, taip pat grūstų linų sēmenų ir žalių svilarožių, virk, ligi išvirs ir sutiš, suvilgyk tame skystyje kokią storą dvigubą drobulę ir kuo šiltesnę daugybę kartų dėk ant kryžmens; nušluostęs patepk tepalu iš šakotojo sėdžio, o jei neturėtum – iš pupų.

Kitas tepalas

Paimk 6 lotus terpentino aliejaus, 4 lotus lelijų aliejaus, ramunėlių aliejaus, sirinių kinrožių – kiekvienų po 1 lotą, 4 lotus iš lapės virto aliejaus, 8 lotus dilgelių aliejaus, sumaišyk ir patepk.

Kitas vaistas

Jeigu šita neganda užkluptų dėl peršalimo, paimk porą pėdų avižų, gerai išvirk lietaus vandenye, ir ištraukdamas po vieną dėk kuo šiltesni pėdą ant kryžmens, kaskart keisdamas pėdus; tada nušluostęs patepk iš akmenų darytu aliejumi, kurį vaistinėse vadina *petroleum*, arba aliejumi iš plytų, kurį vadina *philosophorum*; taip kelissyk padaręs, tikrai arkli pagydysi.

Kitas vaistas

Klizmomis reikia gydyti atsargiai, nes arti kryžmens yra akloji žarna, kurioje nuo karščio spēriai kietėja išmatos, sukeldamos didelį skausmą. Dėl to į paprastas anksčiau minėtas klizmas gali įmaišyti pusę loto *coloquintidi* iš vaistinės, nesusifermentavusio medaus ir ramunėlių aliejaus; daryk klizmas po kelissyk.

XXI skirsnis

Kirmiai ir kirmėlės žarnyne

rklių, šitų édrių gyvulių, kurie stovi pririšti ir turi ésti ne visada tą, ką nori, bet tą, ką duoda, žarnyne atsiranda visokių kirmių ir kirmelių, o jų prisiveisia dèl tokių priežasčių: nuo sutrešusio, supelijusio arba susmirdusio pašaro, kuris skrandžio blogai suvirškinamas ima pūti didžiosiose žarnose, o ten, paveiktas kūniškų skysčių ir šilumos, pavirsta gyvomis kirmélémis, šios vis labiau pripildo žarnas, jas pragraužia ir tampa žalingų ligų bei ūmios mirties priežastimi; o ligą pažinsi iš tokių požymių: arklys blogsta, stovi nusiminęs, pertosi, galinémis kanopomis muša sau per pilvą, trina pilvą kur rasdamas į žemę ir į édžias, sukinéja galvą tai į vieną, tai į kitą pusę, prusnomis griebiasi už šonų, nugaros, krūtinës, o kartais ir už pasturgalio, gulasi išskëstomis kojomis, tai yra pilvu ant žemës; kirmėles šitaip išvarysi.

Paimk kiaušinių lukštų, išlupęs iš vidaus pléveles, gerai išdžiovink vien pačius lukštus ir smulkiai sutrink, taip pat iš kalvio paimk ketvirtą dalį drožlių, irgi gerai sugrûsk, penktą dalį – maltų pipirų, gerai išmaišyk su geriausiu actu ir degtine ir pašildës supilk arkliui gerklén.

Kitas vaistas

Paimk džiovintų avinžirnių, sumaišyk su vyno actu ir duok arkliui šiltą išgerti.

Kitas vaistas

Smulkiai supjaustyk krienų, gerai pasūdyk ir duok arkliui su avižomis, ligi arklys pasveiks; vietoj krienų tiks ir ridikai.

Kitas vaistas

Stipriam acte išvirk kraujažolių su epušës žieve ir atvësinęs supilk arkliui gerklén.

Kitas vaistas

Paimk pusę svaro linų aliejaus, grûstų žalių ožiažolių ir kalpokių, viską pakaitink tiglyje ir atvësinęs sukišk arkliui į šnerves.

Kitas vaistas

Paimk gerą saują kvietinių selenų, įmaišyk vieną lotą grūstos sieros ir duok po tris dienas ant tuščios – ir pasveiks.

Kitas vaistas

Paimk saują kopūsto lapų, saują pelynų, saują mėtų, sugrūsk grūstuvėje arba piestoje, įliek gero acto ir nuspaudęs sultis duok arkliui išgerti.

Kitas vaistas

Kirmius ir kirmėles nuodija ir lauk išvaro pipirai su pienu, garstyčios, diktonas, sudegintų elnio kanopų milteliai, salietra, kalendros, iš kurių, nelygu ištekliai, galima užmaišyti įvairių gėralų.

Kitas, pats pranašiausias, vaistas

Paimk pusantro loto džiovintų žolelių miltelių, kuriuos vaistinėse vadina *santonicum*, išvirk piene ir truputį atvésinęs supilk arkliui gerklėn arba per kairiają šnervę, ir taip padaryk kartą ar kelis; labai padeda ne tik arkliams, bet ir žmonėms, ir vaikams, tik žmonėms tų miltelių vienam kartui labai mažai duodama.

Prieš duodamas kiekvieną iš šitų vaistų, dar liepk alyva ištepta ir įkišta į galinę žarną ranka išimti arklio išmatas; jeigu susidarytų koks sukietėjimas, nekenkia arkliui ir tepti pilvą alyva. Senovės graikai gydydavo stipriais vaistais, tai yra česnakais, sumaišytais su actu ir ilgaisiais pipirais, levantiniais kiečiais ir kitokiais augalais, kurių nevardiju, kad neužtęsčiau.

XXII skirsnis

Apie šlapimo susilaikymą, akmenis inkstuose ir šlapimo pūslėje

lapimas susilaiko arba išjudinus akmenuką tiek inkstuose, tiek šlapimo pūslėje, arba dėl lipnios medžiagos, pripildžiusios indus, su vandeniu pereinančios į pūslę ir varpą. Kad ir kokia priežastis būtų, lengva pažinti – mat arklys apie ligą leidžia suprasti iš vienodų ženklų. Jis įtraukia pilvą ir šonus, daužo, trypia kojomis, muša jomis papilvę, tarsi rodydamas

savają negalią, ir kaskart įsitempia, neva ketindamas šlapintis, bet negali, o kartais po lašelį arba po du to šlapimo ir nuvarva – tada tai jau aiškus ženklas, kad yra akmuo; taip pat trinasi tai vienu, tai kitu šonu, jam prakaituoja kiaušeliai, šlaunys ir šonai, retsykiai apima ir drebulys; skubėki užkirsti tam kelią, antraip arklys greitai kris ir nugaiš. Arklių, kuriam paprasčiausiai susilaikė šlapimas, o taip būva tik nuo darbo arba dėl to, kad prieš tai buvo sutrukdyta šlapintis, veda aptvaran su avių mėšlu, kur šis ilgiausiai pusvalandį pastovėjės lengvai nusišlapina.

Kitas vaistas

Labai padės lietaus vandenye, o jo neturint – ir paprastame, virta dedešva, jei vandenį nukošęs ir medumi pasaldęs duosi arkliui išgerti.

Kitas vaistas

Sugrūsk pupų su imbieru, sumaišyk su vynu arba gerai išvirk aluje, o kai atvēs, duok arkliui išgerti arba su kaušu supilk gerklén.

Kitas vaistas

Paimk ištisų sausų stiebų, apvyniok arklio ašutais, paimtais iš uodegos, ir įkišk kuo giliau arkliui varpon, o kai akimirką ten pabus, ištrauk, ir iš paskos kaip mat pasileis šlapimas.

Kitas vaistas

Išdžiovintas šikšnosparnis, parištas drobiniamai maišelyje, išvaro arkliui šlapimą, padeda ir kitiems gyvūnam.

Kitas vaistas

Padeda žolės *scabiosa* (ją vadina žvaigždūne) vandenye virtos sėklos, duotos išgerti.

Kitas, stipresnis vaistas, išvarantis akmenis

Brūžikliu prigremžęs pilną šaukštelį užmušto elnio ragų, išmaišyk baltam vyne ir duok arkliui išgerti; šitas vaistas taip stipriai varo, kad kartais šlapimas perpus su krauju išeina.

Kitas vaistas

Paimk sauja pilnavidurių česnakų, kuriuos vadina porais arba svogūnais, su galvutėm ir žalumynais, įpilk šlakelį vandens ir išvirk, išspausk iš jų sultis, o jų paimk tiek, kiek sudaro pusantro svaro; įliek 1 svarą balto vyno, 4 lotus alyvos, sumaišyk ir supilk per dešiniają šnervę. Paskui tegul arklių truputį pavedžioja.

Kitas vaistas

Paimk 6 lotus ridikų sėklų, sugrūstų moliniame dubenėlyje arba grūstuvėje, pelynų saują, išvirk su vynu ir perkošęs vasarošiltį supilk arkliui taip pat per dešiniają šnervę.

Kitas vaistas

Paimk kregždės lizdą, sumaišyk su vandeniu ir, perkošęs per storą drobulę, įmaišyk 4 lotus petražolių sėklų ir duok arkliui išgerti.

Kitas vaistas

Nulupk kelis stiprius svogūnus, sutrink ir įkišk arkliui pasturgalin vietoj klizmos, gali ir arklio varpą jais ištepti; tada tegul arklių pavedžioja.

Kitas vaistas

Laukinių sraigų sutrintų kiautų milteliai, duoti su vynu, yra patikimas vaistas; taip pat pasidaryk miltelių iš datulų kauliukų.

Kitas vaistas, pats veiksmingiausias

Paimk 1 svarą žolelių, kurias lenkiškai vadina sienžole, o lotyniškai *parietaria* arba *vitriola*; 1 svarą ožiažolių, kurios iškastos smirdi kaip ožys, jas vadina *saxifragia*; 1 svarą lešių, tris svarus nesusifermentavusio skysto apyskaidrio medaus, vandens tiek, kiek reikia, ir virk, kol trečdalies vandens nugaruos; nusunk per skepetaitę ir laikyk, ligi pasidarys it sirupas. Duok jo arkliui gerti rytais, padalijęs į tris dalis – ne tik šlapimą, bet ir visokius akmenis sutrupins ir išvarys. Šitas vaistas pats geriausias ir žmonėms, pats patyriaus.

O jeigu varpoje kas užstrigtų, anai slidžiai masei ar akmeniui ką nors užkimšus, tada padirbdinęs plonytėlę vaško žvakutę apvyniok su siūlu ir, pamirkęs alyvoje, apibėręs keliom plunksnom, įkišk kuo giliau: tada palaukęs ištrauk, ir pavymui tučtuoju pasrus šlapimas.

Nuo šitos ligos yra begalė visokiausiu priemonių, bet aprašinėti jas nėra reikalo, nes ir paminėtųjų gana. Tik dar kai ko nenutylėsiu. Graikas *Absyrtus* rašo, kad vieno žinomo žmogaus, vardu *Mago Carthaginensis*, knygoje rastas vaistas nuo šlapimo sulaikymo esąs labai patikimas: apačioje, kur prikalta pasaga, kiek nugremžk arba brūžikliu nudildyk sergančio arklio priekinių kojų kanopų, gerai sutrink į miltus ir, išliejės gerą puskvortį balto vyno, supilk arkliui per dešiniają šnervę, kad išgertų. Dar jis rašęs, kad *castoreo*, tai yra bebro kailiu, aprūkytas arklys, nuo galvos iki pat žemės gerai apklotas drobule arba gūnia, tuoj pat šlapinąsis.

XXIII skirsnis

Apie vidurių užkietėjimą

aprastai arkliui viduriai užkietėja dėl vidinio uždegimo arba išdžiūvus visam kūnui, o taip nutinka nuo perdém sunkaus darbo ir dėl karštymečio: arklio šonai ir pilvas išsipučia, arklys trinasi pasturgaliu į sienas, mojuoja uodega ir stena; suskubk gydyti, antraip arklys greitai nuo to nugaiš. Kai tik pastebési, liepk bernui ištepti ranką alyva ar kokiais kitokiais riebalais, įkišti į užpakalio angą ir apčiuopus sukietus mėšlą traukti ir mesti lauk, kol tik galės jį pasiekti. Tada padirbdink įprastą klizmą, išviręs vandenye dedešvų su alyva arba, jei neturési, su šviežiu sviestu ir druska, tada suleisk pasturgalin per vamzdelį.

Kitas vaistas

Paimk paprasto muilo gabalaitį ir apvaliai nudrožęs sukišk į užpakalį.

Kitas vaistas

Paimk šešis kiaušinius su tryniais, sauj grūstos druskos, sumaišyk ir, surišęs į skepetaitę, įkišk ten pat iš galo.

I vidū jam reikia duoti saldymo, kaip antai miltvandenio su medium, duoti ēsti tokiu vandeniu apšlakstytos žalios žolės arba šieno, o ne ko kito, ligi jam atlaisvės viduriai. Dera ir šonus bei pilvą drékinti šiltu vandeniu ir tepti alyva arba kokiu nors aliejumi. Dar pravartu pilti gerklén šiltų ožkos pieno išrūgų arba kokio nors saldaus pieno, tas taip pat padeda.

XXIV skirsnis

Vaistai nuo nuplikymų ir žaizdų

vaila būtų rašyti, kaip atsiranda nuplikymų ir užpūliausiu žaizdų, nes tas ir pačiam paikiausiam aišku; o kaip juos gydyti – patarsiu.

Vaistas ką tik nuplikytai vietai

Sutrink į miltus sudžiovintų sidabražolių ir, actu perploves, vis kas valandą pabarstyk nuplikytą vietą. Taip pat padeda jauno ąžuoliuko lapų ir gysločių milteliai, kurie ir valo, ir gydo visokias žaizdas ir skaudulius.

Kitas vaistas

Barstant žalčio išnarų milteliais užgyja visokios nuplikytos vietas.

Kitas vaistas

Paimk taukių – kiti jas dar vadina šuns liežuviu, kraujažolių, katilėlių po sauja, gerai sutrink ir sudėk į glaistyta puoduką, dar įmaišyk senų taukų sulig geru kumščiu, įpilk kaušeli degtinės ir, pastatęs ant anglų, pamažu kaitink, ligi skystis nugaruos. Tada išversk ant skepetos, su pagaliukais kuo geriau nusunk ir laikyk tą tepalą, tepk juo dažnai.

Valomasis ir blogą mėsą išédantis tepalas

Paimk 5 dalis vario rūdžių, 14 dalių nesusifermentavusio medaus, 7 dalis apystiprio acto ir viską virk, kol sutirštës kaip tepalas ir įgaus raudoną spalvą. Degintas alūnas taip pat džiovina žaizdas ir išėda blogą mėsą.

Gydomasis tepalas

Paimk 12 lotų geltono vaško, 4 lotus terpentino, 12 lotų geltonos dervos, 4 lotus smilkalų, 2 svarus alyvos, sumaišyk ir išvirk iš jų tepalą.

Tepalas ilgai negyjančiai nuplikytai vietai

Nupirk vaistinėje geltonų vabaliukų, kuriuos vadina *cantarides*, iš viso devynis, sugrūsk juos grūstuvėje į miltus, tada paėmęs pusę svaro šviežio žalio nesūdyto sviesto

gerai išmaišyk medine mentele ir laikyk glazūruotame inde; žiūrėk, kad to tepalo neaptiktų šuva, antraip tikrai nugaištų ir jam jau nickas nepadėtų; kai kartą arba tris šituo tepalu patepsi nuplikytą, niekaip neužgyjančią vietą, kaip mat išsivalys ir išdžius; tada vien sviestu vis tepk, tuomet gražiai ir greitai užgis.

XXV skirsnis

*Apie kokio nors bjauraus padaro įkandimą
ir ką daryti, jei arklys su šienu ar žole
suėda vorą ar kokių nors nuodingą gyvį*

ažnai nutinka, kad vaikščiodamas žole arba jojamas arklys nemačiom užmina ant žalčio ar kokios kitokios bjaurybės, kartais iš neapdairumo ant jų užlipa ir žolę rupšnodamas, o igeltas kaip mat ima tinti, jo akys išsprogsta ir parausta, kartais visas apsipila šaltu prakaitu ir stovi labai nusiminęs; skubėk užkirsti kelią nelaimei, nes esama tokią bjaurybių, kurių nuodai arklių numarina per dyliką valandą. Taip pat pasitaiko, kad šienaujant dalgiu perkirsta bjaurybė lieka gulėti, o kartu su šienu sugrėbta, sudedama ir kaugėn ar i stirtą; šiai sudžiūvus, alkanas arklys dažnai be vargo ją su šienu padėtą suėda: taip dažnai nutinka ir su anais dideliais vorais, kurie nudvėsę atsiduria šiene.

Nuo įkandimo

Paimk įkaitintą geležį ir, jei žinai, kur įkasta, arba gumbą, kur ima tinti, kuo skubiau gerai pridegink tą vietą, nes geležies karštumas ir nuodus ištraukia, ir plisti jiems neleidžia. Tada paimk saują rūtų, dvi galvutes česnakų, gerai sutrink su vyno actu ir, suvilgęs kempinėlę arba kokią storą keliskart perlenktą skepetaitę, uždék ant pridegintos vietos. Taip paruoštą actą arkliui gali duoti ir vidun išgerti, mat jis neleidžia nuodams patekti į kūną.

Kitas vaistas

Paimk skruzdėlyno žemės, sumaišyk su vandeniu ir duok arkliui tą vandenį išgerti, taip pat padarės iš tos žemės tešlą, patepk sutinimą iš išorės.

Kitas vaistas, greitosiomis

Sumalk trisdešimt pipirų žirniukų ir, sumaišęs su senu vynu, supilk arkliui gerklėn; o jei rastum kregždės lizde jauniklių, suplėšyk juos ir pridék prie įkastos vietas.

Trauklapis

Paimk šviežio kiaulių mėšlo, daržinių šalavijų, linų sėmenų, salietros, acto, iš visko išvirk koše ir, užtepęs ant kokios skepetos arba pašukinio, dék, kur įkasta.

Géralas

Paimk po keturis lotus kiečių ir skudučio džiovintų šaknų, vieną lotą grūsto gintaro, du lotus briedžio arba elnio trintų ragų, sumaišyk su geru vynu ir supilk arkliui gerklėn.

Kitas vaistas

Yra tokį žolelių, kurias vaistinėse vadina *tussilago major*; regis, rusai jas vadina žole cariene. Jas sudžiovintas sutrink į miltus, kad gautum vieną lotą, ir duok su vynu išgerti arkliui, užklojės jį gūniomis, kad išprakaituotų. Tos žolelės ir žmonėms nuo visokių nuodingų gyvių ir maro labai padeda ir yra patikrintos, jų reikia duoti su kokiui nors gérimu vienam kartui tiek, kiek sveria dvi auksinės monetos. Jei ir tas nepadėtų, gali iš vaistinės gauti brangesnių vaistų, duodamų žmonėms, kaip antai teriako, vienaragio, miltelių iš brangiųjų akmenų, koralų arba perlų; aš aprašiau tik paprastas priemones, kurių visur galima gauti.

XXVI skirsnis

Vaistai nuo antkaulio

aprastai antkaulis susidaro iš skystų ir tvirtų medžiagų, besikaupiančių kurioje nors kūno vietoje, ypač sausoje; prie kaulų ir čiulpų jos telkiasi it kokios kalkės, tvирto kauluko pavidalo, o užvis dažniausiai antkaulis susidaro kojose, ten sausgysles apémęs kliudo saugiai vaikščioti, sukelia skausmą ir verčia šlubuoti. Veiksmingesnio būdo už ugnį jam pašalinti nera. Paimk tam tyčia padarytą geležį ir nudegink odą prie to antkaulio, tada ir iš viršaus ją pradegink sergédamas, kad niekur geležim nepaliestum sausgyslęs; pabarstyk tą degintą žaizdą verdigriu ir apvyniojės neliesk ligi trečios dienos. Tada padaryk tepalą:

paimk keturis lotus verdigrio, pusę svaro nesusifermentavusio medaus, geriausio acto tiek, kick norësi, viską virk, kol sutirštës kaip tepalas, ir vis uždék apvyniodamas, kol kaulukas prasirëš arba prasigrauš, tada gydyk tą sopę kaipo paprastą žaizdą.

Kitas vaistas

Jeigu nenorësi deginti, kuo kruopščiausiai nuskusk nuo antkaulio plaukus, paimk šiurkščią drobę ir trink ja tą antkaulį, ligi kaip reikiant paraus, tada iškart uždék ant tos vietas vien su seilėmis trintų garstyčių, storai užtepęs ant skepetos, ir taip daryk tris dienas, kad pragraužtų iki gyvos mësos, arba vietoj garstyčių gali imti ko nors stipriau, kaip antai negesintų su medumi maišytų kalkių, arba su medumi kaip tešla užmaišytes ir naujam puode išlydytos druskos, taip pat verdigrio, visi šitie dalykai pasižymi gebëjimu pragraužti ir išesti nešvarią mësą. O kai prasigrauš, ligi užgis, gydyk tokiu tepalu: paimk po lygiai sakų, vaško, pupų aliejaus, paprasčiausiai ištirpdyk ir uždék.

Kitas vaistas

Dažnā sykį toks antkaulis išauga ne tik ant galūnių, bet ir ant galvos, o kartais ir virš akies, kur degindami labai subjaurotume, tad esame įpratę jį pašalinti švelnesniais būdais. Taigi nuskutęs šerius patepk tą vietą kuriuo nors iš šitų aliejų, distiliuotų per alembiką: vaškiniu aliejumi arba aliejumi iš terpentino, iš plytų degintu, kurį vadina *philosophorum*, arba net koprų aliejumi; kiekvienas iš jų, taip pat visi kartu sumaišyti, pamažu tą antkaulį sutrupina ir paverčia į nieką.

XXVII skirsnis

Dažnas šlapinimasis

ydytojai priešingus dalykus geriausiai pažista iš priešingų, todėl ir šios ligos priežastį lengva atsekti žinant šlapimo sulaikymo priežastį, apie tai buvo rašyta anksčiau. Dažnas šlapinimasis prasideda dėl indus žalojančių ir prigimčiai nebūdingų per didelio atšaurumo ir šalčio, kurie sklinda iš inkstų ir tekëdami šlapimo taku jį plečia daugiau, nei gamtos numatyta, o tai visada susiję su srauniu skysčiu. Cia pagelbési sutraukiamais ir džiovinamais vaistais, priešingais tiems, kurie varo šlapimą, tai yra: girdyk arkli po kelissyk tuo vandeniu, kuris stovi molinėse, tai yra duobėse, kur kasa molij; ypač lietaus vandeniu – bemat padeda. O jo neturėdamas girdyk su moliu maišytu vandeniu, išbéręs dar ir sauju miežinių miltų.

Kitas vaistas

Paimk keturis lotus arabiškos žemės, ją vadina *bolus armenus*, du lotus smilkalų, sugrūsk ir, sumaišęs su actu, supilk arkliui gerklėn.

Kitas vaistas

Sutrinto raudonojo akmens suberk į puskvortę vyno, įpilk dar pusę kvortos su moliu maišyto vandens ir duok šaltą arkliui išgerti.

Kitas vaistas

Gintaras turi įstabią galią, kaip rodo patirtis, kone sau priešingą: mat radęs ką užstrigusį ar užsikimšusį, išvaro ir išvalo; o jei indai ir vidinių skysčių tekėjimo keliai yra suglebę ir nusilpę, juos išvalo, sutraukia ir išdžiovina. Taigi šiuo atveju gali drąsiai duoti arkliui vienam kartui gerti du lotus gintaro, sumaldo į miltus ir sumaišyto su vynu arba actu.

XXVIII skirsnis

Apie kiaušelių tinimą

Sruvus ir sūrus skystis, kaip patekės į kitas vietas, visur sopes, gumbus ir visokiausias negeroves lemia, taip ir čia, sumišęs su arklio sėkla ir atsidūrės kiaušeliuose, sukelia pragaištingą tinimą. Jeigu arklys nesileis liečiamas ir aprišamas, įkaitink vieną ar dvi plytas, uždenk visą arklį iki pat žemės ir šlakstyk tą plytą šiltu actu, kad arklys pusę valandos stovėtų garuose, ir taip dažnai daryk. Paskui patepk ramunėlių aliejum. O jeigu lengvai galési apvynioti, paimk pupų miltų, juodgrūdės, kurios dėl skonio deda į duoną, išvirk vyne arba acte ir apvyniok kiaušelius, parišdamas kokią drobulę.

Kitas vaistas

Paimk žolelių, kurios vadinamos *consolida*, lenkai vadina raguoliu, katilėlių – po dvi vienodas saujas, sugrūsk grūstuvėje, tada įdėk 4 lotus irgi grūstų kmynų, dvi saujas taip pat sutrintų džiovintų raudonuojų rožių, 1 svarą pupų miltų, įpilk kvortą linų aliejaus, įdėk 1 svarą vaško, dar įpilk kvortą vyno acto ir virk tol, kol sutirštės kaip koks trauklapis; juo greitai išgydysi.

XXIX skirsnis

Niežai, vatis, „varlė“, „musė“, raupai, „vilkas“, šašai

aip skirtingai vadinami piktšašiai arklį ir bet kurį gyvūną apninka dėl ūmiai užsidegusio krauso, kurį sugadina nuodingos ir sūrios tulžis bei gleivės, vešančios šilumoje; kai jos pradeda sunktis per odą, ją pragraužia ir užteršia pūliais bei nešvarumais. Nuo to vartojame vienodus vaistus, nelygu kūne glūdinčios materijos blogumas, silpnesnius arba stipresnius; visos tokios ligos yra labai užkreciamos ir limpamos, dėl to susirgusių arklių nereikia laikyti arklidėse nei kaimenėse prie kitų sveikų arklių, vien atskirai, tylioje ir šiltoje vietoje, ir ne tik kartu nelaikyti, bet ir budriai žiūrėti, kad gūnia, balnas, veltinys nebūtų dedami ant sveiko arklio, jei prieš tai buvo ant nusususio, ir net brizgilas ar apynasris nei pakinktai nebebūtų daugiau kitam užsegami, nes tučtuoja persimes, ir teatleidžia man dorovingosios ausys, regis, ši negalia visa kuo panaši į venerinę ligą; taigi reikia užkirsti kelią jos pradžiai, nes kai perdėm išplinta, išgydyti jos nebeįmanoma.

Tad pirmiausia, vos tik arklys ima kramtyti, gremžti arba trintis į sienas ir ēdžias, atskyrus jį reikia nuvalyti, o kaip tą daryti, buvo rašyta anksčiau. Toliau duodant pašarą ir gérалą reikia paisyti saiko, girdyti nesaldytu miltvandeniu, šerti vasarinių rugių šiaudais, grynomis avižomis arba miežiais, taip pat jam labai naudinga arklidėse duoti žolės arba vésinančių žolelių, kaip antai trūkažolių, rūgštynių, tiek paprastų, tiek ir kiškio kopūstų. Taip pat reikia nuleisti krauso iš kaklo arba krūtinės ar šoninių gyslų, arba iš visų keturių kojų po keliais, atsižvelgiant į arklio amžių ir augumą ar silpnumą, paskui dera duoti išorinių vaistų, bet tokius, kurie trauktų iš jo tą blogą ir kiek kūnan varytų. Dar nekenkia jį kartą per dieną valyti šarmu, kuriame virė miško arba laukinės dedešvos, debesylai, žirniai arba lęšiai, arba net kviečių selenos, o pristigus – visas pėdas avižų, pravartu nuplauti tomis pačiomis žolelėmis, su kuriomis buvo virtas vanduo, arba gerai nutritinti ir nuvalyti odą šiaudais, tegu ir iki krauso, kad tik ne per jėgą; kaskart nuplovęs ištepk kuriuo nors iš toliau aprašytų tepalu, iš jų silpniausieji sudėti pirma, o stipresnieji gale.

Tepalas

Paimk pusantro svaro terpantino, du svarus šviežio nesūdyto sviesto, vieną svarą grynos nelydytos sieros ir sumaišyk iš jų tepalą kaitindamas ant silpnos ugnies.

Kitas tepalas

Paimk 1 svarą sieros, du svarus terpantino, kvortą apystiprio acto ir kaitink ant ugnies, ligi skystis išgaruos.

Kitas tepalas

Salietros, sieros, vario sulfato, kiekvieno iš jų po pusę svaro, 4 lotus juodujų čemerijų, 4 lotus smilkalų, 2 svarus terpantino arba sakų, 1 svarą vaško, 2 svarus senų taukų sumaišyk ir padaryk tepala.

Kitas tepalas

Paimk debesylo šaknies, plautės šaknies, sutrink į miltus, įdék sieros, verdigrio, tai yra vario rūdžių, sutrink su senais taukais ir padarytą tepalą šiltą užtepk.

Kitas tepalas

Paimk po lygiai vario sulfato, sieros, pupų, smulkiai sutrink, tada išlydyk vašką su linų aliejumi ir sumaišyk su tais milteliais.

Kitas tepalas

Paimk maumedžių kempinės, verdigrio, linų aliejaus, sieros, pupų tepalo ir sumaišyk.

Nuo visokiu piktšašiu

Sumaišyk kick deguto su saldžia grietine, įberk grūstos druskos, ir, aukštai pririšęs arkli, kad negalėtų purtytis, ištepk visur, kur išplitę piktšašiai.

Nuo „musės“ arba „varlės“

Kai ant arklio pastebési tokį piktšašį, pirmiausia tas vietas létai padegink įkaitinta geležim ir uždék ruginės duonos su druska, tegul taip būva visą parą, tada, nuémęs duoną, gausiai pabarstyk verdigriu, kol visur philips. Arba sumalk garstyčių ir, sumaišęs su linų aliejumi ir medumi, patepk; gerai veikia ir ažuolų sula arba vanduo, virtas su ažuolo gilémis, tai yra su juodaisiais riešutais. Jei nenori deginti su geležimi, sugrūsk česnako su suodžiais, sumaišyk su senais taukais ir uždék ant tos „varlės“ ar „musės“, tada toji atsivers taip pat, kaip ir prideginta; patepęs tas vietas derva apvyniok, duonos minkštima suminkęs su druska, palaikyk taip parą, tada nuplauk stipriu šarmu arba žmogaus šlapimu, o nuplovęs pabarstyk trynių milteliais, kuriuos taip daryk: kietai išvirk kiaušinius, išimk iš jų trynius, sutrupink ir kuo geriau išdžiovink, tada dar smulkiau sutrink – į miltus.

Kitas vaistas

Išvirk žirnių su kuo senesniais taukais arba lašiniai taip, kad viskas suvirtų į koše, išberk žiupsnį sieros ir, uždėjės ant „musės“, apvyniok kokia nors medžiaga ir nejudink iki trečios dienos, o kai taip kelissyk padarysi, šašai patys nukris ir nudžius.

Kitas vaistas nuo „vilko“

Tokie raupai vadinami „vilkus“, jie plinta nuo kelių iki pat kanopų; gydyk juos taip: išvirk vandenye gysločių ir duok arkliui ištisas tris dienas gerti, bent jau ryte ir vakare, visą tą laiką negirdydamas jo niekuo kitu. Stebėk, kur kailis pasišiaušęs arba iškeltas, o arklys tos vietos neleidžia liesti: paimk du diržus, vienu aprišk koją virš tų raupų, o kitu po jais, ir veržk stipriai, kol koja priplūs kraujo ir gumbai pritvinks. Paimk įkaitintą geležį ir, pradeginęs tuos gumbus, atrišk, pabarstyk verdigriu ir apvyniok skepetą, kad apdžiūtų; tada apiplovęs kaip pirma, užberk aprašytų miltelių.

Raupai prasideda ir nuo pasturgalio, tą nesunkiai suprasi, kai arklys trins užpakalį į sieną arba gardą, ar į ką tik gali, be to, kai ant pasturgalio apčiuopsi kokius nors kietus gumbus. Kai taip nutiks, surišk jam galines kojas virš raupų ir po jais: kai gumbai pritvinks kraujo, juos taip pat pradegink geležimi, o žaizdas pabarstyk verdigriu. Arba sutrink arklio kasą į miltus ir, įmaišęs sieros ir verdigrio, užberk po kartą per dieną nuplovęs vandeniu, virtu su taškuotosiomis métomis. Arba sugrūsk po lygiai sieros, verdigrio, linų sėmenų ir, viską su senais taukais sumaišęs, vis uždék, ligi pagis.

Tepalas nuo visokių minėtų skauduliu, jei šie negytu

Paimk iš vaistinės tai, ką vadina *litargirium aeris, myrrhi, aloe*, kiekvieno po pusę loto, aštuonis lotus pupų tepalo, vieną drachmą gyvsidabrio, numarinto žmogaus seilėmis, padaręs tepalą patepk po kartą per dvidešimt keturias valandas šiltoje arba tylioje vietoje, žiūrėk, kad arklys nesikasytų, visą tą laiką, kol tepsi, duok jam gerti miltvandenio, o kiekvieną kartą prieš tepant reikia arklį nuplauti šarmu, kaip aprašyta anksčiau.

Nuo šašų

Šašai plinta ne taip greitai kaip piktšašiai, todėl yra ne tokie užkrečiami ir lengviau išgydomi. Juos patepk šviežiu sviestu, kad suminkštētų, tada išvirk acte ropės ir nuplauk; arba paémęs iš odminio ažuolo žievės ar raudonų odos dažų, išvirk acte ir nuplauk šašus.

Nuo visokių minėtų atvejų labai gerai padeda toks aliejus: paimk kanapių sėklų, išdék į naują puodą prakiurdytu dugnu, bet tokiu, kad séklos neiškristų, gerai aptepk ji

iš viršaus moliu ir tešla, išstatyk į kitą naują tuščią puodą, įkastą į žemę, ir taip pat aplipdyk. Tą puodą su sėklom apdėk degančiom malkom arba anglim, ir per tas skylutes į apatinį puodą išsiskirs toks tarsi aliejus, juodas ir labai stiprus. Juo tepk arklius ir šunis, nes tai patikimas vaistas.

XXX skirsnis

Apie kojų tinimą

uo blogų kūno skysčių, be to, nuo sunkaus darbo arba nuolatinio dykinėjimo arklidėse arkliams dažnai ima tinti kojos, tiek priekinės, tiek ir galinės, ties keliais arba kulkšnimis, o kartais ir ties šlaunim ar žemiau, tada arklys apšlumba ir negali vaikščioti nuo sutinusių kojų skausmo. Jei patinimas nedidelis, prarék jam po kraujagyslę kiekvienoje kojoje po keliais arba netoli apynagės, bet ne per arti kanopos. Tada padaryk tokią pirtį: paimk ramunelių, kiečių, sidabražolių ir, išviręs šarme arba acte, nuplikyk juo arkliui kojas, o nuplikeš kaskart nušluostyk ir apdėk žirnių miltų koše, išvirta vyne arba acte su trupučiu medaus, tada šiltai apvyniok.

Kitas vaistas

Išvirk vyne arba acte pupų miltų ir kiaulų mėšlo ir uždék arkliui ant kojų.

Kitas vaistas

Paimk džiovintų ažuolo gilių, sutrink į smulkius miltus, įmaišyk miežinių miltų, druskos ir, įliejës porą šaukštelių vyno arba acto, išvirk.

Kitas vaistas

Ant ką tik sutinusios arba sumuštos vietas uždék vynmedžio šiltų pelenų arba, jei jų neturi, actu apšlakstyti karklo medžio pelenų, ir sutinimą tučtuojau atleis.

Kitas vaistas

Sumaišyk druskos su medumi ir, užtepęs ant kokios nors skepetos, uždék nelyg trauklapi.

Kitas vaistas

Paimk 2 svarus grūstų sorų, pusę svaro grūstų smilkalų, pusę svaro druskos, ketvirtį svaro salietros, ketvirtį svaro alūno, virk viską gerame acte arba vyne, kol suvirs į košę, o pabaigoje įdėk saują batsiuvio juodą sakų sulig kumščiu, tegul ištirpsta. Šitas trauklapis ištraukia skausmą ir išvarinėja ne tik šviežią, bet ir seną sutinimą.

Kitas vaistas

Paimk 2 lotus gerų karštų pelenų, 2 lotus negesintų kalkių, 4 lotus nesusifermentavusio medaus, įliejės šlakelį vyno tirštai užmaišyk ir uždék šiltą, kol nesustingo.

O jei po oda būtų koks nors pūlinys, šitas vaistas jį kaip mat atvers.

Kitas vaistas nuo šviežio sutinimo ir visokio sumušimo

Svogūnus gerai iškepk pelenuose, nulupęs geltoną lukštą, supjaustyk arba sumaigyk, sudék į troškintuvą, įdėk nesusifermentavusio medaus, alyvos, kiaulių mėšlo, gerai pakaitink ir sumaišyk: kai pasidarys košė, išversk ant kokios medžiagos arba pašukinio ir šiltą, kokį tik arklys galės pakęsti, uždék ant sutinusios vietos – labai padės.

Kitas vaistas

Paimk jaunų bičių nesusifermentavusio medaus, kvietinių miltų, trintų kmynų, viską išmaišęs pakaitink ir šiltą uždék.

Nekenkia arklių vesti kūdron arba vandenin, kur yra dėlių, kad jos prikibtų prie kojų ir ištrauktų iš jų blogą kraują.

XXXI skirsnis

Apie kanopų skilinėjimą

Arklio kanopos ima skilinėti trejopai: vienaip, kai skilinėja iš viršaus prie pat apynagės išilgai kanopos vidurio link ir trykšta kraujas. Antraip – atvirkščiai, mat skilinėti ima nuo pasagos ir iškyla tik iki pusės kanopos, visai be krauko, vien dėl sauso rago. Trečiaip, kai kanopa skilinėja nuo apynagės išilgai iki pat pasagos, tarsi vertuusi plyšys, kartais be krauko, kartais su krauju, bet kad ir kaip buvę, skilinėjant be galos skauda, todėl arklys negali

nei vaikščioti, nei ilgai stovėti ant kojų. Dažniausiai taip nutinka dėl prasto auginimo, jeigu ant kieto grunto jodinėjama be pasagų arba kanopos kietėja, sausėja ir skilinėja, kai neprižiūrimos ir neplaunamos. Tokiu atveju reikia nejudinti arklio iš vietas, saugoti nuo vandens ir purvo, kad nesušlaptų kanopą, ligi iš vidaus ataugs naujas ragas; pirmiausia kanopas reikia atmirkyt, suminkštinti ir ištraukti skausmą; kaip tą padaryti, rasi aprašyta toliau, skirsnyje apie kanopą sausėjimą. O iš karto reikia imtis tokiu priemonių.

Jei suskilinėjės kanopos vidurys arba apačia, ties pat ta vieta, kur suskilinėjė, iš abiejų pusų išrankio kuo daugiau suskilinėjusio rago iki pat gyvuonies ir, sumaišęs sierą su ožio lajum, užpilk ir liepk jį pakaustyti – mat pakaustyta kanopa geriau atauga, o po pasaga prikimšk sumaltų kanapių sėklų, sumaišytų su kiaušinio baltymu. Jeigu skilinėti pradės nuo viršaus ties apynage, pridegink tą vietą įkaitinta geležim, kad išsiskęstų, tegul ir iki kraujo, nekenks; užpilk tą sopę sieros aliejumi, o jei neturėtum, užpilk pačia siera, užtepk lajum; tinka ir aliejas iš terpentino ar paprastų naminių sakų. Šitaip padarės, naudok tokius vaistus.

Tepalas, tepamas prideginus arba atvėrus žaizdą

Grūstą verdigrį, sumaišytą su nesusifermentavusiu medumi ir kiaušinio baltymu, tepk ant žaizdos, kol ta vieta išsivalys nuo kraujo ir pabals.

Kitas vaistas

Pačmęs miškinį dedešvų šaknų (jas vadina *althea*), virk vandenye, kol suminkštës, tada sugrūsk jas su šviežiais nesūdytais meitėlio taukais, prikimšk suskilinėjusią kanopos vietą ir aprǐšk iš viršaus. Jei neturėtum miškinį, gali vietoj jų paimti pievinių arba daržinių dedešvų.

Kitas vaistas

Lygiomis dalimis sugrūsk ožragių (jas vadina *faenum graecum*) sèklas su linų sèmenimis ir, įdėjës mažumą nesusifermentavusio medaus, pakaitink romyto avino arba ožio lajuje ir šiltą uždék ne tik ten, kur suskilinėjė, bet ir ant visos kanopos.

Kitas vaistas

Kalvio peiliu atvėrës suskilinėjusią vietą, paimk sulčių iš žolelių, kurias vadina tûbe, įmaišyk *cerusi* iš vaistinës ir prikimšk kanopą – šitai išspaudžia ir išdžiovina blogą žaizdą, o iš viršaus sudrèkink kanopą kokiu nors kitu vaistu.

Suskilinėjusių vietą vieną ar du kartus apšlakstyk aliejumi iš vario sulfato, tada iš išorės greitai uždék kanopą minkštinančių ir drékinamų vaistų, ypač tų, kurie ištraukia kraują, džiovina ir valo ragą.

XXXII skirsnis

Apie skilinėjančius užpenčius

él tū pačių priežasčių ima skilinēti ir užpenčiai, tik pati vieta daug skaudesnė, nes ant jos laikosi visas kojos svoris, be to, arti yra gyslos ir pulsas, dėl to tokios žaizdos esti už kitas žalingesnės ir pavojingesnės. Ji gali būti gydoma tokiais pat ir panašiais vaistais, kaip anksčiau aprašytieji, tik gerokai skiriiasi būdas, kaip išvalyti suskilinėjusių vietą. Mat, kur suskilinėja pėda, o ji būva labai skausminga, nereikia išrankioti kanopos iki gyvuonies ten, kur įtrūkė, tik nuimti negražią arba sukietėjusią kanopą, kad būtų nesunku tepti žaizdą tepalu ar kokiui nors kitu vaistu; reikia deramai, kone iki gyvuonies, nurankioti ragą iš abiejų suskilinėjusios vietas pusiu palei pat užpenčio kraštus, idant kanopą ataugtų, ir pakaustytį arkli platesne už pačią kanopą pasaga, ties užlinkimu iš abiejų pusiu placia, dengiančia pėdą, storesne nei paprastai, kad arklys saugiai stovėtų ne ant pėdos, o ant pasagos; pasaga turi būti ne aklina, o į galą atvira, idant galima būtų gydyti suskilinėjusių vietą. Paskui apliek tą sopę sieros aliejum, o ant viršaus kaskart pilk romyto avino arba ožio lajaus, drékink kanopą iš apačios ir iš viršaus. O jei dar sergesi, kad arklys nesušlapštų kanopą ir nepersidirbtų, vartojant kitus vaistus, žaizdos lengvai ir greitai užgis. Taip pat gali lygiom dalim paimti alyvos, šviežio vaško ir tuopų tepalo, sumaišyti ir tepti po du kartus per dieną visą kanopą.

Kitas vaistas

Paimk po lygiai maumedžių sakų, verdigrio, alūno, linų aliejaus, viską pakaitink ir sudrékinta medvilne arba minkštu lininiu pašukiniu apvyniok suskilinėjusių vietą.

Kitas vaistas

Paimk po lygiai aliejaus, druskos, vyno, acto, dar įdék šviežio arklio mėšlo ir tirštai suviręs uždék ant sopės.

XXXIII skirsnis

Apie kanopos džiūvimą, kietėjimą ir ataugimą

 prastas tat dalykas, kad arklio, kuris turi plokščias kanopas ir stovi sausoje vietoje, ragas ima riestis, kol jam sutraukia kojų ne kitaip nei anksti batai, dėl to arklys pradeda šlubuoti, o jei į tai neatsižvelgiant jis varomas į kelionę, tada prie kanopos esanti gyrmėsė taip nusitrina, kad net apeina pūliais, ir laiku neapsižiūrėjus visa kanopa nukrenta it kokia nuaunama kurpė; tokią kanopą kaustydamas, neatidus kalvis gali labai lengvai užkaustyti, tai yra užkalti, gyvuonį. Tuomet kanopą drékink taip.

Liepk arklidėse iškasti pailgą duobutę, į gylį per vieną sprindį, o į plotį ir ilgi – pagal savo nuožiūrą, kad arklys galėtų joje stovėti dviem kojomis, pridék į ją kraujažolių ir, pirmiau išrankiojės suskilinėjusią kanopą iki gyvuonies, palik arklį taip stovėti savaitę tada ji sudréks ir ims ataugti; bet čia prasčiokų išmonė, eikime prie patikimesnių būdų.

Paimk alyvos ir šviežio vaško, ožio lajaus, išlydyk ir šiltu tepalu patepk kanopą, prieš tai gerai nurankiojės suskilinėjusį ragą. Vien tuopų tepalas irgi puikiai padeda.

Kitas vaistas

Paimk po lygiai šviežio medaus, ožio lajaus arba elnio čiulpų, putpelės arba katės taukų, jaučio kojų čiulpų, viską išlydyk ir šiltu tepalu tepk kanopą po du kartus per dieną nė kiek neliesdamas plaukų.

Kitas vaistas

Sugrūsk šviežių vėžių su linų sēmenimis ir nesusifermentavusiu medumi, pasiūdink arkliui šikšninį batą ir, sudėjės tą mišinį vidun, apauk, prieš tai išrankiojės suskilinėjusią kanopą, mat šitai visada pirmiausia turi padaryti; ir užrišk, kad nenukristų.

Kitas vaistas

Paimk pusę svaro senų taukų, išlydyk, pilk vandenin, kol išsivalys, nesūdyto žalio sviesto, antra tiek vaško, jaučio lydyto lajaus, visko po ketvirtį svaro, svarą alyvos; pirmiausia išlydyk vašką su lajum, tada sudék tuos kitus riebalus ir išmaišyk.

Kitas vaistas

Paimk po lygiai išspaudų ir sorų, įdėk senų taukų, žalio sviesto ir išvirk vandenye iš jų košę; sudėk į arklio batą ir apauk koją, keisk kartą per dieną.

Kitas vaistas

Sutrink dedešvos šaknį, sumaišyk ją su alyva arba grietine, supilk arkliui batan ir tegul taip stovi.

Kitas vaistas

Sumaišyk senų lašinių, česnakų, avinžirnių, sierų, deginto aliejaus iš dervos ir ištepk visą kanopą.

Kitas vaistas

Paimk 3 galvutes česnakų, saujų rūtų, 6 lotus grūsto alūno, 2 svarus senų lašinių, ištirpyk ir, dar įdėjės šviežio arklio mėšlo, sumaišyk ir kasdien po du kartus apvyniok.

Kitas vaistas

Išvirk vandenye pupų, sumaišyk su nesusifermentavusiu medumi ir, užtepės ant storos drobulės, dėk ant kanopos kaip trauklapi.

XXXIV skirsnis

Nuo mėsos atšokusios kanopos

Arklio kanopa atšoka nuo gyvuonies dėl trijų priežasčių. Viena jų buvo minėta jau anksčiau – kai neatsižvelgiant į sausėjančią kanopą, leidžiamasi į kelionę. Antra, kai arklys susižaloja kanopą į gruoduotą žemę, uolą, ledą arba ir į išdžiūvusią žemę, nulaužia kanopą arba atsimuša. Trečia priežastis – užkaustymas. Reikia būti labai atsargiam ir laiku pastebėti, ar kanopa atlūžo ne iki gyvuonies ir ar nepradėjo pūliuoti. Vos tik šitai pastebėjus, dera išrankioti kanopą iki pat gyvuonies, o jei imtų rodyti pūliai, sergēti, kad nepatektų tarp kanopos ir gyvuonies. Jei arklys susižalotų, atvéręs kanopą arba žaizdą, gydyk ji tokiais vaistais – mat kai kanopa jau bus nukritusi, vargu ar bepadėsi.

Išvirk vandenye miežinių miltų, apdék jais šiltai ragą ir apvyniok, o nuimdamas šviežiais, nuplikyk kanopą kempinėle arba suvyniota skepetą, suvilgyta vandenye, kuriamo virė dedešva su ramunėlėmis. Arba paimk kviečių selenų, pakaitink alyvoje ar kokiam e nors išlydytame lajuje ir šiltai apvyniok. Jeigu žaizdoje būtų pūlių, praplauk ją actu su druska, pabarstydamas trupučiu verdigrio arba deginto alūno, kad nesiplėstų ir valytusi, o kai vis užpilsi ožio lajum, žaizda greitai užgis, tik kad arklys nebūtų judinamas iš vienos.

Kitas vaistas

Paimk po pusę svaro alyvos, elnio arba ožio lajaus, tris lotus maumedžio sakų, o jei neturētum – terpantino, išlydyk ant ugnies, gautą tepalą užpilk ant sužeistos vienos, paskui užtepk ant skepetos ir apvyniok vietoj trauklapio.

Ką tik susimušus kanopą

Paimk kelis kiaušinius, sudaužyk ir, sumaišęs su šiltais pelenais, aptepk visą kanopą iš apačios ir iš viršaus, apvyniok.

Kitas vaistas

Ilgai virk žmogaus šlapimą su arklio mėšlu, tada, įmaišęs kviečių selenų, apvyniok kaip trauklapiu visą kanopos ragą; šis vaistas ištraukia iš kanopos visokį skausmą ir karštį.

Kitas vaistas

Gerai išmaišyk vandenye arklio mėslą, o kas liks dugne, išplakęs su kiaušinio baltymu, sukimšk po pasaga ir iš viršaus apvyniok kanopą.

Kanopai stiprinti, kad neatsiknotų

Paimk po vieną svarą ožio arba romyto avino lajaus, meitėlio taukų, po šešis lotus alyvos, linų aliejaus, keturis lotus medaus, du lotus šviežio vaško, viską ištirpdyk ant silpnos ugnies, o nuémęs, kai ims kiek vėsti, įberk trintų smilkalų, *masticas, sanguinis draconis*, tai yra drakono kraujo iš vaistinės, kiekvieno po du lotus, ir, užtepęs ant skepetos, apvyniok.

Nuo kanopos atsiknojimo ir nukritimo

Tokią kanopą išgydyti pavyksta su dideliu vargu, mat nors ji ir ataugą, jau niekada nebūna kaip buvusi, bet, jei arklys daug kainavo ir buvo geras, gaila jo atsisakyti, tad

galima išmèginti šiuos gydymo bùdus. Pirmiausia tegul arklys visada stovi sausoje ir minkštoje vietoje, kad po juo visuomet bùtų pakreikta šiaudų, idant dažniau gulètų nei stovëtų. O jeigu gulèti nenorètų arba negalètų, reikia jì pririšti plačiomis plèškèmis, prakištomis po pilvu, kad ant jù tarsi kabotù, bet taip, kad sveikomis kojomis galètų siekti žemę. Paskui, kai jau kanopa nukris, jam reikia pasiùti batą iš stiprios drobës arba iš minkštos išteptos odos ir padaryti tokì tepalà.

Paimk graikiškos dervos, smilkalù, *mastiche*s, drakono kraujo, *boli armeni*, galbaninès ferulos – visko lygiomis dalimis, sugrûsk i miltus, sumaišyk su dviem dalim ožio lajaus ir viena dalim alyvos, supilk i batà. Kai jau ketinsi jì kišti arklio kojà, pirma jà visad šiltu actu apiplauk, tada įkišk batan ir aprìšk, kad nenusiautu. Taip daryk dukart per dienà, o kai jau ataugs nauja kanopa, paimk storà šiurkšcià lininè drobë, užtepk toliau aprašomu trauklapiu ir apvyniok kanopà, kad sutvirtètu. Paimk juodujù riešutù, kvieciù selenù ir druskos, iš jù gerame acte išvirk košë ir dèk du kartus per dienà. Arba padaryk tokì tepalà: paimk ir ištirpdyk vaško, sieros, sakù, dervos aliejaus, lašiniù ir šiltai aptepk.

XXXV skirsnis

Apie kauliuko sumušimà

 ai išpiria kitas arklys ar arkliui kauliukas sumušamas kaip kitaip, toks šlubavimas bùva labai kenksmingas, panašus kaip išnarinus sànarj, todèl gali dràsiai gydyti panašiais vaistais, kurie aprašyti skirsnyje apie išnarinimà, bet ir čia verta tarti vienà kità atskirà žodjì.

Paimk po lygiai alyvos ir pupù aliejaus, senù taukù, maumedžio sakù ir kruopščiai tepk šiltu tepalu. Arba paimk šakotojo sèdžio tepalo, siriniù kinrožiù, kiekvieno po pusę svaro, ir sumaišyk.

Ko nors iš jù pristigës, geroje degtinéje ištirpdyk itališko muilo ir tepk dar šiltu.

Jei atsivertu dar ir kokia nors žaizdelè, gydyk jà, kaip anksčiau buvo nurodyta gydyti žaizdas. Arba sugrûsk dilgeliù šaknù su kuo senesniais taukais. Nuo tokių ir panašių sopiù labai padeda ir iš arklio kaulù dviejuose puoduose išvirtas aliejus. Taip pat veikia aliejus iš plytù, vadinamas *philosophorum*.

XXXVI skirsnis

Sąnario išnarinimas

atempk išnarintą koją, kad būtų kaip buvusi ir sąnarys atsistatyti, o patemptą sąnarį iškart tepk tokiu tepalu: sumaišyk alyvos, medaus, grūstos molio ir šiaudų masės ir kaitink, tada ant mėlynos drobės užtepk ir stipriai apvyniok.

Kitas vaistas

Nuplikyk išnarintą sąnarį vyne arba acte gerai išvirtais apyniais, tokiais karštais, kiek arklys pajėgs iškesti.

Kitas vaistas

Išvirk acte šieno miltelių su *bolum armenium* ir apvyniok.

Kitas vaistas

Paimk dedešvų, ramunėlių, dilgėlių, sutrink, įberk selenų, išvirk acte, užtepk ant drobės ir apvyniok. Jeigu įkaistų nuo ugnies, apvyniok šaltu, o jį daryk taip: kelis kiaušinius išplak su molio ir šiaudų mase, įberk alūno, įpilk šlakelį acto ir tada apvyniok sudrėkintu pašukiniu.

Kitas vaistas, geresnis

Paimk šešis lotus *boli armenii*, vieną svarą kvietinių miltų, dešimt kiaušinio trynių (arba gali įmušti ir visus kiaušinius), du lotus alūno, išvirk gerame acte ir šiltai apvyniok.

Kitas vaistas

Sugrūdės sumaišyk acto mielių, karštų pelenų ir senų taukų, dar įdék kelis žalius kiaušinius ir apvyniok išnarintą koją.

Kitas vaistas

Ožragių sèklas šešias dienas mirkyk vyne, vyną nupilk, o sèklas sugrūsk ir, sumaišęs su medumi, padaryk trauklapij.

Nepeikiu ir tū, kas patempę išnarintą koją gausiai nuleidžia kraujo prie pat kanopos iš lauko pusės gyslų, tada apvynioja vyne, alyvoje arba acte sumirkta skepta ar pašukiniu.

XXXVII skirsnis

Apie gyslos sumušimą

 yslos sumušimas yra žalingas, nes nuo to arklys ne tik nepagydomai apšlumba, bet ir nudžiūva visa koja, o vėliau ir mentė. Vos tik arklys susimuš gyslą, gydyk šitaip: suplėšyk gyvą juodą dedeklę su plunksnomis, uždék ant sumuštos vietas ir gerai apvyniok. Arba spēriai nuskusk peiliuku plaukus ties sumušta gysla, įtrink gera degtine, sumaišyta su druska, prieš tai apvyniojės kanopą, kad ant jos nepatektų, nes ims dar labiau karščiuoti; taip daryk po kelissyk.

Kitas vaistas

Išvirk acte trūkažolių šaknų, įdék senų taukų ir, užtepęs ant mėlynos drobės, šiltai apvyniok.

Kitas vaistas

Paimk bičių, česnakų, svogūnų, kiaulių mėšlo, viską pakaitink nelydytame svieste ir, taip pat užtepęs ant mėlynos drobės, apvyniok.

Kitas vaistas

Sugrūsk tris saujas svogūnų, pakepink nelydytame svieste ir, įbéręs kvietinių miltų, dar pakepink; tada ant tokios pat plačios drobės užtepk ir šiltai apvyniok, kad iš vienos pusės apgaubtų koją iki kelio, o iš kitos – iki pat kanopos, ir laikyk tris dienas.

Kitas vaistas

Sugrūsk baltų garstyčių su šuns taukais ir nuolat tepk koją, ligi pasitaisys.

Jeigu gysla būtų sumušta taip stipriai, kad viršaus link tintų, perréžk odą virš tos gyslos, o perréžk kaip tik ten, kur apčiuopsi gumbiuką. Suradės gysloje tą gumbiuką, rėžtuku durk, kad pasipiltų kraujas; tada išvirk acte apynių ir apvyniok visą koją, ir

taip daryk po kelis kartus, kol sugis. Nepamiršk tokiu atveju nuimti pasagos, ir tegu arklys stovi minkštai, bet sausai.

XXXVIII skirsnis

Apie užtrypimą

ad kanopa nesupūliuotų, gydydamas vos tik pastebėtą užtrypimą, iš karto ranka deramai išspausk krauso ir praplauk žaizdą actu su druska, o nakčiai pridėk iškeptos ruginės duonos skrebutį; kitą dieną užmaišyk kvietinių miltų su kiaušinio baltymu ir uždėjės nenuimk ligi trečios dienos.

Kitas vaistas

Paimk avies spirų, linų aliejaus, stipraus acto, nelydyto sviesto ir, sugrūdės spiras visame tame gerai ištirpink, ligi pasidarys tepalas, užtepk jo ant skepetos ir apvyniok koją bei užtryptą vietą. Paskui gerai sušlapintą drobę užvyniok iš viršaus, kad vanduo nepatektų, ypač jei tekėt toli keliauti.

Kitas vaistas

Paimk šiltos ką tik iš krosnies ištrauktos duonos ir, sumaišęs su druska, kasdien šviežia vyniok, kol sugis. Kiti apvynioja vien purvu, kai nudžiūva, kaskart pakeisdami.

Kitas vaistas

Po žaizda kalvio peiliu išgramdės griovelį, kad pūliai bėgtų žemyn, numazgok žaizdą šiltu sūdytu actu ir uždėk nakčiai suplakto kiaušinio baltymo su alūnu, o kitą rytą užpilk ožio lajum; jei turi toli keliauti, iš viršaus šiltai uždervuok juoda derva, kad nepatektų vanduo.

Kitas vaistas

Jei žaizda užsiterštų arba supūliuotų dėl to, kad yra neprižiūrima arba įsienejusi, pirmiausia šalia jos atknojės kanopą, išploves žaizdą actu, pabarstyk verdigriu ir patepk šaltame vandenye ištirpdytais lašiniais.

XXXIX skirsnis

Apie užkaustymą, arba gyvuonies užkalimą

 žkausto neatidus arba paskubomis kaustantis kalvis, šitai suprasi pirmiausia iš to, kad arklys atkiša, o kartais pakelia koją, negalėdamas ant jos ilgai stovėti; kitas požymis: jam aiškiai dega kanopa iš tos pusės, kur užkaustyta, arklys šlubčioja, dažnai klumpa ant tos ligotos kojos. Bet greičiausiai ir patikimiausiai suprasi, kai pakėlęs arklio koją pradėsi iš eilės kalti plaktuku: vos tik pataikysi į pažeistą vietą, tučtuojau ims traukti koją; arba replémis palengva spausk kanopas, kai atitrauks – ten žaizda. Pastebėjės gydyk taip.

Būtina gerai atsirinkti, ar tikrai ta kanopa, ir atknoti ją ligi gyvuonies: vos pasiekxi gyvuoṇį, bemat pasirodys kraujas, kur pataikyta vinies, o jei jau įsisenėjo ir bėga pūliai, reikia gerai atknoti, kad pūliai nepatektų tarp gyvuonies ir kanopos. Tada perplauk actu su druska, užpilk aliejumi su tirpdytu vašku ir, jei turi leistis į kelionę, dervą sumaišęs su siera ir pasagą prikalęs ant gelumbės, uždervuok iš viršaus.

Kitas vaistas nuo šviežio užkaustymo

Atknojęs kanopą iki gyvuonies, užpilk siera su derva ir lajum ir keliauk sveikas. Kiti dar pabarsto žaizdą ilgaisiais pipirais, o gyvuoṇį užpila sakais su ožio lajum.

Kitas vaistas

Apliek žaizdelę karštu iš sakų arba terpentino spaustu aliejumi arba katilėlių aliejumi; dar pamirkęs žiupsnį medvilnės sukišk žaizdon ir užpilk kuo nors iš viršaus.

Kitas vaistas

Atvertą žaizdelę praplovęs actu, kaip ir pirma, su druska sugrūdęs dilgynių, tai yra dilgelių su druska arba žolelių, kurias vadina tūbe, prikimšk žaizdą ir kaskart pakeisk.

Jeigu prasidėtų kanopos ir žaizdos uždegimas, apvyniok kanopą kiaušinio baltymu su alūnu, užteptu ant pašukinio, arba kitokiais vésinančiais dalykais, kaip antai mielėmis su molio ir šiaudų mase.

Jeigu įsisenėjusime sopolyje pasirodytų pūlių, praplauk ir, pabarstęs smilkalu milteliais, apvyniok kiaušinio baltyme suvilgytu pašukiniu. Jeigu pūliai imtų plisti, turi gydyti valomaisiais tepalais, kurių pakankamai rasi aprašytų, ir gydomaisiais, kaip antai raudonu, žaliu arba juodu tepalu.

Kitas vaistas nuo to paties

Kiaušinio balytymus išplak su kalkėmis bei druska ir apvyniok.

Kitas vaistas

Paimk nesusifermentavusio medaus, sakų, vaško, smilkalų, ištirpdės padaryk tepalą ir supilk į žaizdelę – bemat užgis.

Nutinka ir taip, kad dėl blogos priežiūros pūliai patenka tarp kanopos ir gyvuonies, kanopa atsiknoja, tuomet gydyk taip, kaip anksčiau rašyta apie atsiknojusios ar supūliauvusios kanopos gydymą.

XL skirsnis

Apie slenkančią uodegą ir plaukų ataugimą

ai pačiame pasturgalyje ima slinkti ašutai, arklys tampa labai neišvaizdus. Dėl to reikia plauti uodegą žmogaus šlapimu ir nugremžti, jei yra kokių šašų; paskui dažnai tepti vynu, sumaišytu su alyva, arba kuriais nors iš toliau aprašomu vaistu. Sakoma, esą tepami šuns ir lapės taukais plaukai gerai ataugantys.

Kitas vaistas

Paimk miškinį dedešvų ir varnalėšų šaknų ir, gerai apviręs alaus misoje, patepk plaukus ir išplikusias vietas.

Kitas vaistas

Paimk po lygiai miškinį ir pievų dedešvų bei kopūstų lapų, išvirk vandenyeje ir juo dažnai praplauk uodegą.

Kitas vaistas

Sudegink popierių ir, sumaišęs pelenus su šviežiu nelydytu nesūdytu sviestu, patepk.

Kitas vaistas

Sudegink kelias bites ir jų pelenais, sumaišytais su elnio čiulpais, patepk nuplikusias vietas.

Kitas vaistas

Gauk balose augančių nendrių šaknų, išdžiovink ir sudegink, iš tų pelenų padaryk šarmą iš vandens, kuriamo virė žirniai arba pupos.

Kitas vaistas

Sugrūsk levandų su didelėmis razinomis be kaulukų ir išvirk acte, tada patepk, pirmiausia trindamas nuplikusias vietas.

Kitas vaistas

Išvirk *foeni graeci*, tai yra ožragių, sėklų su linų sėmenim tokiam vyno kiekyje, kiek norësi, ir tepk nuplikusias vietas arba uodegą kasdien po du kartus – nuo to plaukai greitai ataugą.

Kitas vaistas

Paimk šuns galvą ir sudegink, nuplikusias vietas pirmiausia patepk tepalu, tada pabarstyk šuns pelenais.

Kitas vaistas

Paimk negyvų bičių, kurios numirė meduje, tiek pat žemės kirminų, sudegink naujame puode ir sutrink į miltus, juos sumaišyk su nesūdytu nelydytu sviestu ir patepk nuplikusias vietas – plaukai tikrai ataugas.

Kitas vaistas

Degtinė, išvaryta iš nefermentuoto iš avilių surinkto medaus, yra geriausias vaistas, labiausiai padedantis ataugti visokiemis plaukams – ir gyvulių, ir žmonių.

XLI skirsnis

Vaistas nuo liežuviaiavoties

iežuviaiavotė yra skaudulys, susimetantis ant liežuvio. Paimk į skepetą šviežių žmogaus išmatą, pririšk prie žąslų ir įdėk arkliui į prusnas, kad kramtytų prieš šerimą ir po jo kelias valandas.

Kitas vaistas

Paimk senų lašinių, išlydyk, įdėk senų bičių raudono medaus iš korių, tai yra rūdžių spalvos, įberk dar maltų pipirų ir penktą dalį negesintų kalkių, ištirpdink ant ugnies ir patepk tuo tepalu žaizdeles ant liežuvio, o ligi sugis, nedėk arkliui į prusnas žąslų.

Kitas vaistas

Paimk nesusifermentavusio medaus ir pakaitink tame verdigrį, šituo tepalu dažnai tepk žaizdas – sugis. O tuo metu arklį reikia šerti kviečių selenom, kad nežalotų liežuvio.

Kitas vaistas

Užpilk ant liežuvio žaizdelių sieros aliejaus, ir dailiai sugis.

XLII skirsnis

Vaistai nuo arklių liesėjimo

ažnai arkliai džiūsta ir liesėja dėl mīslingų priežasčių, nesaitiso, nors ir būva gausiausiai šeriami. Vos tokią jo ligą pastebési, paimk tris lotus alyvos, pusę loto miros, 30 sutrintų į miltus pipirų žirnelių, viską išvirk ir supilk arkliui gerklén su kaušu, kaip ir visokius kitokius géralus.

Nuo to paties

Pilnėti padeda į šieną įmaišytos rūtos su pelynais arba išvirtos vyne ir supiltos gerklén.

Nuo to paties

Labai tukina krosnyje gerai sudžiovinti, net paraudę miežiai ir avižos, išvėtyti nuo pelenų, taip pat piestoje sugrūstos pupos, įmaišomos jų po sauja į pašarą.

Nuo to paties

Paimk du lotus šafrano, 12 lotų *ireos*, šešis lotus pipirų, aštuonis lotus medaus, 18 lotų didelių razinų be kauliukų, antra tiek išlukštentų migdolų, viską išmaišyk ir sugrūsk, ir, iš tos masės vienam sykiui paėmės 4 lotus, sumaišyk su puskvorte vyno ir 3 lotais alyvos ir duok arkliui išgerti pildamas gerklęn.

Kitas vaistas

Nuplikęs mažą, dar žindomą paršelj, virk su miežiniais miltais vandenye tol, kol mėsa nuo kaulų nukris, ir tuo viralu girdyk arkli tris dienas.

Kitas vaistas

Išvirk senam vyne sauja rūtų, keturis lotus miros, penkiolika smulkiai sutrintų pupų, šešis lotus kmynų, aštuonis lotus švicžios alyvos ir girdyk arkli taip pat tris dienas.

Kitas vaistas

Sudžiovink krosnyje kviečių ir, paviręs medumi saldintame vandenye, dvidešimt dienų duok arkliui ėsti tiek, kiek sudarys tris svarus.

Kitas vaistas

Krosnyje pridžiovink nuluptų kaštonų, gabalais sugrūsk piestoje ir tris savaites šerk po gerą sauja sumaišęs perpus su miltais ir selenom, kaip daroma malūne.

Kitas vaistas

Sutrink tris lotus sieros, ketvirtį loto miros, sumaišyk su pora šviežių kiaušinių ir, įliejės vyno, duok arkliui išgerti.

Pašaras

Paimk penkiasdešimt dvi dalis miežių, šimtą dešimt dalių pupų, šimtą dvidešimt dalių lęsių, devyniasdešimt dalių kviečių, keturiadasdešimt dalių *foeni graeci*, tai yra

ožragių, keturias dalis medaus, viską pamerk šiltame, bet nekarštame vandenye, ir tegu mirksta dvi dienas. Tada nupilk vandenį, o tą mišrią masę išdžiovink šiltoje vietoje. Šerk ja arklį ryte ir vakare 21 dieną arba, jei nepasitaisytų, 30 dienų – labai nutuks.

Kitas vaistas

Arklį pirkliai greitai tukina arklius, apiberdami avižas selenomis arba į žirnių miltus įberdami kapojų, bet taip nesveika, nebent arklys būtų perdėm sumenkęs; mat aš stengiuosi arklį nutukinti ne tam, kad būtų galima jį parduoti, o tam, kad tenkintų poreikius.

Kitas vaistas

Trečią dieną po mėnulio jaunaties paimk beržo lazdelę, pirmiausia nulupk pilką žievelę nuo viršaus žemyn taip, kaip medis stovėjo, ir išmesk lauk, tada nulupk žalią žievelę, kuri yra po ana, tik atvirkščiai, iš kitos pusės, ir gerai išdžiovink pavėsyje, tada smulkiai sutrynės įmaišyk arkliai į pašarą ryte ir vakare tą miltelių tiek, kiek suimsi trimis pirštais; iš pradžių arkliai bus kartu, bet paskui mielai ēs; kaip patikimo dalyko manęs to išmokė Nyderlanduose.

XLIII skirsnis

Dvairios arkliai priežiūros patirtys, tepalai trauklapiams ir kiti dalykai

Iš vidaus valantis gérallas

Paimk meitėlio šviežią koją su šlaunim, tai yra visą kumpij, virk vandenye, ligi mësa suvirs ir liks tik kaulai; šitą viralą duok arkliai gerti 5 arba 7 dienas.

Paprastas gérallas, drékinantis iš vidaus

Sumaišyk trisdešimt lotų gero vyno, dvylika lotų alyvos, dvylika lotų tyro nesusifermentavusio medaus, šešis šviežius kiaušinius, vandens, kiek norësi, ir girdyk arklį.

Šildantis géralas

Išvirk trisdešimt lotų seno vyno, du lotus pipirų, du lotus žaliujų rūtų, du lotus cukraus sirupo, alyvos, medaus – abiejų po dyliką lotų ir duok gerti.

Vésinantis géralas

Paimk šešis lotus salietros, šešiolika lotų daržinėmis tuklėmis vadinamų žolelių sulčių, kvortą balto Reino arba prancūziško vyno, įmušk šešis kiaušinius ir sumaišyk.

Géralas, tinkantis, kai arkliai éda žolę

Sumaišyk vieną kvortą balto vyno, puskvortę alyvos, du lotus medaus, dešimt kiaušinių ir pusę loto maltų pipirų.

Vésinantis géralas

Sumaišyk du lotus acto, du lotus rožių aliejaus arba sumaišyk šešis lotus rožių aliejaus, šešis lotus medaus, kvortą saldaus pieno ir duok išgerti; arba įmušk į actą penkis kiaušinius ir supilk gerklén.

Kai arklys negali užmigti

Paimk po kvortą aguonų, linų sémenu, sugrūsk su vandeniu, kol pasidarys pienelis, ir pagirdyk arkli.

Kai arklys ištisai miega

Sutrink keturis lotus pelynų žiedų arba séklų, du lotus miros, du lotus druskos, sumaišyk su actu ir alyva po lygiai ir pagirdyk arkli.

Géralas, naudingas bet kuriuo metu

Paimk pusantro svaro miežinių miltų, vieną svarą į miltus sutrintų *soeni graeci*, dvidešimt džiovintų figų, du svarus alyvos, viską gerai išvirk ir dažnai girdyk arkli su ožkos arba kokiu kitokiu pienu – valo iš vidaus, vésina ir drékina.

Raudonas tepalas žaizdoms, negyjantiems skauduliams ir gyvuonui

Paimk penkis lotus vario rūdžių, kurias vadina verdigriu, keturiolika lotų skysto medaus, septynis lotus kuo stipresnio vyno acto ir viską virk, ligi pasidarys tirštas raudonas tepalas.

Auksinis tepalas visokioms žaizdoms

Paimk šešis lotus geltono vaško, pustrečio svaro geros alyvos, 2 lotus terpentino, pusantro loto geriausią skaidrių sakų, vieną lotą baltų smilkalų, ketvirtį loto malto šafrano, sumaišyk ir padaryk tepalą.

Žalias gydomasis tepalas

Paimk du svarus balteglės sakų, pusantro svaro vaško, trečdalį svaro alyvos, šešis lotus verdigrio, sakus ir vašką ištirpdink aliejuje, o suberbęs smulkiai trintą verdigrį, daugiau nebekaitink.

Drékinamasis ir skausmą ištraukiantis tepalas

Paimk vieną svarą vaško, po pusę svaro terpentino, kietų sakų, balteglės sakų, o smilkalų, galbaninių ferulų, *bdellium* – šitų po du lotus. Paimk vieną svarą pupų tepalo ir svarą alyvos, ištirpdyk minkštus daiktus, o pabaigoje suberbęs miltelius padaryk tepalą.

Tepalas nuo sausgyslių bei sąnarių skausmo ir nuo visokių sumušimų

Paimk mėtų, sorų, sieros, terpentino, *storacis*, *bdellii*, galbaninių ferulų, dervos – kiekvieno po pusę svaro; pirm smulkiai sutrynės viską, ką galima trinti, drauge ištirpdyk, tada įpilk penkis svarus seno vyno ir virk, ligi suvirs į tirštą tepalą.

Gydomasis tepalas

Paimk po svarą vaško, sakų; du svarus džiovintų rožių, du svarus šviežio nesūdyto sviesto, pakaitink, išspausk per storą skepetą ir naudok.

Trauklapis nuo galūnių ir sąnarių skausmo

Taukų, vaško, skaidrių sakų – visko lygiom dalim ištirpdyk ant ugnies ir naudok užtepdamas ant storos drobės.

Trauklapis nuo to paties

Pagrūsk senų lašinių, įmaišyk negesintų kalkių, kiek norësi, ir, aprišęs skaudamą vietą, palaikyk tris dienas.

Trauklapis nuo sumušimo iškylantiems kietiems gumbams

Paėmęs po lygiai glitimo ir vaško, ištirpdyk, įpilk stipraus acto ir virk, ligi sutirštės, dėk šiltą; o jei sopolys senas, ant to sukietėjimo reikia nuskusti plaukus.

Trauklapis nuo kelių arba čiurnų skausmo

Paimk rūtų, geltonų ramunelių galvučių, tai yra žiedelių, antra tiek su lapeliais, maltų sorų, išvires viską vyne, užtepk ant drobės ir šiltą uždék.

Tepalas nuo visokių tinimų, nuo menčių ir šlaunų skausmo

Paimk svarą pupų, antra tiek džiovintų mairūnų, keturis lotus sieros, salietros, pusę svaro smilkalų, šešis lotus kmynų, vieną svarą sakų, vieną svarą alyvos, tris svarus vyno ir virk, ligi pasidarys tirštas tepalas.

Kai arklys perkaista

Paimk saujų senų lašinių baltymo sulig kumščiu, gerai sutrink, padaryk iš jo skrituliukus ir, pabarstęs maltom kanapių sėklom, sukišk gerklėn. Dar padaryk iš lašinių kaištukų ir, pabarstęs balanos suodžiais, įkišk pasturgalin.

Klizma nuo to paties

Paimk šešis lotus salietros, du svarus alyvos ir antra tiek, viską išvirk, o kai ketinsi daryti klizmą, įmušk dedeklės keturis visus kiaušinius.

Nuo viduriavimo

Kai arklys viduriuoja, juo bėga žalioji: surišk taip sergančiam arkliui uodegą šlapiu diržu ir duok jam ēsti plikytų miežių.

Kai nutrūksta ir pabėga

Įbėrės žiupsnį druskos, pakaitink sviestą, o kai atvės, įmušk kelis dedeklės kiaušinius ir sumaišęs supilk gerklėn.

Nuo to paties

Sudaužyk kelis šviežius kiaušinius, įberk pusę šaukšto šafrano ir duok išgerti.

Nuo nušiurusiu plaukų

Užtepk ant skepetos šviežių žmogaus išmatų, apvyniok su drobe, ir visi šeriai dings. Blevyzgos, bet patikimas vaistas.

Kai arklys nesišeria

Pajodinėjės ant arklio, ligi supluks, liepk tučtuojau praréžti kaklo gyslą, o susémęs kraują susyk šiltu visą ištepk; kai gerai sudžius, arkli nuvalyk.

Norint pakeisti arklio plauką

Tą vietą, kur nori pakeisti plauką, ilgoką laiką tepk karšta ožio tulžim – pamatysi ryškių pokyčių. Arba įdék į stiprų actą miežinių miltų tešlos, įdék sieros, gerai išvirk ir dék šiltą ant tos vietas, kur nori pakeisti plauką.

Norint iš balto plauko padaryti juodą

Iš asilo odos virtus juodus dažus, kurių gausi iš kurpiaus, ištirpdink ožio lajuje ir užtepk dar šiltus, tik visų pirma tą vietą reikia gerai nuplauti, nuvalyt su alūnu arba nuskusti plaukus peiliuku.

Norint iš balto plauko padaryti žalią

Iš šviežių kaparių išvaryk degtinę ir, ja dažnai plauką vilgydamas, gausi žalią.

Nirtulingam arkliui

Prigremžk baltų lašinių, įdék žąsies pūkų, padaryk miškinio obuolio dydžio skritulėlį ir įkišk arkliui gerklėn, kad prarytų.

Norint padaryti juodą plauką

Paimk burokų, šalavijų ir pupų lapų, drebulės žievės ir žalios, tai yra šviežios, lazdyno žievės; dar įdék po lygiai miros, alūno ir juodujų riešutų, ilgai virk viską šarme ir tuo viralu vilgyk plaukus.

Norint iš juodo plauko padaryti baltą

Yra viena žolelė, lotyniškai vadinama *cucumber asinum*, nes brandina tokius tarsi agurkelius, tik sklidinus vandens, galima ją pavadinti ir miškiniu agurku. Taigi paimk ketvirtį loto tų žolelių šaknų, pusę loto salietros, sutrink į miltus, paimk po keturiolika lotų tyro medaus ir alyvos, viską sumaišyk ir vis tepk tuo tepalu. Taip pat veikia meškos taukai.

Norint ištraukti iš žaizdos rakštį

Sugrūsk itališkų riešutų branduolių ir, pakepinęs su actu, šiltus uždék.

Nuo to paties

Kai pamatysi, kad per priešpiečius arba pavakarius parvarytas jautis gulėdamas atrajoja, įkiš jam ranką gerklén, pagriebk tos žolės žalumos ir dék šiltą ant žaizdos; ji pamažu ištraukia ir rakštį, ir geleži.

Žaizdas greitai gydantis tepalas

Paimk po lygiai senų lašinių, ožio lajaus, kietų sakų, senos alyvos, šviežio medaus, girūnės ir šiušelės žolių, žoleles kuo geriau sutrynės ir su viskuo pakaitinęs nukošk arba nuspausk per skepetą ir saugok kaip vertingą vaistą.

Norint, kad arklys ilgai bėgtų

Arklys bėgs ilgiau, jei kuo didesnius vilko dantis pariši taip, kad šie liestų odą.

Perdém žvengiančiam arkliui

Pririšk prie jo galvos akmenį, kuris jau gamtos būtų sukurtas su skyle, ir arklys nebežvengs; kiti tokį akmenį deda į vandens kubilą, iš kurio arklys geria, sako, jis padedas, kai arklys sulaiko šlapimą. Turkai stipriai suriša liežuvį dirželiu, ir arklys nebežvengia. Italai ant liežuvio deda geležėlę.

Norint, kad gmtų skirtingo plauko kumeliukai

Absytus tvirtina, esą kai prileidžiant eržilą kumelė uždengiama marga arba spalvota gūnia, kumeliukas būsiąs skirtingo plauko. Bet aš manau, kad ir kumelei reikia kažką panašaus rodyti arba ir arklių uždengti skirtingą spalvą kailiu, nes dauginimasi lemia abudu. Verta dėmesio ir Jokūbo, margakailių avių veisimo pradininko, gudrybė, nes tik dažni apmąstymai duoda vaisių, ypač veisiant gyvulius, kurie nesivadovauja protu – mat jo ir neturi.

Norint, kad arklys gulėtų kaip negyvas

Aplipdyk žalčio liežuvį meknės vašku ir įdék arkliui į kairę ausi pakabindamas ant siūlelio, kad paskui galētum ištraukti; beregint kris kaip negyvas, o vos ištrauksi, ne tik sveikas gyvas pakils, bet ir bus dar žvalesnis. Taip tvirtino vienas anglas.

Norint, kad arklys neitų į tam tikras vietas

Paimk šviežią vilko žarną, susuk kaip virvelę arba kaip storą stygą ir, kaip rašo *Albertus*, kad ir kur ja pertrauktum, arklys eidamas pamažu pajus ir nieku gyvu tuo keliu neis.

Norint, kad arklio nekandžiotų musės

Paimk didžiųjų moliūgų lapų, sutrink ir išspausk iš jų sultis, patepk jomis arklių ir, kaip rašo *Cardanus*, vabzdžiai jo nepuls.

Norint, kad arklys neėstų

Patepus arkliui dantis lajum, jokiu būdu negalės ésti. Idant vél éstų, praplauk jam prusnas šiltu actu su druska; arklys nekramtys ir avižų, kurios guléjo iš vilko odos padarytame rétyje arba buvo išvėtytos.

Nuo kirmelių nuplikytoje vietoje arba žaizdoje

Pavésyje sudžiovintas rūgšties žoles, sutrink į miltus ir užberk – kirmélės tuo pat prapuls. Pabarsčius verdigriu arba negesintomis kalkémis, kirmélės taip pat išdvesia ir žaizda isshivalo.

Nuo kirmėlių arklio ausyse

Užmušk šunį ir, išémęs šonkaulį, gerai nugremžk mèsą, tą kaulą pririšk arkliui ant kaklo kelioms dienoms, ir kirmélės iškris lauk.

Nuo pažandžių

Paimk du lotus sirinių kinrožių, vieną lotą pupų aliejaus, du lotus nesūdyto sviesto, ištirpdęs ant anglų, viską sumaišyk, patepk saulėje ar šiltoje vietoje arkliui pakaklę nuo ausies ligi ausies, taip pat iškilusius gumbus. Dar dera nuleisti kraujo iš abiejų šoninių gyslų.

Kitas vaistas

Paimk vieną lotą pupų aliejaus, vieną lotą *euphorbium*, 2 drachmas čemeriu, viską sumaišyk ir, paémęs porą švarių žąsies plunksnų, ištepk jas tepalu ir po vieną įkišk arkliui į šnervę per sprindį, patepk ir apie nosį, prusnas ir jų vidų, palik stoveti šiltoje vietoje valandą, kad čiaudėtų, paskui duok jam gerti miltvandenio su miežiniais miltais. Taip pat uždengtą drobule gerai aprūkyti mira, kad garai eitų į šnerves.

Nuo giedravalkio akyje

Paimk šviežių dedeklęs kiaušinių, įdėtus į kepaliuką duonos iškepk krosnyje, nulupk, paimk vien baltymus, trynius padék į šalį; baltymus supjaustyk arba sutrink akmeninėje, o ne žalvarinėje grūstuvėje, arba naujame mediniame ar moliniame dubenėlyje, tada pabarstyk smulkiai trintu alūnu, įdék į ploną skepetą ir, nusunkęs skysti, laikyk stikliniame buteliuke. Tą skystį ryte ir vakare lašink plunksnele į akį – tikrai išvarys giedravalkį; šitą vaistą gali drąsiai vartoti ir žmonėms, ypač skurdiesiems.

Nuo „rupūžių“ ir piktšašių

Praplovęs piktšašius geru šiltu šarmu ir ištrynęs šiaudų gniužulu, tepk šituo šiltu tepalu, o tada vėl kelissyk apiplauk šarmu ir taip daryk tris kartus. Sumaišyk 1 lotą alyvos, 1 lotą nesūdytų meitėlio taukų, aštuonis lotus gebenių, septynis lotus šantros, acto savo nuožiūra; išviręs padaryk tepalą.

Kitas vaistas

Paimk vieną lotą alyvos, pusantro loto grynos sieros, 4 lotus druskos, šešis lotus suodžių iš židinio, vieną lotą meitėlio taukų, išvirk vyno acte ir padaryk tepalą.

Nuo raupų

Kad geležimi prideginti gumbai arba žaizda nesiplėstų, patepk tokiu tepalu. Paimk keturis lotus rožių aliejaus, vieną lotą lapės taukų, vieną lotą žąsies arba dedeklės taukų, vieną lotą grūsto *arsenicum*, po dusyk per dieną praplauk šarmu su ištirpdytu alūnu.

Nuo atviros žaizdos

Dažniausiai ji atsiranda čiurnikaulyje, ypač kai arklys labai trypia arba būna pašautas. Paimk aštuonis lotus terpentino, po šešis lotus šviežio vaško, nesusifermentavusio medaus, dvi drachmas *plastrum oxycroceum*, du lotus rožių aliejaus, išvirk iš jų tepalą, užtepk ant baltos skepetos ir apvyniok.

Nuo arklių maro, kuriuo užkrečiama su sausom „rupūžėm“

Paimk uosio žievės ir mirkyk ją kubiliuose ir geldose, ežero vandenye, tegul ji ištisai geria, kol sirgs – išvarys visus nuodus. Padeda ir kitiams gyvuliams.

Nuspaudus padą ir užpenčius

Taip nutinka arkliui, kuriam žaizda užkausčius gerai neužgyja nuo ankštos pasagos arba – jei kanopą buvo apėmęs uždegimas – kraujas nukrenta iki pado, ir arklys nebegali vaikščioti arba vaikšto kaip ant pakulų. Pirmiausia nuleisk jam krauko iš kaklo arba iš šoninių gyslų, tada paimk meitėlio taukų, kviečių selenų kiek reikia, viską išvirk arba pakepink nieko daugiau nepridėdamas ir šiltai dėk du kartus per dieną.

Kitas vaistas

Paimk po 1 lotą dedešvos, laukinių barščių, burokų šaknų, saujų selenų, viską pakepk meitėlio taukuose, prieš tai gerai sugrūdės grūstuvėje, ir užvyniok kaip ir pirma.

Kitas vaistas

Paimk 8 lotus druskos, 6 lotus tūbės lapų miltelių, 4 lotus suodžių, 4 lotus tramažolių, 6 lotus maltų juodųjų riešutų, 2 lotus maltų rozmarinų, 3 lotus gero acto, sumaišęs išvirk ir padaryk tepalą, dėk ji šiltą ant skepetos tris dienas iš eilės, kaskart, kai nuimsi šitą trauklapij, perplaudamas skaudulį šiltu actu.

Nuo sumuštų kojų arba gyslų skausmo

Paimk rope, pagremžk jos peiliu ir taip keletą kartų žalia apvyniok sānarij arba skaudamą koją – kaip mat skausmą ištrauks.

Kitas vaistas

Aluje gerai išvirti kopūstų lapai su kviečių selenomis ištraukia skausmą ir numalšina sausgyslių soplę.

Sugadintoms arba iš vidaus sužalotoms prusnoms

Ant lūpų arba dantenose atsivérusias žaizdas, kurių tampydamas vadeles pridaro neatidus jojikas arba piktas arklininkas, tepk rožių nektaru, kol sugis; per tą laiką nedėk į prusnas jokių kamanų nei žąslų. Ir greitai gydo, ir užgijus sužalotose vietose nelieka surambėjimų. Tuo pat metu neduok arkliui ēsti šiurkštaus šieno, tik rinktinę.

XLIV skirsnis

Šitos knygos užbaiga

Kaip šioje ašarų pakalnėje yra nesuskaičiuojama daugybė ligų ir negalavimų, nuo kurių kenčia ir žmonės, ir gyvuliai, taip ir vaistų bei jų gydymo būdų kasdien vis gausėja ir gausėja. Taigi atsižvelgdamas į šituos du dalykus, ne ką mažiau ir į paties savo triūsa, užbaigdamas šią knygą apie arklių negalavimus ir ligas, kurių begalę, mano galva, būtiniausią gydyti iš eilės aprašiau, visa kita palieku tiems, kurie labiau išmano, daugiau sugeba ir yra daugiau patyrę; kiek man leido svarbesni užsiémimai, tiek aprašiau ir maloningajam skaitytojui pateikiau.

*Cum Gratia & Privilegio S. R. M.
Spausdinta Krokuvoje, Andžejaus Piotrkovčiko spaustuvėje, 1603 Viešpaties metais*

Paažinimai

2 psl. *Zoilus* (lot.) – Zoilas, IV a. pr. Kr. retorius ir filosofas iš Amfipolio (Makedonija), kandžiai kritikavęs Homerą kaip mitografą ir už tai pramintas Homero bizūnu; perkeltine prasme – neteisingas, priekabus ir piktas kritikas.

2 psl. *Momus* (lot.; gr. *Γέλη* – kaltė, gandas) – Momas, graikų mitologijoje vienas iš nakties deivės sūnų, visus ir viską kritikavęs ir pašiepdavęs, kliūdavę netgi dievams; kitaip – pagiežingo juoko, liežuvavimo, pašaipos įsikūnijimas.

6 psl. *de mundo* (lot.) – apie pasaulį. Aristotelis (Aristoteles, 384–322 m. pr. Kr.) – vienas žymiausių graikų filosofų ir įtakingiausių mąstytojų Vakarų filosofijos istorijoje. Aristotelis manė, kad pasaulinė erdvė yra užpildyta materija, kuri tokia pat amžina, kaip ir su ja susijęs judėjimas, o pirmapradžiu judintoju ir pirmaja visa ko priežastimi laikė Dievą.

6 psl. *Necessario, inquit, omnium istorum primum mobile consistere* (lot.) – Ji turi sudaryti visa, kas juda.

6 psl. *summum Ens* (lot.) – Aukščiausiaja būtimi, Absoliutu, t. y. Dievu.

6 psl. *Omne principium grave* (lot.) – kiekviena pradžia yra sunki.

7 psl. *Etiam doctus dormitat Homerus* (lot.) – ir mokytasis Homeras kartais užsnūsta, t. y. ir išminčiai klysta. Aliuzija į garsaus romėnų poeto Kvinto Horacijaus Flako (Quintus Horatius Flaccus, 65–8 m. pr. Kr.) kūrinio *Poezijos menas* (*Ars poetica*) eilutes “quandoque bonus dormitat Homerus” (“ir gerasis Homeras kartais užsnūsta”), tik autorius Homerą vadina ne „geruoju“, o „mokytuoju“.

7 psl. *in Asia* (lot.) – Azijoje.

8 psl. Argi tu suteiki arkliui stiprybę, ar tu apdenei sprandą jam karčiais?... – Jobo 39, 19–25. *Biblia*, arba *Šventasis raštas*. Antras pataisytas ir papildytas ekumeninis leidimas. Vilnius, Lietuvos Biblijos draugija, 2001, p. 605. Senajį testamentą iš hebrajų, aramėjų ir graikų kalbų vertė Antanas Rubšys.

8 psl. *Pirous, Eous, Aeton, Phlegeton, Xantus* (lot.) – Piroentas, Eojas, Etonas ir Flegontas arba Ksantas, graikų mitologijoje – saulės dievo Helijo liepsnojantys žirgai, traukiantys aukso vežimą, kuriuo Helijas kasdien skrosdavo dangą.

8 psl. *Nonamque serena Auroram Phaëtonis equi jam luce vehebant* – eilutės iš žymaus romėnų poeto Publjaus Vergilijaus Marono (Publius Vergilius Maro, 70–19 m. pr. Kr.) herojinio epo *Eneida*. Vilnius, Vaga, 1989, p. 86. I lietuvių kalbą vertė Antanas Dambrauskas.

8 psl. *Tuque, o cui prima frementem...* – eilutės iš Vergilijaus *Georgikų* Pirmosios giesmės. Vilnius, Vaga, 1971, p. 53. Vertė Antanas Dambrauskas.

9 psl. *Athenae* (lot.) – Aténais. Graikų mitologijoje Poseidonas, vyriausasis jūrų, žemės drebėjimų ir arklių dievas, su išminties, menų, mokslų ir karo deive Atène Palade susiginčijo dėl to, kam turi priklausyti Atika. Vyriausasis dievas Dzeusas nusprendė paskirti ją tam, kurio dovana to krašto gyventojams bus geresnė. Poseidonas padovanojo arkli, Atène Paladę – alyvmedį. Ginčą laimėjo Aténė, tad miestas gavo Aténų pavadinimą.

9 psl. *Scifio, Sironē* (lot.) – Scifijus, Sironas.

9 psl. *Arione* (lot.) – Arejonu. Pasak graikų mito, Poseidono persekiojama Demetra, derlingumo ir žemdirbystės deivė bei santuokos saugotoja, pasivertė į kumelę ir pasislėpė arklių bandoje. Tuomet Poseidonas pasivertė į eržilą ir vis tiek užklupo Demetrą. Jiems gimė arklys Arejonas, suprantantis žmonių kalbą.

9 psl. *Pegasus* (lot.) – Pegasu. Graikų mitologijoje tai sparnuotas arklys, gimęs iš gorgonės Medūzos kraujo.

p. *Castori et Pollucis* (lot.) – Kastoro ir Polideuko. Graikų mitologijoje – Dzeuso ir Ledos sūnūs dvyniai (Kastoras buvęs mirtingas, Polideukas – nemirtingas), didvyriai, vėliau paversti žvaigždėmis.

9 psl. *opiniones* (lot.) – nuomonių.

9 psl. *de Belleroonte* (lot.) – apie Belerofontą. Graikų mitologijoje didvyris Belerofontas deivės Aténės dovanotais pakinktais pažabovojo Pegasą ir raitas nugalėjo pabaisą Chimerą. Tai vienės seniausių graikų mitologijos herojų.

9 psl. *Liciam* (lot.) – Likiją. Šalies Mažosios Azijos pietuose pavadinimas.

9 psl. *populi Imerei* (lot.) – tautos.

9 psl. *Fallaridem* (lot.) – Falaridą. Falaridas (Phalarides, 570–554 m. pr. Kr.) – Akraganto (dabartinio Agrigento) miesto tironas.

10 psl. *Amazones* (lot.) – Amazonės. Graikų mitologijoje tai moterų karių tauta, gyvenusi prie Juodosios jūros. Amazonės buvusios labai gražios, karingos, puikios jojikės.

10 psl. *centauri* (lot.) – kentaurai, graikų mitologijoje tai miškų arba kalnų demonai, arkliai su žmogaus galva ir liemeniu. Mitas kilęs iš Tesalijoje gyvenusios laukinės genties, bemaž nenulipančios nuo arklių.

10 psl. *Laptibus Peletroniis* (lot.) – lapitams peletrojēnams. Lapitai – laukinė gentis Tesalijoje, kovoju si su kentaurais; peletronijēnai – Peletronijo klonio, plytinčio Tesalijoje prie Pelijo kalno, gyventojai.

10 psl. *Frena Pelethonii Lapithae gyrosque dedere* – eilutės iš Vergilijaus *Georgikų* Trečiosios giesmės. Vilnius, Vaga, 1971, p. 96. I lietuvių kalbą vertė Antanas Dambrauskas.

10 psl. *Bisaltae quo more solent, acerque Gelonus...* – eilutės iš Vergilijaus *Georgikų* Trečiosios giesmės. Vilnius, Vaga, 1971, p 108. I lietuvių kalbą vertė Antanas Dambrauskas.

11 psl. *ad venerem* (lot.) – Venerai. Venera (lot. Venus) – romėnų meilės ir grožio deivė (graiķi – Afroditė).

12 psl. *Plinius* (lot.) – Plinijus. Veikiausiai omenyje turimas Gajus Plinijus Antrasis Vyresnysis (Gajus Plinius Secundus Maior, 23–79), romėnų mokslininkas, istorikas ir rašytojas. Vienintelis išlikęs Plinijaus kūriny – 37 tomų veikalas *Gamtos istorija (Naturalis historiae)*, laikomas mokslų istorijos šaltiniu.

12 psl. *Albertus Magnus*, taip pat toliau tekste *Albertus* (lot.) – Albertas Didysis (apie 1193 ar 1206–1280), vokiečių vienuolis dominikonas, iškilus mokslininkas, filosofas, teologas, domėjėsis ir astrologija bei alchemija.

12 psl. *Hercules* (lot.), taip pat toliau tekste *Pepuli, de Osona, de Rocca, de Bisognano* – veikiausiai tai tuometinių Italijos didikų pavardės.

13 psl. *propter calorem naturalem sufficientem* (lot.) – dėl pakankamos natūralios šilumos. Remdamiesi senovės graikų filosofais, alchemikai matomajį pasaulį skaidė į keturis pagrindinius elementus (žemę, orą, vandenį ir ugnį), kurie atitinkamai pasižymi šalčiu, šiluma, drėgme ir sausumu. Jie tikėjo, kad šios savybės lemiančios daiktų bei gyvų būtybių prigimtį ir būdą.

13 psl. *Columella* (lot.) – Kolumela. Liucijus Junijus Moderatas Kolumela (Lucius Junius Moderatus Columella, I a.), romėnų mokslininkas agronomas. Ižymiausias jo veikalas yra *Apie valstiečio veiklą (De re rustica)*.

14 psl. *complexiones* (lot.) – visetai, visumos. Toliau vardijant veikiausiai įsivelusi klaida: antikinėje Graikijoje keturiais svarbiausiais skysčiais buvo laikomi kraujas, gleivės, geltonoji ir juodoji tulžis.

15 psl. *Blanditiis (Donec receptum in retia mittat) Callid' indomitum pullum...* (lot.) – veikiausiai eilutės iš aukštas pareigas ējusio imperatoriaus valdininko Marcelo Empiriko (Marcellus Empiricus, apie IV a.) knygos *Apie vaistus (De medicamentis)*. Tai diletantiškas veikalas, kuriame yra apie 2500 įvairių receptų, gausu magijos ir šundaktarystės. Eilučių vertimas į lietuvių kalbą:

*Meilikavimu (kol reikmė dar žabangose laiko)
Gudriu arkliaganys neprijunkusį juodį suramdo
ir artojas iš lėto nepratusiam jaučiui uždeda jungą.*

15 psl. *lavato* (it.) – baltas, švarus.

15 psl. *rabitano* (it.) – šyvas, širmis.

16 psl. *cavezza di moro* (isp., turėtų būti *cabeza de moro*) – mauro galva.

18 psl. *Lovius* (lot.) – Lovijus.

18 psl. *Foro novo* (lot.) – naujuoju forumu.

18 psl. *spectaculum viceregi* (lot.) – karališką reginį.

18 psl. *cavalerito Don Pietro Antonio Ferrara* (it.) – jojimo mokytojas donas Pietro Antonijus Ferara. Šis Ispanijos karaliaus Pilypo II (1527–1598) jojimo mokytojas ir karališkasis arklininkas, remdamasis savo tévo veikalu, parašė knygą apie arklius, jų veisles, priežiūrą bei gydymą. Ji buvo pavadinta *Pažabotasis arklys (Cavallo frenato)* ir išleista 1602 m. Neapolyje.

18 psl. kirasa (pranc. *cuirasse* < *cuir* – oda) – diržais susegami nugaros ir krūtinės šarvai.

19 psl. kitaika (lenk. kitajka) – iš Azijos per Rusiją vežamas plonas tankus medvilninis audinys, naudotas užuolaidoms, baldakimams, arnotams, alboms. Galėjo būti vienspalvis (baltas, raudonas, rožinis, geltonas, žalias, mėlynas, violetinis) arba besikeičiančiu spalvų.

19 psl. *ubero* (it.) – juodas, juodbérис.

19 psl. *propter humorem phlegmaticum, occupantem extrema* (lot.) – dėl jų visą apémusio juodosios tulžies skysčio.

21 psl. *ab extremo calore ad extremum frigus* (lot.) – iš didžiausio karščio į didžiausių šaltį.

21 psl. *Hipocrates in Aphorismo* (lot.) – Hipokratas *Aforizmuose*. Cituojama iš Graikijos garsiausio gydytojo ir gydytojų mokyklos Koso saloje vadovo Hipokrato (460–370 m. pr. Kr.) veikalo, aprašančio anatomiją, patologiją, chirurgiją ir kt. *Aforizmai* pirmą kartą išversti į lotynų kalbą ir išspausdinti 1525 m. Venecijoje.

22 psl. *omnem subitaneam mutationem esse periculosam* (lot.) – visi ūmūs pokyčiai yra pavojingi.

22 psl. *in 3 Georgicorum... Tu modo quos in spem statuis submittere gentis...* (lot.) – eilutės iš Vergilijaus *Georgikų* Trečiosios giesmės. Lietuviškas jų vertimas:

*Tam kumeliukui, kurį numatysi veislei palikti,
Nuo pat mažatvės dienų tu priežiūrą skirk ypatingą.
Kur grynakraujis, tuoju pamatysi: jis laksto po lauką,
Keldamas koją aukščiau ir dailiai dėdamas žemęn,
Pirmas bėga keliu, grėsmingos upės nelenkia,
Drąsiai žengia per tiltą, kurio dar niekad nematė,
Ir šlamesių tuščių nesibaido. Galva išraiškinga,
Sprandas iškeltas, pilvas trumputis, aptukusio kryžiaus,
O krūtinėj drąsioj vos raumenys telpa. Brangiausi
Juodberiai ir obuolainiai širmi. Jei ginklai iš tolo sužvango –
Vietoj nerimsta, tik karpo ausim ir visas net dreba,
Prunkščia, ir garo kūliais ugnis jam virsta pro šnerves.
Karčiai tankūs ir purtomi virsta ant dešinio pečio,
Stuburas dvigubu ruožu per strėnas eina, jis kasa
Žemę, net bilda jinai po kieto rago kanopa.*

(Vergilius, *Georgikos*, Vilnius, Vaga, 1971, p. 94–95. Vertė Antanas Dambrauskas).

23 psl. *Camerarius* (lot.) – Kamerarijus. Veikiausiai turimas omenyje vokiečių humanistas, teologas Joachimas Kamerarijus (Joachim Camerarius, vokiškai Joachim Kammermeister, 1500–1574) ir jo veikalas *Apie arklius ir pinigus (De equis et re nummaria)*, 1539 m. išleistas Tiubingene.

23 psl. *Cardanus, 10 libro de subtilitatibus* (lot.) – Kardanas dešimtoje veikalo *Apie daiktų subtilumą* knygoje. Veikiausiai turimas omenyje italų gydytojas, matematikas, filosofas, astrologas ir alchemikas Jeronimas Kardanas (Hieronymus Cardanus, itališkai Geronimo Cardano, 1501–1576) bei jo veikalas *Apie daiktų subtilumą (De subtilitate)*.

24 psl. *Veronis* (lot.) – Verono.

24 psl. *Frigidus in Venerem senior, frustraque laborem...* (lot.) – eilutės iš Vergilijaus *Georgikų* Trečiosios giesmės. Vilnius, Vaga, 1971, p. 95. I lietuvių kalbą vertė Antanas Dambrauskas.

26 psl. *lunaticus*, arba *morbus lunaticus* (lot.) – ménulio liga, vienas iš epilepsijos pavadinimų.

26 psl. *Claudius Corte* (lot.) – Klaudijus Kortė (itališkai Claudio Corte), italų jojimo meistras. Jo knyga *Apie jojimą (Il cavallarizzo)*, 1562, XVI a. buvo labai populiari Vakarų Europoje. Tai vienas iš *Hipikos* šaltinių.

26 psl. *Grisonus Neapolitanus* (lot.) – Grizonas Neapolietis. Frederikas Grizonė iš Neapolio (it. Federigo Griso, arba Grisone) buvo Vakarų Europoje įtakingos XVI a. Neapolio jojimo mokyklos meistras. Jis propagavo arklių žabojimą aštriais žąslais ir laužtukais, tvirtino, kad bausmė – geriausias būdas suvaldyti ir išmokyti arklį. 1550 m. išleista jo knyga *Apie jojimo mokslą (Gli ordini di cavalcare)* buvo labai populiari, daug kartų perleista ir verčiamā

į kitas kalbas. Regis, K. M. Manvydas Dorohostaiskis *Hipikoje* ne tik rėmësi šia knyga, bet ir savajam veikalui panaudojo kai kurias kamanų ir žąslų iliustracijas.

26 psl. *quinta essentia* (lot.) – penktoji esmë. Senovës graikų filosofijoje tai keturių pagrindinių elementų (žemës, vandens, oro, ugnies) priešybë, visų daiktų esmë. Alchemikai taip vadino medžiagą, turinčią padëti žmogui išlaikyti sveikatą ir prailginti gyvenimą, be to, netaurias gamtines medžiagas paversti tauriomis (auksu, sidabru).

27 psl. Galenas (Galenus, 129–216) – garsus graikų gydytojas ir mästytojas, savo veikalose mëginës apibendrinti visų krypčių medicinos mokslo pasiekimus. Paraše 135 kompiliacinio pobûdžio traktatus, išdëstytus daugiau kaip 500 knygų. Iki XVI a. buvo laikomas neginčijamu medicinos srities autoritetu.

27 psl. *De morbis haereditariis* (lot.) – *Apie paveldimas ligas*. Veikiausiai omenyje turimas Migelio Serveto (Miguel Serveto, 1511–1553), ispanų teologo, humanisto, gamtininko ir gydytojo, veikala. Siekdamas išvengti bažnyčios persekcionimo už Ž.Kalvino kritiką, „laisvamanis“ autorius pasirašinéjo slapyvardžiu Migelis Vilanovietis (pagal gimtajį Vilanovos miestą).

27 psl. *De adbitis rerum causis* (lot.) – *Apie paslëptas reiškinii priežastis*. Garsaus prancūzų gamtamokslininko ir gydytojo Žano Fransua Fernelio (Jean Franëois Fernel, 1497–1558) veikala, išleistas 1548 m.

27 psl. *semen genitale* (lot.) – vaisinančioji sékla.

27 psl. *ad virgam totaliter non penetrat* (lot.) – į varpą visa neprasiskverbia.

27 psl. *in substantia sua vigorem geniturae* (lot.) – savo prigimtyje energiją išeikvoti.

27 psl. *frigidum et fluidus sperma* (lot.) – šalta ir silpna sékla.

27 psl. *deficit humido radicali et spiritu vitali* (lot.) – stinga esminio skysčio ir gyvybingumo.

28 psl. *Opuntius* (lot.) – Opuncijus. Veikiausiai šis vardas kilës nuo Opunto miesto pavadinimo.

28 psl. *Dion Graecus, Joannes Marcus, Tullius* (lot.) – Dionas Graikas, Johanas Markas, Tulijs.

29 psl. *otia dant vitia* (lot.) – dykinéjimas gimdo ydas.

29 psl. *semen viscosum et unitum* (lot.) – tiršta ir vientisa sékla.

30 psl. gorčius – senovės tūrio matas. Didysis (cecho) gorčius buvo 5,6 l talpos, mažasis (šinkorinis) – apie 3 l.

30 psl. svaras – senovės svorio matas. Svaro dydis svyravo nuo apytiksliai 350 g iki 400 g.

30 psl. alūnas – kristalinė tirpi medžiaga, vartojama pluoštui dažyti, odai raugti, taip pat popieriaus gamybai ir medicinoje. Dažniausiai taip vadinamas kalio ir aliuminio sulfatas.

30 psl. *sanguis draconis* (lot.) – drakono kraujas, tam tikros palmių rūšies (*Calamus Draco*) raudoni sakai, medicinoje dėl sutraukiamųjų savybių vartoti gydyti žaizdoms, o tapyboje – dažams, spalvotiemis lakams gaminti.

30 psl. sieksnis – senovinis ilgio matas, lygus maždaug 2 m.

31 psl. *sine Cerere et Baccho friget Venus* (lot.) – pažodžiui: be Cereros ir Bakcho šala Venera, kitaip – pilnas skrandis ir vynas sužadina geidulį. Cerera (lot. Ceres) – romėnų žemdirbystės ir derlingumo deivė (graiķu – Demetra), Bakchas – vyno ir linksmų dievas (graiķu – Dionisas).

32 psl. *Herodotus* (lot.) – Herodotas (apie 490–425/420 pr. Kr.), garsus graikų istorikas, laikomas istorijos mokslo pradininku.

32 psl. *Absyrtus* (lot., taip pat Absirtus, su korektūros klaida Absytus) – Absirtas (IV a.), graikiškai rašęs veikalą apie gyvūnų ligas ir jų gydymą autorius. Išlikę tik kitų autoriuų cituojami veikalų fragmentai (pvz., 1537 m. išleistoje knygoje apie arklius *Hippiatrica*). Jo traktatai padarė didelę įtaką veterinarijos kaip savarankiškos mokslo ir medicinos šakos formavimuisi.

32 psl. *Theomenestus* (lot.) – Teomenestas (IV arba V a.), vienas graikų autorų, rašiusių apie gyvūnų ligas ir jų gydymą. Išlikę tik kitų autoriuų cituojami jo veikalų fragmentai.

32 psl. *Theocles* (lot.) – Teoklas.

32 psl. *imaginatio facit casum* (lot.) – vaizduotė padaro paslaugą.

33 psl. *Basilica* (lot.) – veikiausiai omenyje turimi bazilikai, notrelinių šeimos kvapūs vaistiniai ir prieskoniniai augalai, iš kurių vienas žinomiausiai yra kvapusis bazilikas (*Ocimum basilicum*).

33 psl. *Mercurialis masculus* (lot.) – laiškenis. Šis karpažolinių šeimos augalas yra dvinamis, tad autorius nurodo laiškenį su vyriškais žiedais.

33 psl. *fastinationem* (lot.) – patrauklumu.

34 psl. *Wecherus lib. 1 Secretorum* (lot.) – Vekeris pirmoje *Paslapčių* knygoje. Veikiausiai omenyje turimas Bazelyje ir Kolmare gyvenęs garsus XVI a. gamtininkas, medikas Johanas Jokūbas Vekeris (Johann Jakob Wecker, 1528–1586) ir kompiliacinio pobūdžio labai populiarus jo veikalas *Apie paslaptis (De secretis)*, pirmą kartą išleistas 1582 m. Bazelyje.

35 psl. *substantia et qualitate corporis interna* (lot.) – būdinga sudėtimi ir kūno savybėmis.

35 psl. *et modo, secundum majus vel minus differt in potentia* (lot.) – ir daugiau ar mažiau besiskiriančia galia

35 psl. *Hierocles, Anatolius, Absirtus et Pelagenius* (lot.) – Hieroklas, Anatolijus, Absirtas ir Pelagonijus (veikiausiai originale įsivélusi klaida, turėtų būti *Pelagonius*). Hieroklas (apie V a.) – vienas garsių autorių, rašęs apie gyvūnų ligas ir jų gydymą. Rémési Absirtu ir kai kuriose srityse jį pranoko. Išlikę tik jo veikalų fragmentai (X a. žemės ūkio veikalų rinkinyje *Geponica*, XVI a. knygoje apie arklius *Hippiatrica*). Anatolijus (taip pat Anatolius Vindonius, Vindanionius, Berytius, IV a.) – graikų autorius, parašęs *Žemės darbų rinkinį* (*Synagoge consuetudinum rei rusticae*). Šio veikalo, kuriame jis rémési kitais autoriais, išlikę tik fragmentai rinkinyje *Geponica*. Pelagonijus (IV a.) – *Gyvulių gydymo meno (Ars veterinaria)* autorius, pats gydės gyvulius. Jo veikale, skirtame daugiausia arkliams, gausu užkalbėjimų ir prietarų.

35 psl. *ab aequinoctio verno ad solstitium aestivum* (lot.) – nuo pavasario lygiadienio iki vasaros saulėgrąžos.

36 psl. *22 junii* (lot. k.) – birželio 22 d.

36 psl. *Neotericus* (lot.) – veikiausiai omenyje turimas Vergilijus. Neoterikais (lot. neoterici – jaunieji, naujieji) buvo pavadinta I a. pr. Kr. rašiusi grupė jaunų roménų poetų, kurie, vadovaudamiesi vadinamaja Aleksandrine ir helenistine poezija, siekė kurti naujoviškas eiles ir ypač propagavo mažuosius literatūros žanrus, tobulino metriką ir kompoziciją. Jaunystėje šiai grupei priklausė ir Vergilijus.

37 psl. *Eumelus* (lot.) – Eumelas.

37 psl. *autores* (lot.) – autorius.

37 psl. *sterilitatem* (lot.) – nevaisingumą.

37 psl. *generationem* (lot.) – vaisingumą.

37 psl. *Guido Donatus de Forlivio. Tract. 2, cap. 2.* (lot.) – veikiausiai įsivélusi klaida, turėtų būti *Guido Bonatus*. Gvidas Bonatis iš Forlio (Guido Bonatti, XIII a.) – italų vienuolis, vienas žymiausias viduramžių astrologų. Čia pateikiama nuoroda į jo veikalą *Dešimties dalių traktatas apie astronomiją (Decem continens tractatus astronomiae)*, parašytą apie 1275 m.

37 psl. *brevis esse labore, obscurus fio* (lot.) – jei dėstysiu trumpai, būsiu nesuprantamas.

38 psl. *Gnesnerus* (Gessner, lot. Conrad Gesnerus, 1516%1565) – žymus XVI a. šveicarų gamtininkas, gydytojas, filosofas, bibliografas ir enciklopedistas, parašęs daug reikšmingų veikalų. Iš jų paminėtas 1551–1558 m. išleistas keturtomis *Historia animalium* (*Gyvūnų istorija*), pelnęs autorui modernios zoologijos pradininko vardą.

39 psl. *quod semel testa capit, inveterata sapit* (lot.) – ką vienąsyk suvokia, amžiams moka.

40 psl. *ad temperiem* (lot.) – būdui.

40 psl. *est quodam prodire tenus, si non datur ultra* (lot.) – geriau pasistūmėti į priekį nors truputį, jei daugiau neįmanoma.

41 psl. *Varro* (lot.) – Varonas. Markas Terencijus Varonas (Marcus Terentius Varro, 116–28 arba 27 m. pr. Kr.) – romėnų mokslininkas ir rašytojas, parašęs daugiau nei 400 kūrinių įvairiomis temomis (išliko vos keletas). Veikale *Apie valstiečio veiklą* (*De re rustika*), kuris grindžiamas graikų autorų darbais, gyvulių gydymą moksliniu požiūriu jis nagrinėja vienas pirmųjų.

41 psl. *collumelarii, collumelarii dentes* (lot., turėtų būti *columellarii*) – iltiniai dantys.

41 psl. *inter aequinoctium vernum et solstitium aestivum* (lot.) – tarp pavasario lygiadienio ir vasaros saulėgrįžos.

41 psl. *inter solstitium et aequinoctium hybernae* (lot.) – tarp saulėgrįžos ir žiemos lygiadienio.

41 psl. *Vegetius* (lot.) – Vegecijus. Publijus Vegecijus (Publius Vegetius, apie 450–510) – populiarus V a. romėnų autorius, parašęs kompiliacinį veikalą *Arklių medicina arba gyvulių gydymo menas* (*Mulomedicina sive ars veterinaria*).

46 psl. bachmatai – senovės Lenkijoje taip vadinta totorių arklių veislė. Dėl didelės ištvermės, greitumo ir stiprių kojų bachmatai naudoti karuose.

46 psl. fryzai – Olandijoje išvesta sunkiųjų arklių veislė, naudota jau viduramžiais.

49 psl. *Tempore lenta pati frena docentur equi* (lot.) – Laikas išmokys arklius ištverti tvirtus pakinktus. Tai eilutės iš romėnų poeto Publijaus Ovidijaus Nazono (Publius Ovidius Naso, 43 m. pr. Kr.–17 m.) kūrinio *Meilės meno* (*Ars amandi*).

50 psl. *subjectum* (lot.) – čia: arklys.

51 psl. bardela (it. bardella) – taip vadintas balnas, kurį Viduramžiais naudojo Toskanos regiono Groseto provincijos (Italija) galvijų piemenys. Bardela buvo ypatinga tuo, kad ją

gaminant visiškai nenaudotas medis – tai buvo arklio ašutų prikimštas odinis balnas.

52 psl. *Xenophon* (lot.) – Ksenofontas (apie 450–354 m. pr. Kr.) – graikų istorikas, mąstytojas, karvedys ir politikas. Be istorinių ir filosofinių, yra parašės veikalų apie arklius bei jojimą – *Apie jojimo meną* (gr. *Peri hippikēs*, lot. *De re equestris*; šis veikalas laikomas pirmuoju jojimo vadovu) bei *Raitelių vado pareigos* (gr. *Hipparchikos*, lot. *De equitum magistro*).

52 psl. *in Hippico et Hipparcho* (lot.) – veikalose *Apie jojimo meną* ir *Raitelių vado pareigos*.

52 psl. *Aristoteles in Oeconomicis* (lot.) – Aristotelis *Ekonomikoje*.

52 psl. *Plutarchus in Moralibus* (lot.) – Plutarchas rinkinyje *Apie moralę*. Plutarchas (45–125) – graikų rašytojas ir biografas, parašės ir filosofinių veikalų. Kaip filosofas buvo eklektikas. Bendriniu pavadinimu *Moralia* įvardyti Plutarcho gausūs filosofijos rašiniai įvairiomis dorovės ir žmogaus gyvenimo apskritai temomis.

53 psl. *rationes* (lot.) – samprotavimai.

53 psl. uolektis – senovinis ilgio ir pločio matas, lygus atstumui nuo rankos pirštų galų iki alkūnės (apie 60–65 cm).

58 psl. *inter mechanicas* (lot.) – tarp praktiškųjų (menų). Antikoje praktiškaisiais menais (arba *artes sordidae*, t. y. nešvarieji menai) buvo laikoma su fiziniu darbu ir amatais susijusi veikla, kuria užsiėmė nelaisvieji visuomenės nariai. Viduramžiais prie praktiškųjų menų taip pat buvo priskiriama tapyba, architektūra ir taikomoji dailė.

58 psl. *inter artes liberales* (lot.) – tarp laisvųjų menų. Antikoje prie laisvųjų menų, kurių mokytis galėjo tik laisvieji piliečiai, buvo priskiriama retorika, dialektika, gramatika, geometrija, aritmetika, muzika ir astronomija. Toks laisvųjų menų skirtumas taikytas ir viduramžiais.

59 psl. *et tactus et mensura* (lot.) – ir ritmas, ir saikas.

59 psl. *peletronii* (lot.) – peletronijėnai, Peletronijo klonio, plytinčio Tesalijoje prie Pelijo kalno, gyventojai.

62 psl. *redoppia* ir originale pavartotas *repellone* – klasikinės arba vadinamosios aukštosios jojimo mokyklos terminai, įvardijantys dviejų taktų aliūrą, kai arklys atsispiria pakaitomis tai abiem priekinėmis, tai abiem galinėmis kojomis. Terminai rodo skirtumą, kuria kojų pora turi būti atsispiriama intensyviau ir kuri aukščiau pakeliamą, ar jojama tiesiai, ar ratu ir pan. K. M. Manvydas Dorohostaiskis šiuos terminus vartoja ne aliūrui įvardyti (veikiausiai ši jojimo figūra buvo savaimė suprantama), o aprašyti išjodinėjimo maniežus ir arklių mokymo pobūdį.

62 psl. rykštė – senovinis ilgio matas, lygus 4,87 m.

67 psl. *di tuto tempo, di mezo tempo, contra tempo* (it.) – veikiausiai šie terminai atitiktų dabartinę sampratą apie atitinkamos sekos ir tempo dviejų, trijų, keturių taktų ir pan. arklių aliūrus bei jojimo figūras.

p. *pictora* (iš sulenkinto lotyniško žodžio *pictor*) – dailininko.

p. *in superficie* (lot.) – iš išorės.

p. *ex antiquo* (lot.) – kaip įprasta nuo seno.

p. *Proemium* (gr.) – įvadas, pratarmė.

p. *artes* (lot.) – būdai.

p. *ex norma* (lot.) – pagal matą.

p. *ars adjuvat naturam* (lot.) – menas padeda prigimčiai.

p. *in architectonica* (lot.) – statybos mene.

p. liepė daryti ką Mozei – turima omenyje pintinė, plg. Senajį Testamentą, kuriame apie Mozės gimimą sakoma (Iš 2, 1–3): “Vienas vyras iš Levio giminės nuėjo paimti sau žmona vieną iš Levio giminės moterų. Meteris tapo nėščia ir pagimdė sūnų. Matydama, kad jis buvo gražus kūdikis, tris mėnesius jį slėpė. Nebegalėdama slėpti jo ilgiau, paėmė papiruso pintinę ir ištinkavo ją bitumu bei derva. Paguldžiusi į ją kūdikį, padėjo tarp nendrių Nilo pakrantėje”(Biblia, arba Šventasis raštas. Antras pataisytas ir papildytas ekumeninis leidimas. Vilnius, Lietuvos Biblijos draugija, 2001, p.72. Vertė Antanas Rupšys). “Pintinės” (Iš 2,3) reikšmė aiškinama tuo pačiu hebraišku žodžiu *tebah*, kuriuo vadinama ir Nojaus arka (“Statyk sau arką iš gofero medžių, padaryk arkoje perdaras ir užglaistyk ją iš vidaus ir iš lauko derva”, Pr. 6,14). Mozės arka t. y. pintinė, buvo iš papiruso nendrių stiebų.

p. *in Genesi suo loco* (lot.) – Pradžios knygoje.

p. *pictura* (lot.) – piešinys.

p. *corpus humanum* (lot.) – žmogaus kūnas.

p. *modulos* (lot.) – matus.

p. *ad differentiam ordinum architecturae etc.* (lot.) – iš kiek kūnas yra sudėtas ir t. t.

p. *speciem animalis* (lot.) – gyvūnų rūšis.

- p. *defectum naturae etc.* (lot.) – prigimties trūkumus ir t. t.
- p. *numerum* (lot.) – skaičių.
- p. *vale* (lot.) – lik sveikas.

90 psl. *Ars difficilis, tempus breve, experientia longa* (lot.) – mokslas sudėtingas, gyvenimas trumpas, o sukauptos žinios nesensta.

91 psl. *poros* (gr.) – pora (angelė odos paviršiuje).

92 psl. *aegyptiacos dies* (lot.) – egiptiečių dienos.

92 psl. *medici* (lot.) – gydytojai.

93 psl. *Principiis obsta, sero medicina paratur* (lot.) – Priešinkis pačioje pradžioje, vėliau teks griebtis vaistų. Eilutės iš Ovidijaus kūrinio *Vaistai nuo meilės (Remedia amoris)*

94 psl. lotas (iš lotyniško žodžio *lothum* – taurė skysčiams matuoti) – dviejų europinių svorio matų (svaro ir grivinos) dalmuo, apytiksliai lygus 11%12 g.

94 psl. kvorta (iš lotyniško žodžio *quarta* – ketvirtis) – senovės skysčių tūrio matas, lygus maždaug 1,2–1,4 l (arba $\frac{1}{4}$ senojo lietuviško gorčiaus).

94 psl. *senes* (lot.) – kitaip kasija (*cassia*), cezalpinijų šeimos augalas.

94 psl. *marrhubium* (lot., turėtų būti *marrubium*) – šantra, notrelinių šeimos augalas.

95 psl. *nervos opticos* (lot.) – regėjimo nervais.

95 psl. *asam foeditam* (lot.) – dvokiančiąja ferula (toks salierinių šeimos augalas).

95 psl. *oleum euphorbii* (lot.) – karpažolių aliejus.

96 psl. *os sepiae* (lot.) – sepijos kaulas. Turima omeny galvakojo moliusko kalkinė kriauklė (nugaros raginė plokšteliė).

96 psl. *tutiam praeparatam* (lot.) – išvalytą cinko oksidą, t. y. cinko oksidą be priemaišų (baltus miltelius).

98 psl. *arsenicum* (lot.) – arseno (toks trapus metalas).

100 psl. teriako, arba *mitrhydatum* (lot.) – viduramžiais populiarus vaistas iš labai brangių sudedamųjų medžiagų, vartotas beveik nuo visų ligų. Pavadinimas kilęs iš Mažosios Azijos

valdovo, Ponto karaliaus Mitridato VI Eupatoro (Mitrhidates, apie 132–63 pr. Kr) vardo. Mitridatas, bijodamas būti nunuodytas, iš daugybės augalinių ir gyvulinių medžiagų sukūrė priešnuodij, kuris buvo pavadintas *antidotum mitridaticum*. Vėliau Romos imperatoriaus Nerono (37–68 m.) gydytojas Andromachas, patobulinęs šį priešnuodij, sukūrė naują vaistą, vadinamą teriaku.

101 psl. *spiritus vitrioli* (lot.) – skiesta sieros rūgštis.

102 psl. *descens* (lot.) – čia: skysčius.

103 psl. *millefolium* (lot.) – kraujažolė.

106 psl. boraksas – seniausiai žinomas boro junginys (dinatrio tetraborato dekahidratas), vandenye tirpstantis kristalas, naudojamas dažams, vaistams, kosmetikai.

106 psl. vienaragis – iš žirgų panašus mitinis gyvūnas baltu kailiu, skeltomis kanopomis ir spirale susisukusiui smailiu ragu, išaugusiu kaktos viduryje. Tikėta, kad vienaragio ragas turi stebuklingų savybių (pvz., neutralizuoti nuodus, gydyti žaizdas), tad viduramžiais jo miltelių neva dėta į vaistus nuo įvairių ligų.

106 psl. *de gemmis* (lot.) – iš brangakmenių.

106 psl. *dia umbre* (lot.–gr.) – ochros rūšis (dažanti medžiaga)

110 psl. *boli armenii* (lot.) – arméniško molio; šiuo junginiu buvo vadinami 1) pilkšvai raudonais molis, kuris buvo vežamas iš Arménijos ir naudojamas daugiausia vaistams; 2) tam tikra brangakmenių rūšis.

112 psl. *glandulos* (lot.) – glandos, migdolinės gerklės liaukos ties rykle.

115 psl. *petroleum* (lot.) – uolienų aliejus, nafta.

115 psl. *philosophorum* (lot.) – alchemijoje taip vadinamas iš įvairių medžiagų (svarbiausios jų – plytos ir augaliniai aliejai) gamintas aliejus.

115 psl. *coloquintidi* (lot.) – karčiojo arbūzo.

117 psl. *santonicum* (lot.) – veikiausiai turimi omeny kiečiai (*artemisia santonicum*).

119 psl. *Mago Carthaginensis* (lot.; turėtų būti *Carthaginiensis*) – Magonas iš Kartaginos (apie II a. prieš Kr.). Iš jo 28 veikalų apie žemdirbystę ir gyvulininkystę išlikę tik vertimų į lotynų ir graikų kalbą fragmentai, cituoti Varono, Kolumelos, Plinijaus Vyresniojo ir kitų mokslininkų raštuose.

- 121 psl. *cantarides* (lot.) – ispaniniai skaudvabalai.
- 123 psl. *tussilago major* (lot.) – šalpusnis.
- 123 psl. verdigris – dirbtinis žalios spalvos pigmentas vario žaliasis, bazinis vario acetatas.
- 124 psl. alembikas (lot. *alembicus* – puodelis su snapeliu ar ašele) – indas, skirtas gaminti įvairiems skysčiams; distiliatorius.
- 128 psl. *litargirium aeris* (lot.) – švino oksidas.
- 128 psl. *myrrhi* (lot.) – miros (įvairių rūšių miramedžių, augančių Arabijos pusiasalyje ir Rytų Afrikoje, kvapūs sakai).
- 128 psl. *aloe* (lot.) – alavijas.
- 128 psl. *drachma* (gr. *drachme* – sauja) – senovinis vaistų ir tauriuju metalų svorio vienetas, lygus 3,75 g.
- 131 psl. *althea* (lot.) – turėtų būt svilarožė, priklausanti dedešvinių (Malvaceae) šeimai; čia, kaip ir daugelyje kitų vietų, augalų pavadinimai neatitinka dabartinės jų klasifikacijos.
- 132 psl. *cerusi* (lot.) – veikiausiai turimas omeny alchemijoje naudotas bazinis švino karbonatas (cerussa), vadinamasis baltasis švinas.
- 133 psl. sprindis – senovės ilgio matas, lygus 22 cm.
- 136 psl. *mastiche* (lot.) – smilkalai iš pistacijos (*pistacia lentiscus*) sakų, labai vertinami dėl ypatingo kvapo.
- 144 psl. *ireos* (lot.) – florencinių vilkdalgijų (*iris florentina*) šaknų milteliai arba ekstraktas.
- 148 psl. *bdellium* (lot.) – Antikoje ir Viduramžiais medicinoje plačiai naudoti balti sakai iš augalo, kuris dabar tapatinamas su indiniu miramedžiu.
- 148 psl. *storacis* (lot.) – dervamedžio.
- 151 psl. *cucumer asinum* (lot.) – tryškenis (agurkų šeimos augalas, naudojamas farmacijoje).
- 154 psl. *plastrum oxycroceum* (lot., tiksliau, emplastrum oxycroceum) – vaistas iš juodos dervos, pušų sakų, geltono vaško, lajaus ir terpentino, dažniausiai vartotas kaip trauklapis.

A T S I L I E P I M A I

apie K.M. Manvydo Dorohostaiskio veikalą „Hipika, arba mokslas apie arklius”

Vertėja Alina Baravykaitė

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiojo maršalkos Kristupo Mikalojaus Manvydo Dorohostaiskio (gyveno 1562–1615 m.; Dorohostaiskiu jis tapo sekdamas tuometiniu didikų papročiu vadintis pagal pagrindinę valdą) veikalas *Hipika, arba knyga apie arklius*, pirmąkart išleistas 1603 m. Krokuvoje ir vėliau ne sykį perleistas, XVII–XIX a. buvo labai populiari ir brangi knyga.

Hipika (gr. *hippos* – arklys) yra ne vien tik „knyga apie arklius”. Ji tarsi liudija anu laikų diduomenės gyvenseną bei pasauležiūrą. Prieš keturis šimtmečius, kai buvo rašomas šis veikalas, Europos aukštuomenė arklius labai vertino ir brangino. Puikus veislinis ir gerai išmokytas arklys buvo kiekvieno didiko pasididžiavimas, kovų bendražygis, ištikimas draugas, įvairių turnyrų ir pramogų palydovas. Buvo garbės reikalas arklius laikyti ištaigingose arklidėse ir jų pričiūrai samdyti visą pulką tarnų, kurių kiekvienas turėjo tik jam skirtą užduotį, tarkim, vien šerti arklius arba užsiimti jų prekyba. Kai kurie arklių prižiūrėtojų pavadinimai vėliau netgi tapo titulais.

Specialiose akademijose (seniausioji jų įkurta 1532 m. Neapolyje) einamas jojimo mokslas, kuriam didikai negailėdavo gan nemenkų sumų, XVI–XVII a. pamažu virto menu. Tokia tendencija ypač ryški baroko epochos Prancūzijoje, kur aukštuomenės jaunimas įgydavo ne tik žirgo valdymo įgūdžių, bet ir mokėsi fechtuotis, muzikuoti, šokti. Pagal muzikos taktą šokdavo ir arkliai – antai vienos aukštuomenės poros vestuvėse, be turnyrų, spektaklių, šokių ir kitų pramogų, svečiai buvo linksmintami ir sudėtingos choreografijos arklių baletu. Tad neatsitiktinai dalis jojimo mokslo sąvokų sutapo su muzikos ir šokio terminais.

XVI a. išsiplėtus knygų spausdinimo galimybėms, radosi nemažai susistemintų veikalų apie jojimą bei arklius. Juos rašydavo jojimo akademijų meistrai. Vienas pirmųjų ir pats žymiausias iš tokių veikalų buvo Neapolyje išleista Frederiko Grisonės knyga *Apie jojimo mokslą* (1550). Po šešerių metų pasirodė Cesarijaus Fiasčio *Traktatas apie arklių žabojimą, mokymą ir kaustymą* (1556), dar po tiek pat metų išspausdintas Klaudijaus Kortės veikalas *Apie jojimą* (1562). Italų jojimo mokykla pasižymėjo griežtumu ir net žiaurumu arkliams. Vėliau, XVII–XVIII a., lig tol arklių išjodinėjimo srityje pirmavusius italus aplenkė prancūzų ir anglų žirgininkai, propagavę švelnesnį elgesį su arkliais ir patobulinę jojimo mokslą. Tai atsispindėjo ir jų leidžiamuose vadovuose.

K. M. Manvydas Dorohostaiskis visais atžvilgiais buvo savos epochos didikas – išsilavinęs, mėgstas keliauti, rodyti drąsą karų lauke, turėjo nuosavą arklių kaimenę. Be to, domėjosি astrologija ir alchemija, tad neatsitiktinai *Hipikoje* gausu su šiomis sritimis susijusių pamąstymų. Veikiausiai viešnagė Italijoje, kur K. M. Manvydas Dorohostaiskis ilgą laiką mokėsi jojimo meno, įkvėpė jį parašyti *Hipiką*. Tačiau igaivindinti sumanymą trukdė dalyvavimas mūšiuose (tarp jų – ir Livonijos kare), užimamos pareigos (1597 m. tapo didžiuoju maršalka), todėl tik apie 1600 m. jis pagaliau užbaigė veikalą, kokio Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje lig tol nebuvo ir labai trūko.

Rašydamas *Hipiką*, K. M. Manvydas Dorohostaiskis rėmėsi jau minėtais amžininkų kūriniais bei antikiniai veikalais. Dėl perpasakojimų, citatų ir išstraukų iš įvairių leidinių knyga sudaro kompliacijos išpūdį (dėl to autorius vėliau susilaukė priekaištų), tačiau yra gana originalus kūrinys. *Hipika* parašyta XVII a. būdingu stiliumi, šiek tiek neįprastu modernių lakoniškų ir sausokų tekstų skaitytojui. Kūrinys pasižymi ilgais, gausiais apmąstymų sakiniais, palyginimais, į dalykišką dėstymą įterpiamais iškalbingais pasakojimais, puikavimusi žiniomis – lotyniškais žodžiais ir posakiais, citatomis iš antikinių kūrinių, legendų perpasakojimais.

Autorius save laiko hipologijos pradininku Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir apgailestauja, kad rašydamas neturėjo jokio šios srities pavyzdžio lenkų kalba. Išties tokios apimties veikalo tuometinėje Rytų Europoje tarsi ir nebuvo, tačiau pavienių su arkliais susijusius klausimus aptariančių leidinukų jau būta. Antai dar 1532 m. Krokuvoje išleista knygelė *Arklių reikalai ir vaistai* (*Sprawa a lekarstwa końskie*), parašyta „karališkojo kalvio“ (taip buvo vadinti veterinarai) Konrado. Ši atsitikinai rasta ir vėliau keletą kartų perleista (paskutinis leidimas 1948 m.) knygelė laikoma pirmuoju veterinariniu leidiniu lenkų kalba, nors, galimas daiktas, veikiausiai ne originaliu, o verstiniu. Apie arklių gydymą rašyta ir keliuose kituose lenkiškuose XVI a. veikalose.

Viena *Hipikos* ypatybių – iliustracijos. Tai žymiausio XVI–XVII amžių sandūros raižytojo ir kartografo Tomo Makausko (1575–1630) darbai. šis garsus raižytojas jam būdinga stilistika, įrašais puoštomis barokinėmis detalėmis, preciziškumu pasižymintis darbais iliustravo daug to laikmečio leidinių, sukūrė proginių graviūrų, herbinių kompozicijų, išraižė dokumentiškai tikslias Vilniaus, Biržų, Kauno, Nesvyžiaus, Gardino, Trakų ir kitų miestų panoramas. Raižinius pirmajam *Hipikos* leidimui T. Makauskas kūrė Radviļų dvare Nesvyžiuje. Vélesnių knygos leidimų dailininkams nepavyko deramai jų atkartoti.

K. M. Manvydo Dorohostaiskio *Hipika*, arba *mokslas apie arklius* pelnytai laikoma istorine ir kultūrine vertėbe. Ši knyga yra išversta į baltarusių kalbą, o lietuvių kalba pasirodo pirmą kartą.

Vertėja dėkinga Varšuvos Sporto ir turizmo muziejaus bibliotekai ir jos vadovei Hannai Jeznak už nuoširdžią pagalbą ieškant papildomos medžiagos apie autoriją ir jo kūrinio pirmąjį leidimą. Širdinga padėka skiriamą Antikos kultūros žinovai, Vilniaus universiteto Klasikinės filologijos katedros docentei dr. Dalai Dilytei-Staškevičienei, padėjusiai įveikti sunkesnius lotyniškuosius teksto intarpus.

Dr. Tauras Antanas Mekas

Šis atsiliepimas apie didžiai garbingo vyro ir iškilaus asmens, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiojo maršalkos Kristupo Mykolo Manvydo Dorohostaisko veikalą Hippika, „išguldytas“ Lietuvos krašte Kaune, Viešpaties metais 2007, jo šviesybių kunigaikščių Radvilų baudžiauninkų palikuonio.

Nesu nei veterinarijos, nei mokslo apie arklius žinovas, nei didelis arklių mylėtojas, kad galėčiau apimti visą šios knygos didybę. Tegaliu tik kiek išmanau prisiliesti prie su vaistininkystės bei medicinos istorija susijusiais šio prašmatnaus kūrinio puslapiais. Tačiau negaliu nutylėti nepasidžiaugęs, kokį malonumą patyriaus skaitydamas šį puikų veikalą, stebėdamasis, kiek poezijos ir meilės galima įdėti į mokslo darbą, ir įmanau tik gailėtis, kad pačiam lemta gyventi nuobodžiaus laikais, kai požiūris ir į pačius širdžiai mieliausius dalykus yra perdėm pragmatiškas, o mokslo darbai net braška nuo minties sausumo ir tarptautinių žodžių gausybės. Siūlyčiau šią puikią knygą perskaityti visiems, kas griebiasi plunksnos ar klaviatūros rašydamas mokslo darbus, o perskaicius praregėti, kad sausis tekstai tėra nemeilės savajam darbui įrodymas.

Šioje knygoje esantys hipiautrijos puslapiai nėra vien su gyvulių gydymu susijusių žmonių turtas. Juose puikiausiai atsispindi ano laikotarpio gydymo mados, požiūris į ligos priežastis bei gydomujų medžiagų sąrašo gausumas. XXI a. pradžioje, kai ieškodami atsakymų sveikatos moksle prisikasėm iki nano dalelių, pametėm iš akių ir žmogų, ir (negaliu kategoriskai teigti) arklį. Šioje knygoje iškyla tai, kas tūkstančius metų buvo gydymo mokslo pagrindas – tai įvairių pradų sampyna, kiekvieną gyvi daranti nepakartojamą, o gydantį – labiau menininką, nei mokslininką.

Požiūris į ligų priežastis, tuomet gyvavęs Europoje ir dar išlikęs Rytuose, dabar mus stebina, nes farmacijos pramonės genami vis labiau domimės ligų padariniais. Žinia, nepašalinus priežasties, padarinių gydymas gali trukti visą paciento gyvenimą. Širdies drebėjimą vaistais išmokome pristabdyti, tačiau jei užkirstume kelią juodosios tulžies dvasiai ar vėjui iš dvokių kūno vietų, ta širdis nedrebėtų. Taip prieš porą tūkstančių metų gydė Hipokratas, taip patyrimas leidžia šioje knygoje siūlyti arklius gydyti garbingam didžiajam maršalkai, taip ligoniai gydomi Ajurvedos ar Tibeto tradicijų besilaikančių gydytojų ir šiandien. Tai yra tūkstančių metų patyrimas, ir jei mums jis atrodo keistas, tai nebūtinai jis yra neteisingas. Juo labiau kad tai, kuo remiasi šiuolaikinis gydymas, tėra vos abiejų rankų pirštais suskaičiuojamų dešimtmečių tradicija. Žmogus, neišmanantis istorijos, išlieka vaiku. Gydantysis, nesidomintis senaja gydymo tradicija, priverstas dešimtmečius aukoti ieškodamas to, kas jau atrasta ir išmèginta per tūkstančius metų. Todėl geranoriškai pavydžiu veterinarijos žinovams ir šio meno besimokantiems, kad jie turės galimybę lietuviškai perskaityti puikų ano laiko paminklą, kuris išmanančiam suteiks šimtmečių išmèginimą išlaikiusių galimybų padėti pasiligojusiam. Gaila, kad tokios galimybės nei gydytojai, nei vaistininkai iš savosios profesijos istorijos lobyną dar neturi, tad ir jiems šio veikalo studijos gali

tapti postūmiu susidomėti savosios profesijos istorija ir paminklais – juolab kad geriausiemis arkliams gydyti knygos autorius rekomenduoja žmonių vartojamus vaistus.

Šioje knygoje susipina tai, ko buvo turtingas anų laikų gydymo menas – astrologijos žinios, kalendoriniai draudimai, barzdaskučių praktika, alchemija, gydomujų priemonių įvairovė. Įtikėjusiems mokslo pažangos teikiamomis malonėmis tie dalykai skamba keistai. Tačiau jei teigiame, kad gydymas yra mokslas, tai mokslui argumentas „neįmanoma, nes negali būti“ néra svarus. Mokslas kalba įrodymų kalba, o įrodymai gaunami bandymais. Ko nežinome ar nesuprantame, neskubékime neigtis. Juolab kad anoje pusėje yra tūkstančių metų patyrimas. Ir anot autoriaus – nors skamba kaip blevyzga, bet yra išbandytas ir patikimas vaistas.

Taip ir astrologijos žinios, naujaisiais laikais išgrūstos iš vakarietiškojo mokslo apie gydymą, gajos Rytuose, mėgtos lietuviškoje liaudies medicinoje. Ir nors mes astrologija ir netikime, tačiau vykdami grybauti ar raugdami kopūstus, dairomės į ménulį. Kalendoriniai draudimai gydymo meno seniai pasimiršti, tačiau mūsų protėviai jų griežtai laikėsi dirbdami žemės darbus, gyvi jie yra ir daugelyje pasaulio tikėjimų.

Barzdaskučių praktika – kraujo nuleidimas – mums kelia šypseną, tačiau gydymas dėlėmis atgimsta ir besidominčių tuo tikrai netrūksta. Kraują nuleidžiantys Lietuvoje turėjo savo vardą – kraujutai, tai liudija, kad tai buvo profesija ir, matyt, reikalinga.

Alchemija buvo išguita iš šių dienų mokslo, tačiau Hipika autoriaus gyvenimo metais buvo madingas ir intelektualų mėgstamas užsiėmimas, rodos, nesvetimas ir K.M. Manvydui Dorohostaiskiui, nes tekste minimi įrengimai (pvz. alembikas), procesai (distiliacija, driežo deginimas, dervos varymas ir t.t.) ir terminai buvo žinomi žmonėms, išigilinusiemis į šio mums nepažistamo mokslo paslaptis.

Materia medica, gydomosios medžiagos, vartotos tuo metu nustebins ne vieną. Taip jau susiklostė, kad mes tradicinių gydymų siejame su žolelėmis. Iš tikrujų tuo metu gydymui buvo naudojamos ir žolės, ir gyvūninės kilmės medžiagos, ir mineralai. Hipatrijos knyga tiesiog žeri įvairove gydomujų medžiagų, kurių didžioji dalis mums jokių sąsajų su gydymu lyg ir neturi – žmogaus kaukolės milteliai, korai, perlai, briedžio ragai. Greta aptinkame legendinius senųjų laikų vaistus – vienaragio ragą, sudėtingą daugiakomponentį priešnuodį teriaką, drakono kraują. Ir nors mums šios vaistingosios medžiagos nepažistamos, užėjė į to meto vaistinę, jas be vargo įsigytume, nors tai nebūtų labai pigus pirkinys. Šios medžiagos buvo aprašytos senosiose farmakopėjose ir gydymo vadovuose buvo laikomos ypač veiksmingomis.

Be legendinių vaistų, šioje knygoje aptinkame ir ne tokią kilmingų priemonių – vaistingųjų išmatų (*Stercoralia*). Šios nemalonai kvepiančios medžiagos buvo neatskiriamos ir savaime suprantama senosios vaistinės dalis. Šių žaliau nereikėjo trenktis į pasaulio kraštą kaip aprašytojo aleksandrietiško alūno iš Turkijos, tačiau jos sėkmingai buvo naudojamos ir žmonėms, ir gyvūnams gydyti.

Drauge su šia vaistų grupe tautiečiui daug maloniu aptiki gintarą, naudotą organizmui valyti. Apskritai gydymo skyriaus pradžioje pateiktos žinios apie arklio

kūno valymą nuo susikaupusių žalingų medžiagų vertas visokeriopos pagarbos ir kuo skubiau perkelti į oficialųjį šių laikų gydymą.

Kai kurie gydymo metodai, aprašyti šioje knygoje, gali kelti šypseną – tai maišelio su kukučiu, vieversiu, šikšnosparniu ar vilko dantų rišimas ant kaklo, smilkumas. To meto žmonėms tai buvo savaime suprantamai dalykai, susiję su ligos per davimui kitam kūnui ar jos atbaidymu. Šie metodai aptinkami ir lietuvių liaudies medicinos aruoduose ir didžiojo Renesanso medicinos reformatoriaus Paracelso darbuose.

Interneto pinklėse įspainiojusių žmonių dėmesį turėtų patraukti ir autoriaus žinių šaltiniai. Kaip ir kitų ano meto iškiliųjų vyrų, darbai rėmési ne tik apsiskaitymu ir klasikinių veikalų pažinimu, bet ir asmenine patirtimi, igausta ilgų kelionių metu.

Šiuolaikinio žmogaus, įbauginto paukščių gripo šméklos, savimeilę paglostys žinia, kad paukščių baimintasi ir tais praeityje nugrimzdusiais laikais – sergēta, kad paukščiai nevaikščiotų ir neskraidytų, kur laikomi šienas ar šiaudai, nes jie atneša daug ligų.

Man, kaip vaistininkui, maloniusia, kad šioje knygoje ne kartą paminėta vaistinė – įvairių vaistingujuų medžiagų šaltinis. Čia galime rasti ir patvirtinimą, kokios medžiagos buvo to meto LDK vaistinėse. Ir smagu girdėti, kad pasaulinio lygio vaistininkystės kūrinius – teriaką, vienaragio ragą ir kt. čia buvo galima įsigyti.

Daug ko iš šios knygos galima pasimokyti, tačiau labiausiai – meilės mėgstamam darbui ir mokslo troškimo. Šiuo metu, kai begalinio pelno troškulio esame nustumti nuo esminio klausimo – ar dirbame dėl pinigų, ar iš pašaukimo, ši knyga daug kam turėtų suteikti stiprybės.

Ypač geru žodžiu norėčiau paminėti tuos garbingus žmones, kurie prikėlė šią knygą, taip pat ir vertėjų, kiek įmanoma išsaugojusių kalbos puošnumą ir prašmatnumą. Lenkių galvą prieš šiuos savosios profesijos puoselėtojus ir tuos, kurie šią knygą atvers ir nepaleis jos iš rankų iki paskutinio puslapio, nes kiekvienas savo asmens popieriuose turim užspaustą žirgo žymę.

Dr. Valė Macijauskienė

1647 m. išleistos „Hipikos” kopija į mano rankas pateko 2000 metais. Man ją padovanojo šviesaus atminimo kaunietis Br. Trumpikas. Dvejus metus knyga gulėjo stalčiuje. Senaja lenkų kalba surašytas tekstas neatvėrė savo paslapčių. Bet man reikėjo „Hipikos” kaip pradžios taško, profesinio pamato – kaip to, kas giliai širdyje slypinčią istorinę atmintį padarytų gyvą ir kiekvienam prieinamą. Taip prasidėjo galimybų išleisti „Hipiką“ lietuviškai paieška. 2002m. kartu su Lietuvos kultūros fondo pirmmininku H. Smilgiu ir leidyklos „Saulės delta“ vadove J.Kauneckiene parengėme projektą, prašydami Lietuvos kultūros ir sporto departamento paramos. Rekomendacijas išleisti „Hipiką“ lietuvių kalba paraše prof. L.Klimka, Lietuvos veterinarijos akademijos, LVA Gyvulininkystės instituto, Šiaulių universiteto Biologinių tyrimų mokslinio centro vadovai. Buvo kreiptasi ir į Žemės ūkio ministeriją. Tačiau įsitikinome, kad kol knyga nėra išversta į lietuvių kalbą, paramą gauti bus sudėtinga. „Hipiką“ išversti, jeigu prireiks ir savo lėšomis, ryžosi tuometinis Žemaitukų arklių augintojų asociacijos pirmininkas M.Sekmokas, vėliau tapęs svarbiausiu šio veikalo leidybos organizatoriumi. Išverstą knygą pateikus LR Žemės ūkio ministerijai, buvo gauta parama ją parengti spaudai ir leidybai. Ir koks džiaugsmas, kai buvusi nebyli knyga, dabar „Hipika“, guli prieš mane, atskleisdama savo išmintį. Neapsirikau – „Hipika“ iš tikrujų yra ta knyga, kurios man reikėjo. Ir manau, neapsiriksiu sakydama, kad jos reikia kiekvienam lietuviui, kuris myli ir augina arklius.

Jau pirmi knygos puslapiai – autoriaus kreipimasis į maloninguji skaitytojų – nuteikia labai maloniai tiek savo žmogiška šiluma, pagarba ir išmintim, tiek ir lengvai skaitomu, išraiškingu, menišku kalbos stiliumi. žmogus gyvena dėl žmogaus. Tai pirmojo „Hipikos” puslapio mintis. Nuo jos autorius pradeda savo veikalą.

Pirmas išpūdis perskaičius visą knygą buvo toks – šio kūrinio reikia šiandieninei visuomenei, netgi tai jos daliai, kuri ne iš karto suvoks Jame slypinčią išmintį. Tai nėra žirgininkystės knyga ar vadovėlis, prie kurių esame pripratę. Šis kūrinys – mūsų tautos dvasinės ir materialiosios kultūros paminklas. Jame atispindi ano meto žmonių mąstysena, gyvensena, papročiai, tikėjimai, socialiniai santykiai ir daugybė kitų dalykų. Iš K.M. Manvydo kalbos turtingumo, vaizdingumo, citatų galime numanyti apie tuometinį lietuvių išsilavinimo lygį, apsiskaitymą, kitų šalių kultūrų pažinimą. „Hipika“ – tai kūrinys, teikiantis be galio daug informacijos ne tik žodžių eilutėse, bet ir tarp jų. Tai giliamintis kūrinys, turintis išliekamąją vertę net dabar, kai amžiams bėgant smarkiai pasikeitė žmonių gyvenimo būdas. Kitaip gyvename patys, kitaip auginame arklius, tačiau daugelį gerų dalykų būtų verta atgaivinti netgi mūsų modernių technologijų laikais. O pradėti reikėtų nuo labai paprasto ir kartu labai sudėtingo dalyko – pagarbaus požiūrio į gyvybę. Tarp gausios informacijos „Hipikos“ autorius koduoja esminę mintį – reikia mylėti. Mylėti savo artimą, dalytis su juo patirtimi, mylėti arklius, visą gyvają kūriniją, mylėti savo darbą, dirbtį iš pašaukimo, sąžiningai, mylėti tėvynę, vykdyti Dievo

valią. Knygoje autorius apibūdina ne tik gerą arklį, bet ir gerą žmogų. Kitokio prie arklio negalima leisti. Pavyzdžiu, išjodinėtojas yra tas žmogus, kurio rankose, anot K. Manvydo, gali būti išgautas deimantas, t.y. puikiai išmokytas, visoms reikmėms tinkamas arklys, arba visiškai sugadintas ir įgavęs ydų. Todėl K.M. Manvydas pažymi, kad su jaunu arkliu reikia elgtis kaip su vaiku, o su arklius prižiūrinčiais žmonėmis – su didžia pagarba. Šiame veikale randame visais laikais aktualių klausimų, pavyzdžiu, kaip išlaikyti gerus darbininkus, kaip svarbu rasti iš pašaukimo, o ne iš reikalo ar prievertos dirbančių žmonių, kaip visur ir visada reikia paties šeimininko akies.

„Hipikos“ autorius negaili pagyrų arkliui, apibūdina jo grožį, gerą savo savybes, naudą; pabrėžia, kad arklys yra kilnus gyvūnas, mėgsta švarą, tyra vandenį, orą ir maistą. Tad su šiuo nuostabiu gyvūnu ir elgtis reikia kilniai, su didžiausia atsakomybe ir kantrybe. Manvydas moko niekada nešaukti ant arklio, jo nemušti. Arklių reikia glostyti, skatinti, kalbinti, pagirti, stebeti, kaip jaučiasi, pažinti, mylēti, laiku leisti pailsēti. Kada reikia – griežčiau pareikalauti, bet nenaudoti jokios prievertos – gudrumu ir kantrybe reikia pelnyti arklio pasitikėjimą. Ši knyga visu savo turiniu, nuotaika ir išmintimi rodo mums, kaip buvo gerbiami, mylimi ir puoselėjami arkliai protėvių laikais. K.M. Manvydas pažymi, kad arkliai, kaip ir žmonės, vieni iš prigimties labiau apdovanoti nuovoka, grožiu, protu, kiti – baikštūs, neramūs, tingūs. Todėl su skirtingu charakteriu arkliais reikės ir skirtingai elgtis. Autorius detaliai aprašo gero, gražaus arklio eksterjero ir charakterio savybes. Tačiau išpėja, kad viskuo idealų arklių rasti labai sunku. Kaip geriausius, ištvermingiausius arklius Manvydas nurodo bėros spalvos, be žymų arba su nedidele žvaigždute – ji, anot autoriaus, lemia sėkmę. Tokia spalva ir žymės būdingiausios mūsų žemaitukams. Bėras žirgelis daugiausia minimas mūsų tautos dainose.

Labai daug informacijos gauname skaitydami knygos skyrius apie arklių veisimą, eržilo ir kumelės parinkimą. Čia autorius pasitelkia net astrologiją ir liaudies išmintį. Aprašomi kergimo būdai, kada geriausia kergti, kad gmtų eržiliukas ar kumelaitė. Kaip nustatyti spermos kokybę. Stebina anų laikų lietuvių išradęs, kada žmonės ne prietaisais, bet vien gamtos dėsniais, ženklais vadovaudamiesi tyrinėdavo ir gautą patirtį pritaikydavo. Tuo metu mokėta tausoti tai, kas turėta geriausio. Todėl ir „Hipikos“ autorius labai didelį dėmesį skiria geriausių veislinių arklių priežiūros elementams: šerimui, švarai, treniravimui, sveikatos tausojimui. Geriausių reikia poruoti su geriausiu. Deramą dėmesį skirti prieaugliui išauginti ir apmokyti. Tik tada galima tikėtis arklio, savo verte pranokstančio viso kaimo vertę. Manau, kad K.M. Manvydo patarimai arklių šerimo, ganyklų įrengimo, kumelingų kumelių priežiūros klausimais bus naudingi ir šių dienų arklių augintojams.

„Hipikoje“ autorius kalba ir apie kitų šalių patirtį arklių auginimo klausimais. Pavyzdžiu, K.M. Manvydas nurodo, kad dėl arklių mokymo pradžios įvairių šalių arklininkystės žinovai nesutaria – vieni siūlo mokyti 3 metų, kiti – 5 metų amžiaus arklių. Atskleidžia ir šių nesutarimų priežastį – ne visuose kraštuose yra vienodos arklių

auginimo sąlygos. Jis pažymi, kad mūsų krašte tiktų pradėti mokyti 4 metų amžiaus arklius. Autorius suteikia daug informacijos apie nuoseklią arklio mokymo ir tolesnio treniravimo sistemą, aprašo mokomuosius takus ir pateikia jų piešinius. Kai kuriais šios nuosekljos sistemos elementais naudojamas ir šiuolaikinius žirgus treniruojant.

Skaitytojo neturėtų trikdyti ketvirtosios veikalo dalies – knygos apie arklių gydymą – keisti gydomųjų priemonių pavadinimai. Taip dažniausiai būdavo užkoduojami anų laikų receptai.

Dar daug būtų galima kalbėti apie „Hipiką“, bet bus geriau, jei, paėmęs į rankas šią knygą, žmogus pats ją perskaitys ir susidarys savo nuomonę, išmintingai atsirinkdamas, ką galima panaudoti, o ką – tik prisiminti ir gerbti kaip praėjusios epochos žmonių patirtį, be kurios ir mes nebūtume tokie, kokie esame.

LVA Neužkrečiamųjų ligų katedros doc. A. Noreika

Aptariama knyga pirmą kartą išleista gilioje senovėje, vėliau keletą kartų perspausdinta Krokuvoje, dabar išversta į lietuvių kalbą ir pirmą kartą planuojama išleisti Lietuvoje.

Knygą sudaro keturios dalys, vadintinos keturiomis knygomis, kurių kiekviena sudaryta iš skirtingo skaičiaus skirsnių. Kiekvienos knygos kiekviename skirsnyje pateikiama vis kitokia informacija. Pirmoje knygoje aprašoma arklio kilmė, jo prigimtis, spalva, amžiaus nustatymo paslaptys, kastravimo technika, arklių žymėjimas, arklių kaimenės apsauga ir kiti klausimai.

Antroje knygoje pateikiami patarimai, kada ir kaip kumeliukus atskirti nuo kaimenės, kaip juos pagauti, pagautus laikyti ir prisijaukinti, išpratinti būti kinkomus į vežimą, išjodinėti ir tramdyti, kaip kaustyti arklius ir kt.

Trečioji knyga skirta arklio kamanoms, jų aksesuarams ir žabojimo inventorui aptarti.

Ketvirtojoje knygoje aprašomos arklių ligos, ligų požymiai, kaip ir kuo arklius gydyti.

Knyga lengvai skaitoma. Vertėja tekstui perteikti pasirinko kai kuriuos senovinius anatominius terminus (kai kurie dar ir dabar liaudyje vartojami, pvz., kiaušeliai) ir įdomū stilių, leidžiantį geriau, įtikinamiau perteikti ano meto žmonių minčių dėstymo manierą, jų mąstymo būdą, tuo skaitytojas priverčiamas pajusti gilius senovės dvelksmą. Knygos turinys išdėstytas nuosekliai: pradedama bendraisiais klausimais ir baigiamā arklių gydymu; čia aptariami sudėtingiausi knygos turinio klausimai. Tačiau, nesusipažinęs su tekstu originalo kalba, negaliu spręsti, ar tinkamai ir adekvacių jis išverstas, ar nėra savų interpretacijų.

Manau, jog šiandieninės arklininkystės požiūriu mokslinė ir mokomoji visos knygos vertė yra nedidelė, tačiau pavieniai knygos skyriai smalsiam skaitytojui gali būti įdomūs ir vertingi. Pirmoji knyga įdomi tuo, jog čia autorius arklio būdą, jo vertingumą filosofiškai aiškina susiedamas su arklio plaukų spalva ir atspalviais, o arklių kaimenės gausinimo (reprodukcijos) klausimus susieja su astrologija. Tai įdomu.

Paskutinioji knygos dalis, ketvirtoji knyga, praktiniu požiūriu – niekinė, nevertinga, nes joje aprašytos ligos ir jų gydymo metodai yra archaiški, kai kurie jų paremti nepateisinamu brutalumu, absoliučiai nepagrįsti šiandieninės veterinarinės medicinos kontekste nei moksliniu, nei etiniu ir estetiniu, nei įstatymu požiūriu.

Išvada: Nors knyga negali būti vadovas organizuojant arklininkystės vadybą šiandienos ir ateities Lietuvoje, ji yra geras XVI amžiaus pradžios žinių lygio apie arklius pavyzdys. Manau, jog remiantis šia knyga kaip atskaitos tašku, galima matyti arklininkystės progreso greitį – ji rodo pasikeitę daugelio darbų tvarkymo pokyčiai, kaip antai: reprodukcija – ne dangaus kūnų išsidėstymo pagrindu, o panaudojant šiuolaikines technologijas, embrionų transplantaciją; arklių ligų diagnostika –

naudojantis pažangiomis technologijomis paremtais ir ypač tiksliais tyrimo metodais (ultragarsiniu, magnetinio rezonanso, kompiuterinės tomografijos, scintigrafijos); gydymas ir profilaktika – vaistų ir priemonių gausa ir galimybėmis. Remdamasis šiaisiai pastebėjimais, knygą, kaip dariusią įtaką arklininkystės mokslui ir tuo požiūriu turinčią istorinę vertę, ir dar dėl to, kad autorius tam tikrais saitais susijęs su Lietuva (tekste trumpai užsimenamos Senosios Lietuvos teritorijos bei jų valdytojas – Trakų vaivada K. M. Radvila – knygos autoriaus svainis), rekomenduoju išleisti.

Pastaba dėl anatominų terminų vartojimo. Šiuo požiūriu, mano manymu, šiurkščių klaidų nėra. Knygoje rasime daug ir šiandien šnekamojoje kalboje vartojamų terminų arklio kūno dalims pavadinti. Jie vykusiai išsilieja į tekstą ir teikia autentiškumo. Nors tokie terminai oficialioje šių dienų veterinarinės medicinos terminologijoje nevartojami, bet senuosius terminus pakeitus naujais, leidinys prarastą dalį originalumo, o kai kurie galėtų nebetiksliai atspindėti aprašomą situaciją. Pavyzdžiui, tekste daug kur minimi terminas arklio *keliai* (*apvalių kelių*). Arklys turi šią kūno dalį – tai užpakalinės kojos sąnarys, bet arklių augintojai *keliu* dažniausiai vadina riešo sąnarį ir jo sritį, kuris/kuri yra priekinėje kojoje. Neatmestina, kad vartodamas terminą *kelis*, autorius gali turėti galvoje ir kulno sąnarį bei jo sritį. Kurią arklio kūno sritį autorius turi galvoje, iš konteksto nusakyti neįmanoma.

Istorikė Vida Girininkienė

Dienos šviesą XVII a. pradžioje išvydęs Kristupo Mykolo Manvydo Dorohostaiskio veikalas „Hipika, arba mokslas apie arklius” nebuvo skirtas eiliniam žmogui, pasak autoriaus, – prasčiokui. Išsilavinęs renesanso epochos valstybininkas prasčiokiškumą siejo su kultūros, mokslo, visuomeniškumo stoka. Iš tikrujų, norint suvokti šio veikalo prasmę, jau tuomet reikėjo mokėti lotynų kalbą, išmanyti literatūrą, būti skaičiusiam Aristotelio ir kitų Antikos laikų filosofų ir poetų kūrinius. O kaipgi kitaip – juk šis Dievo sukurtas padaras „po protingojo žmogaus yra nuovokiausias, paklusniausias, turi geriausią atmintį ir darbui tinkta labiausiai”. Už jį „nieko nuostabesnio ir subtileonio gyvojoje gamtoje nėra”.

Tartum žmogų autorius aprašo ir arklio išvaizdą: „...jo kūnas tarsi nulietas, kojos eiklios, galva panaši į elnio, kojas saugo raginės kanopos, akys skvarbios, žvilgsnis dėkingas, o kartais ir rūstus...” Žaismingai įtraukdamas skaitytoją į savo pasaulį, patyręs raitelis, tikriausiai nemažos arklių kaimenės savininkas, puikiausias jų žinovas ir praktikas, nesigėdi prisipažinti, jog gali būti, kad kas nors kitas daugiau už jį išmano. Aišku, tai tik žaidimas, turintis tikslą paversti skaitytoją diskutuoti, nepaleisti knygos iš rankų, net jei jis ir viską žinotų. Arba, priešingai, nieko nežinotų. Kaip aš ar daugelis kitų, po tiekos metų į rankas paėmę šį nuostabų leidinį. Pasijunti tarytum didiko rūmuose, mūrinėse ištaigingose arklidėse „prie lietuviško bérilio, nes būtent tokio plauko arkliai yra smagaus būdo, dideli, narsūs, ištvermingi”, o jei dar tamsbéris ar obuolmušis, tai ne tik gražus, stiprus, geras, bet ir „iš visų kitų išsiskiriantis drąsa”. Taigi, béreli arba šyveli obuoliuotasai, ir tu būtum puikiausiai tose arklidėse tikęs, jei tik kas tave dar iki Oginskių būtų taip plačiai raštuose išgarsinės.

Rasite šioje knygoje ir daugiau sasajų su savo kraštu. Tos pačios vaistinėsios žolės ir ne vienas arkliui ir žmogui tinkamas gydymo būdas. Ko gero, išleidus šią knygą, laikraščių ir kalendorių puslapiuose pagausės niekaip nesibaigianti „liaudiškos išminties“ kraitelė..

Be galo gražia kalba parašytas kūrinys, nenuobodus, intriguojantis, vaizdingas. Grožinei, o ne mokslinei literatūrai artimesnis tekstas, kupinas emocijų, efektų, retoriškumo, savo iškėlimo intrigos ir nuostabos, liudija baroko epochos žmogaus gyvenimo būdą. Bet tai ne pats svarbiausias dalykas. Svarbiausia – meilė arkliams, „siejama ne tik su noru išmokyti to vertą žmogų arklininkystės paslapčių, bet ir su atsakomybe už savo krašto žmones – lenkus“, kuriems ši savo veikalą autorius rašo ir skiria. Tačiau, kaip žinia, žodis „lenkas“ anuomet buvo nevienareikšmis. Istorinėje literatūroje ir dokumentuose minimas Polocko vaivada Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės stalininkas Mikalojus Dorohostaiskis turėjęs valdų ir Baisogalos valsčiuje. Sprendžiant iš įvykių chronologijos, pateiktos Raimondos Ragauskiės monografijoje „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila

Rudasis”, tai galėjo būti mūsų knygos autoriaus tévas ar koks kitas labai artimas giminaitis. Iš „Hipikos” sužinome, kad Radvila Rudasis yra mūsų autoriaus svainis.

Tokiems arkliams, o ne šiaip arkliukams, suprantama, reikéjo geros priežiūros. Mūsų autorius nesibodi išvardyti savybių, kurių reikia arklių prižiūrėtojams. Jie turi būti stiprūs, sveiki, drąsūs, dalykiški, jauni, darbštūs, kruopštūs, jautrūs, tvarkingi, paklusnūs, mylintys ir dievinantys arklius, išmintingi, neturintys namų, šeimos, žemės, jokio kito užsiémimo, „naktį čia pat viduryje arklidžių už savo arklių turi miegoti, negirtuokliauti... nedainuoti, nelošti kortomis, nešūkauti, laiku sugulti, kad arklių ramybės nedrumstų”. Ir dar jie turi gebeti kaustytį arklius, išmanyti apie jų ligas, „mokėti skaityti, rašyti arba iš dalies ir piešti”. Arklidės turi būti tvarkingos ir gražios, nes „malonus vaizdas gerai nuteikia žmogų”, ypač, žinoma, svečią. Arklius reikia tam tikrais atvejais ištrinti geru vynu, žolelėmis apiplauti, o arkliedes iškvepinti. Ir, žinoma, be reikalo arklių nemušti, o auklėti švelnumu. Antrojoje knygos dalyje pateikta daugybė griežtesnių būdų arkliams drausminti, bet tik labai konkrečiais atvejais. Ir ne prasčiokams arkliams, o tiems, dėl kurių verta mokytis ir dirbtį.

„Argi čia išvardytos šio gyvūno savybės neturėtų prisdėti prie žmonijos šlovės ir žadinti jų meilės?” – klausia autorius. „Iš baimės jis tyčiojas, jis nebūgštauja, nešoka į šalį nuo kalavijo”. Bet tai juk riterio, arklio kovotojo bruožai. Tokio kaip mūsų žemaituko, klaidinusio priešus gūdžiose giriose.

Tokių ir kitokių minčių kyla skaitant šią knygą, sakytum, kultūros enciklopediją. Ir visai nesvarbu, kad dabar autoriaus aprašomais arklių gydymo ar veisimo būdais nebesinaudojama. Svarbiau kas kita – nepaprastai vaizdingai pertekiti tolimos epochos dvasia ir papročiai, kurie, kaip žinia, istorijoje niekada nesensta ir visada yra reikšmingi.

Arklio muziejaus muziejininkas Egidijus Musteikis

Kristupo Mykolo Manvydo Dorohostaiskio knygos „Hipika, arba mokslas apie arklius” vertimas į lietuvių kalbą istorine ir pažintine prasme labai reikšmingas įvykis. 1603m. išleista Hipika buvo, ko gero, pirmoji tokio pobūdžio knyga visoje Rytų Europoje. Autorius Kristupas Mykolas Manvydas kilęs iš garsios lietuvių bajorų Manvydų giminės. Išsilavinęs, eruditas. Jam teko mokytis įvairiose Vakarų Europos mokyklose: Bolonijoje, Venecijoje, Neapolyje. Vėliau Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ėjo aukštas didžiojo maršalkos pareigas. Drąsus karo vadas, dalyvavęs Livonijos kare su švedais. Sužeistas ir neviniškai išgijęs nuo žaizdų, mirę sulaukęs vos 54 metų. Tačiau svarbiausia, kad K. M. Manvydas degė aistra žirgams. Domėjosi žirgynų problemomis ir pasiekimais ne tik LDK ir Lenkijoje, bet ir visoje Europoje. Jis buvo geras žirgininkystės žinovas, išstudijavęs šios srities žymiausių Europos meistrų patyrimą, daugelį jų asmeniškai pažinojęs, lankėsis geriausiuose to meto žirgynuose, savo svainio kunigaikščio M. J. Radvilos žirgyne ir pats turėjęs ne menkesnį Ašmenoje. Buvo geras teoretikas ir neblogesnis praktikas. Todėl jo veikalas parašytas gyvai ir įdomiai.

Pirmoje Hipikos dalyje pasakojama apie tautas, kurios pirmos išmoko joti su arkliais. Patraukliai išdėstoma arklio fiziologija. Autorius skiria šešis arklio garsus:

„Žvengimas pratisas, baigiamas aukštū balsu – arklys džiaugiasi, yra smagus. Žvengimas žemas, sodrus, panašus į liūto riaumojimą – arklys išsigandęs. Žemas, trūkčiojantis, panašus į žmogaus juoką – vadinas, arklys nori draugauti su kitu arkliu ar mato šieną, avižas ir kt”. Subtiliai aprašo arklių poravimąsi mokydamas, kaip kergti kumeles, kad jos vestų sveikus, be ydų, kumeliukus.

„Patį gražiausią eržilą atvesk į aptvarą, kur stovi kumelės ir laikyk, kol pačios ateis jo apuostyt. Idėmiai stebék eržilą, kuri kumelė jam labiausiai patinka. Su ta leisk poruotis, mat ne visiems ir ne viskas patinka, kaip tarp žmonių taip ir tarp gyvūnų.” Nors mokslo neįrodyta, bet įdomus pastebėjimas, kad apie arklio charakterį ir temperamentą galime spręsti iš žymių kaktoje ir kojose. Balta žvaigždė kaktoje reiškia, kad arklys smagus, nuovokus. Platus „laukas” – tingumo ir glebumo požymis. Arklys su balta priekine dešine koja lėtas, gebantis mokytis, bet linkęs į negalavimus. Su balta kaire – arklys drąsus, eiklus. Visos keturios baltos kojos rodo, kad arklys geros nuovokos, bet ūmaus būdo ir užsispyręs.

„Svarbu ne tik įsigyti, bet ir įsigytą išlaikyti” – šiai žodžiai autorius pradeda antrają savo knygos dalį. Joje daug dėmesio skiriama iš kaimenės atskirtų kumeliukų auginimui ir žirgų treniravimui. Aprašoma, kaip paruošti žirgą jojimo pratyboms. Pateikiama jojimo mokymo būdai. Patariama, kokius ir kaip naudoti pakinktus. Šiandien jojimo mokslas ištobulėjo. Pasikeitė ir priemonės. Jauniems žirgams treniruoti niekas nebenaudoja šiaudinių balnų. Juos pakeitė lengvieji sportiniai arba plokštieji austiniai balneliai. Rečiau taikomas ringuojamasis jojimo būdas, būdingas kavalerijai. Vis dėlto

turint galvoje, kad aprašomuoju laikotarpiu buvo dedami žirgų sporto šakos – dailiojo jojimo pagrindai, „Hipika” gali patraukti žirgų sporto tyrinėtojų dėmesį.

K. M. Manvydas buvo visa širdimi atsidavęs žirgynui. To paties reikalavo iš tarnautojų: „Vyriausias arklininkas turi būti arklius mylantis žmogus, dalykiškas, kantrus, tvarkingas, ne šventeivai ir ne paleistuvis, mokantis rašyti ir skaityti, nevedės, kad šeimos rūpesčiai netrauktų iš arklidžių.” Žirgų išjodinėtojai, dar vadinami raitininkais, turi būti linksmo būdo, kantrūs, jojimo mokslą mėgti iš prigimties, o ne prievara. Jų būstas ir pramogų vieta turi būti arklidėse. Negailima kritikos apsileidusiems, netvarkingiems tarnams: „Girtuokliams, karštakošiams ne tik prižiūrėti, bet ir žiūrėti į jauną kumeliuką nevalia.“

Įspūdingiausia trečioji knygos dalis – apie laužtukus ir jų panaudojimą. Autorius paaiškina, kas yra laužtukai. Jų dalys: žąslai, svirtelės ir pasmakrėlės. Kiekvieną iš jų išnagrinėja atskirai. Išvardija žąslų dalis pagal to meto pavadinimus: ritinėliai, slyvaitės, piestelės ir kt.; žąslų sujungimo principus: žąsies kaklu, katės letenėle, vištos kojele ir t t. Pabaigoje pateikiama per 40 meniškais ornamentais papuoštų laužtukų ir žąslų pavyzdžių. Patariama, kaip ir kokius pritaikyti kiekvienam arkliui, kad nežalotų prusnų.

Šiandieniniai laužtukai ir žąslai daug paprastesni ir arkliams patogesni, jie nebeturi baroko laikotarpiui būdingos puošybos. Svirtelių užlenkimus pakeitė kilpelės arkliui sudrausminti. Vietoje „slyvaičių, kriausaičių, piestelių“ ir įmantraus žaisliuko arklio liežuviniui užimti naudojamos žąslų dalys su įvairių vaisių, daržovių prieskoniais: morkų, obuolių, kriausiu.

Paskutinėje dalyje rašoma apie arklių ligas. Pateikiama liaudies medicinos receptų joms gydyti.

Tuo metu Lietuvoje ir Lenkijoje labai trūko apibendrinamojo leidinio apie žirgininkystę. Nors užimamos didžiojo maršalkos pareigos ir dalyvavimas mūšiuose varžė K. M. Manvydo veiklą, bet jis surado laiko ir parašė „Hipiką“ – dovaną, kad „kiekvienas kilmingasis, dievinantis žirgus ir jojimo meną, už dyką gautų ir džiaugtusi.“ Kad „Hipika“ buvo labai vertinama ir reikalinga knyga, rodo tai, kad ją teko penkis kartus pakartotinai išleisti. Už K. M. Mantvydo dedikuotą knygą buvo mokami 4 auksinai ir pridedamas puikus žirgas.

Tikiuosi, kad lietuviškas „Hipikos“ leidimas ras savo skaitytoją.

Lietuvos žirginio sporto sąjungos treneris Vytautas Paznanskis

Skaitydamas šią knygą, niekaip negalėjau suprasti ką, bet kažką ji man labai priminė. Vėliau suvokiau – ogi K. Donelaičio „Metus“. Tiek gausu joje liaudiškų pastebėjimų, filosofinių pamąstymų, gamtos reiškinį ir procesų analizės. O ir pats šio veikalo minčių dėstymo stilius primena lietuvių klasiko šedevrą.

Mums, žirgininkams, žinoma, svarbiau už formą yra turinys. Knygoje labai nuoširdžiai perteikiamas neišvengiamas žmogaus sambūvis su gamta, žmogaus priklausomybė nuo jos ir įtaka jai. Būtent per šios prizmės spektrą žvelgiant į gamtos valdovo ŽMOGAUS ir dieviškojo kūrinio – ŽIRGO santykį. Autorius sako, kad Dievas sukūrė „i save panašų – išmintingą ir visagalį visa ko kuręją – žmogų”, o jo būtiniausioms reikmėms tenkinti davė „nuovokiausią ir paklusniausią, turintį geriausią atmintį ir labiausiai tinkantį darbui” gyvūną – arkli.

Aukštindamas žirgo prigimtį, vardydamas jo gerias savybes – nuovokumą, puikią atmintį, grožį, santūrumą, kūno tobulumą ir ištvermę, autorius pabrėžia, kad žirgas kartu yra trapi ir gležna būtybė, nuolat reikalaujanti kruopščios ir nuoširdžios priežiūros.

Knygoje visi ras ką nors naujo ar primiršto – tiek randantis bendravimo su žirgu laimę, tiek ir visą savo gyvenimą paskyręs žirgui. Daugelį tiesų, dėstomų knygoje, mums pasakojo ir skiepijo senieji mūsų treneriai, Lietuvos jojimo patriarchai J. Kukta, J. Zarauskas, L. Navickas, P. Prasauskas ir kiti.

Žinoma, gyvenimas veržliai šuoliuoja pirmyn, auga technologijos, tobulėja inventorius, medikamentai, plečiasi pašarų papildų asortimentas. Kai kam gali pasirodyti, kad knygoje dėstomi dalykai primityvūs, kai kurie teiginiai, patarimai (ypač medicinos srityje) pasenę ir kasdienybėje neberekalingi. Taip nėra – esmė ir principai išlieka. Nereikėtų piktintis vienu ar kitu keičiau šiandien skambančiu patarimu ar aklai pulci pritaikyti kurį nors knygoje aprašytą gydymo būdą. Gink, Dieve! Reikėtų suvokti, kad viskas, kas susiję su žmogaus ir žirgo bendravimu, yra patikrinta amžių senumo patirtimi. Jokios naujos technologijos, jokie mokslo pasiekimai, niekas neatstos žirgui žmogaus rūpestingos priežiūros, dėmesingo bendravimo, nuoseklaus darbo su juo.

Puiki knyga, vertingai papildysianti kiekvieno Lietuvos žirgininko bibliotekėlę!